

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет туризму і готельно-ресторанного бізнесу

Кафедра туризму і рекреації

Касинець О.В.

ОСНОВИ МУЗЕЄЗНАВСТВА

конспект лекцій

напряму підготовки 6.140103 «Туризм»

Мукачєво – 2012

Інформаційні матеріали для самостійної підготовки студентів з дисципліни «Основи музеєзнавства»/Касинець О.В. – Мукачево.: МДУ, 2012. – 79 с.

Укладач: ст. викладач: Касинець О.В.

ТЕМА: ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ МУЗЕЄЗНАВСТВА

ВСТУП

Мета: сформуванати уявлення про навчальний предмет; ознайомити зі змістом, метою і структурою курсу, охарактеризувати об'єкт та предмет музеєзнавства; розкрити зв'язок з іншими науками; розвивати мислення студентів; виховувати інтерес до предмета, розуміння важливості його вивчення.

Література:

1. Закон України “ Про музеї і музейну справу” від 29.06.1995р. №249/95.
2. Мезенцева Г.Г. Музеєзнавство / За ред. С.М.Чайковського. – К.: Вища школа, 1090.
3. Музеї України: Довідник / Міністерство культури і мистецтв України. К.: За друга, 1999.
4. Панкова Є.В. Туристичне краєзнавство: Навч. посіб. – К., 2003.
5. Петранівський В.Л., Рутинський М.Й. Туристичне краєзнавство: Навч.посіб. / За ред. проф.. Ф.Д. Заставного. – К.: Знання, 2006.
6. Шляхтина Л.М. Основы музейного дела: теория и практика. Учеб. пособие. – М.: Высш. шк., 2005.

ПЛАН

1. Визначення музеїв. Їх функції, особливості та завдання.
2. Музеєзнавство та його зв'язки з іншими дисциплінами.
3. Об'єкт та предмет дослідження музеєзнавства.
4. Структура музеєзнавства.

Щодня мільйони людей у світі, прагнучи збагатити свої знання, зустрітися з прекрасним, відвідують музеї. Музейні експозиції розповідають про речі, зрозумілі всім, мовою, що не потребує перекладу. Музеї дають змогу побувати в давньому минулому, побачити сьогодення людства, його здобутки, і навіть заглянути у майбутнє.

Наш час – доба грандіозних соціально-економічних перетворень, значних наукових відкриттів та швидкого розвитку СІТ. Та фундамент цього було закладено давно - теперішні успіхи закономірно впливають із досягнень минулого. У музеях України зберігається все що є гордістю нашого народу, і це закономірно: адже «Не вартий майбутнього той народ, який не цінує свого минулого» (Герцен).

Термін «музей» виник давно, походить від грецького слова, яке означає місце, присвячене музам, дочкам богині пам'яті Мнемозіни.

Музеями називають науково-дослідні і культурно-освітні заклади, які збирають, комплектують, вивчають і зберігають пам'ятки історії матеріальної і духовної культури людства, природничо-етнографічні, меморіальні та інші колекції, за допомогою яких через свої експозиції, виставки, екскурсії, лекції та інші види наукової та освітньо-виховної роботи поширюють природничо-наукові і суспільно-політичні знання, допомагають здійснювати патріотичне виховання.

Закон України «Про музеї і музейну справу» від 29.06.1995 р. № 249/95-ВР регулює суспільні відносини в галузі музейної справи.

«Музеї – це науково-дослідні і культурно-освітні заклади, призначенні для вивчення, збереження та використання пам'яток природи, матеріальної і духовної культури, прилучення громадян до надбань національної і світової історико-культурної спадщини».

Музей - науково-дослідний і культурно-освітній заклад, який збирає, відбирає вивчає і зберігає об'єкти, що вважаються ціннісними для суспільства і можуть використовувати в наукових і культурних цілях.

Функції музеїв широкі і складні, а форми діяльності – різноманітні.

Функції музеїв:

- 1) освітня;
- 2) наукова;
- 3) культурна;
- 4) виховна;
- 5) розвиваюча.

Особливості музеїв:

Перша і найголовніша_особливість музеїв полягає в тому, що вони збирають, вивчають, зберігають і експонують першоджерела або оригінали.

Друга_особливість музеїв полягає в тому, що вони працюють над дуже різноманітними першоджерелами – використовують геологічні, ботанічні, палеонтологічні, зоологічні, антропологічні колекції, пам'ятки матеріальної культури (знаряддя праці, ремісничі вироби тощо), пам'ятки духовної культури (твори живопису, скульптури та ін.), а також рукописні й друковані документи, книги. (Все це вимагає від музейних працівників глибоких спеціальних знань).

Третьою особливістю музеїв є те, що вони використовують свої фонди для популяризації першоджерел - показу їх в експозиційних залах, на спеціальних виставках, за допомогою екскурсій, лекцій або інших видів інформування.

Завдання наукової роботи музеїв:

- 1) глибоке вивчення історії краю, міста чи села;
- 2) дослідження музейних колекцій та їх наукова обробка;
- 3) опрацювання окремих тем, пов'язаних з експозицією музею;
- 4) розробка експозицій (складання тематичних структур та тематико-експозиційних планів);
- 5) розробка питань методики і техніки музейної справи.

Історія розвитку музеїв, теорія та методика музейної роботи становлять **предмет дослідження** особливої науки – музеєзнавства.

Музеєзнавство – це наука що вивчає історію та закономірності розвитку музеїв, їх внутрішню організацію, систему наукового комплектування музейних фондів, документування й зберігання колекцій, а також опрацювання методики побудови музейних експозицій, виставок, різних видів і форм науково-освітньої діяльності музеїв.

Музеєзнавство - порівняно молода історична дисципліна, яка в Україні почала розвиватися в другій половині XIX ст.

Музеєзнавство тісно пов'язане з такими суспільними науками, як філософія, історія, археологія, етнографія, філологія, психологія, мистецтвознавство, педагогіка, ботаніка, зоологія, антропологія, палеонтологія, ґрунтознавство тощо.

Предметом музеєзнавства виступає специфічне музейне пізнання навколишньої дійсності. Яке направлене на виявлення реальних фактів та подій, що являють собою історичну цінність для збереження в суспільній «книзі пам'яті». Іншими словами, предмет музеєзнавства – пізнання музейності тих чи інших цінностей.

Об'єктом - являється сам музей як історична форма існування «книги пам'яті».

Навчальна дисципліна музеєзнавство – це система знань, яка має певну структуру, пов'язану з розумінням її предмету. В основі даної структури знаходяться три елементи:

- *генетичний* (історія музейної справи) – пов'язаний з носіями музейності;
- *структурний* - включає *теорію документування* (відбір носіїв музейності), *теорію тезаврування* (пізнання, облік і збереження музейних об'єктів (тезаурус)) і *теорію комунікації*;
- *практичний* – пов'язаний з розробкою наукових методик і організаційних основ музейної діяльності.

Структура музеєзнавства

Історія і історіографія розкривають історію виникнення музеїв, особливості музейної справи в різні історичні періоди, а також проблеми їх висвітлення в науковій літературі.

Теорія складається із взаємопов'язаних блоків:

- *загальна теорія* розкриває місце музеєзнавства в системі інших наук її основні поняття та елементи;
- *теорія документування* пов'язана з методологією і методикою відбору об'єктів дійсності для музеїв, тобто комплектуванням фондів;
- *теорія тезаврування* пов'язана з науково-фондовою роботою, дослідженням, обліком і збереженням музейних предметів;
- *теорія комунікації* – пов'язана з використанням інформаційного, культурного і документального потенціалу носіїв музейності для розвитку суспільства.

Музейне джерелознавство оцінює музейні предмети як носії і джерела інформації.

Прикладне музеєзнавство характеризує види і напрями музейної діяльності:

- *наукові методики* (наукова організація фондів, науково-дослідна, експозиційна діяльність і т.д.)
- *техніка музейної роботи* (техніка збереження музейних експонатів, техніка заповнення карточок наукового опису і т.д.)
- організація і управління музейною діяльністю пов'язані з питаннями менеджменту і маркетингу.

ТЕМА: ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ МУЗЕЇВ ТА МУЗЕЙНИЦТВА В УКРАЇНІ

Мета: проаналізувати етапи розвитку музеїв; ознайомити передісторією розвитку музеїв; вивчити найбільш відомі музеї світу і України; охарактеризувати сучасні напрямки розвитку музейництва; розвивати мислення студентів; виховувати інтерес до предмета, розуміння важливості його вивчення, патріотичне виховання.

Література:

1. Закон України “ Про музеї і музейну справу” від 29.06.1995р. №249/95.
2. Мезенцева Г.Г. Музеезнавство / За ред. С.М.Чайковського. – К.: Вища школа, 1990.
3. Музеї України: Довідник / Міністерство культури і мистецтв України. К.: За друга, 1999.
4. Панкова Є.В. Туристичне краєзнавство: Навч. посіб. – К., 2003.
5. Петранівський В.Л., Рутинський М.Й. Туристичне краєзнавство: Навч.посіб. / За ред. проф.. Ф.Д. Заставного. – К.: Знання, 2006.
6. Шляхтина Л.М. Основы музейного дела: теория и практика. Учеб. пособие. – М.: Высш. шк., 2005.

ПЛАН

1. Передісторія музеїв. Фундатори розвитку музейництва України та Світу.
2. Розвиток музеїв України у XVIII – XIX ст.
3. Музеї України у XX ст.
4. Сучасні напрямки розвитку музейництва в Україні.

М.Г. Чернишевський слушно зауважив, що «без історії предмета немає теорії предмета». Тому без стислого історичного розвитку музеїв неможливий виклад інших питань музейної справи.

Так як уже зазначалося, що термін «музей» виник давно, походить від грецького слова, яке означає місце, присвячене музам, дочкам богині пам'яті Мнемозіни. Грецькі храми справді являли собою своєрідні музеї мистецьких пам'яток, однак вона не є прабатьківщиною музеїв. Появі музеїв у Греції передувало тисячолітнє збирання музейних цінностей у країнах Стародавнього Сходу і в Єгипті (гробниці фараонів), про що свідчать матеріали археологічних розкопок, давні написи.

Уже в первісному суспільстві, з появою майнової і соціальної нерівності, виникли перші збірки цінних речей, що належали вождям племен. Саме їх слід розглядати як зародки майбутніх колекцій і сховищ. З розвитком суспільства й нагромадженням багатств у руках панівних класів ці збірки збільшуються. Збирання стає дедалі цілеспрямованішим - збирають речі, що мають в собі якусь цінність (золото, срібло, слонова кістка). Потім збірки поповнювались майстерно зробленими дорогоцінними прикрасами, одягом, посудом, зброєю тощо, їх виставляють у спеціально споруджених будинках, що зрештою дістали назву музеї.

Передісторія музеїв охоплює величезний період - від первіснообщинного ладу до середньовіччя. В даному періоді хронологічно можна виділити чотири періоди збирання: давньосхідне, давньогрецьке, давньоримське, середньовічне, період Відродження. Кожен з цих періодів становив новий, вищий ступінь у розвитку світової музейної справи.

Давньосхідне збирання відоме з письмових джерел і матеріалів археологічних розкопок міст, гробниць і палаців Ассирії, Вавилону, Єгипті. Найперші згадки сягають III тисячоліття до н.е.

Давньогрецьке збирання (VII – II ст. до н.е.) поширене в районі числених грецьких міст-полісів Південно-Східної Європи, Малої Азії, Північного Причорномор'я. Для цього періоду характерне збирання творів мистецтва (скульптура, кераміка). Давньогрецькі храми – будівлі прекрасної архітектури, оздоблені ліпленням, з розписами і барельєфами. Статуями богів – були вже по суті, музеями мистецтв (храми Афіни, Зевса, Аполлона, Деметри, Діоніса в Греції, храми в Ольвії, Херсонесі, Пантікапеї Північного Причорномор'я). У північному крилі Акрополя в Афінах містилася картинна галерея (створена в V ст. до н.е.) були і сховища скульптур.

Давньоримське збирання можна датувати II ст. до н.е. – IV ст. н.е. Воно було поширене на всьому величезному просторі Римської імперії. В цей час розвивається і удосконалюється колекціонування – мистецькі твори не лише збирають а й систематизують за окремими видами пам'яток. Так з'являються колекції картин, килимів, скульптур, інших художніх речей, що їх привозили з багатьох країн.

Характерною рисою завойовницької політики Римської імперії було привласнення мистецької спадщини підкорених народів. Палаці і вілли багатіїв були заповнені творами мистецтва, про що свідчать розкопки міста Помпеї. Пліній Старший у «Природничій історії» писав про зібрані в Римі та Генуї колекції з інших країн, в основному творів мистецтва.

Середньовічне збирання (IX – XVII ст.) охоплювало значно ширші верстви суспільства. У цей період урізноманітнівся й склад збірок. Великого поширення в ті часи набуло колекціонерство в Київській Русі. Відомо, що князь Володимир привіз до Києва бронзові скульптури з Херсонеса і встановив їх на майдані для загального огляду. Різні цінності здирали тоді не лише князі, а й бояри, дружинники, духівництво. Своєрідними музеями-сховищами були храми Київської Русі - центри тогочасної культури і освіти. У них зберігалися цінні документи, коштовні подарунки, кращі мистецькі твори – ікони, золотий посуд. Наприклад, за свідченням «Повісті минулих літ» у Десятинній церкві X ст. – зберігалися переможні знамена, дорогий посуд, вбрання перших князів. Отже в цей час почали збирати речі пов'язані з тими чи іншими відомими людьми або визначними подіями.

Ще більші колекції були в Софійському соборі, збудованому за Ярослава Мудрого в XI ст. Тут було створено перш на Русі бібліотеку, окрім книг у соборі зберігалися цінні колекції ікон, церковного посуду, килимів та ін. речей. З Істрії знаємо, що великі збірки цінностей того часу були і в Києво-Печерській лаврі, у храмах Чернігова, Новгород, Володимира, Галича та ін. містах.

За часів середньовіччя колекції великої історичної і мистецької цінності було зібрано і в Західній Європі. Відомо про багаті колекції в костьолах і церквах західних країн. Та характер їх був своєрідний: далася взнаки засилля церкви. Це були переважно речі «святих», церковне начиння, ікони, рукописи релігійного змісту.

Середньовічний період в історії музейної справи характеризувався нагромадженням колекцій (здебільшого речей церковного вжитку) і зародженням історичних, художніх і природничих музеїв.

Зібрання у період Відродження Зацікавлення античністю в епоху Відродження сприяло створенню збірок античного мистецтва у Флоренції (Колекція Л. Медичі XV ст.), Римі (Ватиканський музей XV ст.), Дрездені (колекція Августа Саксонського XVI ст.) та ін. містах.

Пізніше, за часів великих географічних відкриттів, з розвитком науки і культури починають колекціонувати природничо-історичні матеріали (мінерали, зразки рослинного і тваринного світу тощо).

У XVII ст. великі приватні збірки художніх творів знаходились у феодальних замках та династичних маєтках (Синівських у Бережанському замку, Вишневецьких у замку в Вишнівці, Розумовського в Батурині тощо).

Колекціонерство XVIII ст. відіграло позитивну роль у розвитку музейної справи – воно сприяло збереженню і зосередженню у певних місцях цінних речей - свідків історичного розвитку суспільства. Подальшому почали виникати музеї - спеціальні будинки, де влаштовувалися виставки й закладалися основи музейної роботи - зберігання, обліку, експонування тощо.

Першим доступним для відвідувачів музеєм Росії стала Кунсткамера, створена за Петра I на початку XVIII ст. Тепер це музей антропології та етнографії ім. Петра Великого. Від самого початку Кунсткамера створювалась як науково-природничий музей, там містилися і анатомічний театр, обсерваторія, на третьому поверсі стояв Готтентотський глобус – величезна куля, на зовнішній поверхні зображено Землю, а на внутрішній - небесну сферу. На середину 1764 р. припадає створення Ермітажу – одного з найбільших художніх музеїв світу, саме тоді було придбано Петром I колекцію з 225 картин. Цікавим є той факт що Лувр було відкрито лише 1793 р. в Україні почали виникати в першій половині XIX ст. У цей час було відкрито кілька музеїв з різних профілів, а саме Миколаївський (1806 р.), Феодосіївський (1811р.), Одеський (1825р.), Керченський (1826р.), Музей старожитностей Катеринославської губернії (1849.). Основні фонди цих музеїв становили матеріали археологічних розкопок.

Також у цей період почали створюватись університетські музеї. У 1807 р. при Харківському університеті відкрито кілька музеїв – Археологічний, Зоологічний, Мінералогічний, Музей образотворчих мистецтв. У 1834-1834 рр. при Київському університеті було створено музеї: Старожитностей, Нумізматичний, Образотворчих мистецтв, Зоологічний.

В Україні музейна справа більш інтенсивно розвивалась у другій половині XIX ст. у цей час було відкрито ряд історичних та природничих музеїв: Херсонський музей старожитностей (1890 р.), Херсонський археологічний музей

(1893 р.), Львівський історичний (1893 р.), музей Архівної комісії у Чернігові (1897р.), Полтавський природничий музей (1891р.), Севастопольський музей Чорноморського флоту (1869р.).

На базі приватних колекцій, творів мистецтва в Україні в кінці ХІХ ст. було організовано ряд художніх музеїв. У Харкові перший в Україні художній музей (1886 р.), Київський музей старовини і мистецтв (1899 р.), у Феодосії картинну галерею творів І.К. Айвазовського, ним засновану (1899 р.).

На Заході України великим музейним центром був Львів. У 1874 р. відкрито Міський промисловий музей, в 1895 р. – етнографічний музей НТШ, у 1904 р. – Археологічний музей «Народного дому», 1907 р. – Народний музей (тепер Львівська картинна галерея). У 1912 р. закладено Тернопільський краєзнавчий музей. Щодо музейної справи того часу, то вона перебувала ще в зародковому стані.

ТЕМА: РОЗВИТОК МУЗЕЙНОЇ СПРАВИ В УКРАЇНІ

Мета: ознайомити студентів із періодизацією розвитку музеїв та музеєзнавства на Україні; розглянути усі періоди розвитку музейної справи; охарактеризувати історію створення відомих музеїв в Україні; розвивати мислення студентів; виховувати інтерес до предмета, розуміння важливості його вивчення, патріотичне виховання.

Література:

1. Закон України — Про музеї і музейну справу □ від 29.06.1995р. №249/95.
2. Мезенцева Г.Г. Музеєзнавство / За ред. С.М.Чайковського. – К.: Вища школа, 1990, с.69-83.
3. Петранівський В.Л., Рутинський М.Й. Туристичне краєзнавство: Навч. посіб. / За ред. проф. Ф.Д. Заставного. – К.: Знання, 2006, с.151-160.
4. Рутинський М.Й., Стецюк О.В. Музеєзнавство: Навч. посіб. – К.: Знання, 2008, с.96-109.
5. Шляхтина Л.М. Основы музейного дела: теория и практика. Учеб. пособие. – М.: Высш. шк., 2005.

ПЛАН

1. Протомузейний період в історії музейної справи.
2. Розвиток музеїв у ранньомузейний період (ХVІІ ст. – перша половина ХІХ ст.).
3. Класичний період розвитку музеїв України (ХІХ ст. – 1970-ті роки).
4. Сучасний стан музейної мережі України (кінець 1970-х – донині).

Попередниками сучасних музеїв в Україні більшість вчених вважають колекції книг, картин, художніх виробів тощо, які зберігалися у храмах ще в часи Київської Русі: Десятинній церкві, Софійському соборі, Києво-Печерському

монастирі та ін. У XVII—XVIII ст. великі приватні збірки художніх творів містилися у феодальних замках та династичних маєтках (Яна Собеського у Жовкві, Синявських — у Бережанському замку, Вишневецьких — у замку у Вишнівці, галерея Сапе у Кодні, К. Разумовського — у Батурині тощо).

Протомузейний період в історії музейної справи в Україні веде початок з часів Київської Русі. Великого поширення в ті часи набуло колекціонерство. Відомо, що князь Володимир привіз до Києва бронзові скульптури з Херсонеса і встановив їх на майдані для загального огляду. Різні цінності здирали тоді не лише князі, а й бояри, дружинники, духівництво. Своєрідними музеями-сховищами були храми Київської Русі - центри тогочасної культури і освіти. У них зберігалися цінні документи, коштовні подарунки, кращі мистецькі твори – ікони, золотий посуд. Наприклад, за свідченням «Повісті минулих літ» у Десятинній церкві X ст. – зберігалися переможні знамена, дорогий посуд, вбрання перших князів. Отже в цей час почали збирати речі пов'язані з тими чи іншими відомими людьми або визначними подіями

Ще більші колекції були в Софійському соборі, збудованому за Ярослава Мудрого в XI ст. Тут було створено перш на Русі бібліотеку, окрім книг у соборі зберігалися цінні колекції ікон, церковного посуду, килимів та ін. речей. З Істрії знаємо, що великі збірки цінностей того часу були і в Києво-Печерській лаврі, у храмах Чернігова, Новгороду, Володимира, Галича та ін. містах.

За часів середньовіччя колекції великої історичної і мистецької цінності було зібрано і в Західній Європі. Відомо про багаті колекції в костьолах і церквах західних країн. Та характер їх був своєрідний: далася взнаки засилля церкви. Це були переважно речі «святих», церковне начиння, ікони, рукописи релігійного змісту.

Середньовічний період в історії музейної справи характеризувався нагромадженням колекцій (здебільшого речей церковного вжитку) і зародженням історичних, художніх і природничих музеїв.

У XVII ст. великі приватні збірки художніх творів знаходились у феодальних замках та династичних маєтках (Синівських у Бережанському замку, Вишневецьких у замку в Вишнівці, Розумовського в Батурині тощо).

Колекціонерство XVIII ст. відіграло позитивну роль у розвитку музейної справи – воно сприяло збереженню і зосередженню у певних місцях цінних речей - свідків історичного розвитку суспільства. Подальшому почали виникати музеї - спеціальні будинки, де влаштовувалися виставки й закладалися основи музейної роботи - зберігання, обліку, експонування тощо.

Україні почали виникати в першій половині XIX ст. У цей час було відкрито кілька музеїв з різних профілів, а саме Миколаївський (1806 р.), Феодосіївський (1811р.), Одеський (1825р.), Керченський (1826р.), Музей старожитностей Катеринославської губернії (1849.). Основні фонди цих музеїв становили матеріали археологічних розкопок.

Також у цей період почали створюватись університетські музеї. У 1807 р. при Харківському університеті відкрито кілька музеїв – Археологічний, Зоологічний, Мінералогічний, Музей образотворчих мистецтв. У 1834-1834 рр. при Київському

університеті було створено музеї: Старожитностей, Нумізматичний, Образотворчих мистецтв, Зоологічний.

В Україні музейна справа більш інтенсивно розвивалась у другій половині XIX ст. у цей час було відкрито ряд історичних та природничих музеїв: Херсонський музей старожитностей (1890 р.), Херсонський археологічний музей (1893 р.), Львівський історичний (1893 р.), музей Архівної комісії у Чернігові (1897р.), Полтавський природничий музей (1891р.), Севастопольський музей Чорноморського флоту (1869р.).

На базі приватних колекцій, творів мистецтва в Україні в кінці XIX ст. було організовано ряд художніх музеїв. У Харкові перший в Україні художній музей (1886 р.), Київський музей старовини і мистецтв (1899 р.), у Феодосії картинну галерею творів І.К. Айвазовського, ним засновану (1899 р.).

На Заході України великим музейним центром був Львів. У 1874 р. відкрито Міський промисловий музей, в 1895 р. – етнографічний музей НТШ, у 1904 р. – Археологічний музей «Народного дому», 1907 р. – Народний музей (тепер Львівська картинна галерея). У 1912 р. закладено Тернопільський краєзнавчий музей. Щодо музейної справи того часу, то вона перебувала ще в зародковому стані.

Дореволюційні музеї на Україні. На Україні перші музеї виникли на початку XIX ст. Завдяки великій плідній діяльності І. Бларам-берга, П. Дюбрюкса, І. Стемпковсько-го та інших учених на півдні краю було створено ряд археологічних музеїв. Цьому великою мірою сприяли зацікавлення пам'ятками місцевої старовини і успіхи археології, зокрема відкриття античних міст у Північному Причорномор'ї—Ольвії (поблизу Миколаєва), Херсонеса (біля Севастополя), Пантікапея (в Керчі) та інших. Першим у 1806 р. був створений Миколаївський музей — на основі збірки випадкових знахідок античних пам'яток на узбережжі Чорного моря, яка належала Чорноморському гідрографічному депо. Існував музей недовго, його колекції пізніше було передано іншим музеям.

У 1811 р. створено Феодосійський музей старожитностей. Велика заслуга в цьому належала місцевим колекціонерам і меценатам. Пізніше для розвитку музею багато зробив визначний художник І. К- Айвазовський — патріот рідного міста й ентузіаст-ар-хеолог (брав участь у розкопках скіфів поблизу Феодосії). Збірки музею значно поповнювалися численними античними пам'ятками, знайденими під час будівельних робіт у місті. В 1873 р. на кошти І. К- Айвазовського було споруджено новий будинок музею. Феодосійському музеї експонувалися антична кераміка, римські скляні посудини, боспорські й візантійські монети, надгробки, а також пам'ятки з генуезької фортеці Кафи, яка була колись на місці Феодосії.

1825 року відкрито Одеський музей старожитностей. Нині це один з найстаріших і найбільших археологічних музеїв у нашій країні. В створенні його активну участь взяли археологи І. Бларамберг, П. Дюбрюкс, І. Стемпковський, які проводили розкопки Ольвії, Херсонеса, Боспора. Вони передали музею великі колекції знайдених там античних пам'яток. Збірки його значно поповнилися після створення в 1839 р. Одеського товариства історії та старожитностей, з яким музей об'єднався.

У 1883 р. на громадські кошти в центрі міста на Приморському бульварі споруджено великий гарний будинок для музею (архітектор Ф. Гонсіоровський). Музей мав відділи доісторичних, єгипетських, еллінських, римських, візантійських, генуезьких, монголо-татар-ських, турецьких, запорізьких пам'яток. Найбільшим був відділ еллінських пам'яток — його колекції весь час поповнювалися матеріалами розкопок у Північному Причорномор'ї, зокрема в Ольвії й на Березані (розкопки відомих археологів Е. Р. Штерна, Б. В. Фармаковського та ін.). У музеї зберігалися також цінні збірки античного посуду (архаїчна кераміка з Навкратиса, Самосу, Родосу, Корінфа, класична — з Афін, елліністична — з Малої Азії), колекції монет з Ольвії, Херсонеса, Тіри, Пантікапея, Фанагорії, мармурові скульптури, стели, стародавні написи.

Одеський музей був значним науковим і культурним осередком. Він відіграв велику роль у розвитку археології на півдні України. З музеєм пов'язана діяльність відомих учених — істориків і археологів — М. Н. Мурзакевича, В. Н. Юргевича, О. Л. Бертъє-Делагарда та ін. Музей видавав «Записки Одесского общества истории и древностей» (до революції вийшло 33 томи). Над матеріалами музею працювали такі визначні вітчизняні вчені, як В. В. Латишев, М. І. Ростовцев, Н. П. Кондаков, О. В. Орешников, а також учені з інших країн світу.

1899 року, до XI Археологічного з'їзду, що відбувся в Києві, музей було відкрито. В створенні та роботі його взяли участь відомі вчені — археолог В. В. Хвойка, історик і археолог М. Ф. Біляшівський (він понад 20 років був директором музею), Б. І. Ханенко — колекціонер і меценат, який очолював Товариство шанувальників ста-рожитностей та мистецтва. Б. І. Ханенко передав музеєві цінні пам'ятки кам'яного віку й доби бронзи з Наддніпрянщини, скіфські й грецькі речі з античних міст Північного Причорномор'я, М. А. Терещенко, О. О. Бобринський та інші колекціонери — різноманітні історичні й художні колекції (зокрема, ескізи й малюнки М. О. Врубеля). Музей мав багаті етнографічні колекції, зібрані в містах і селах України завдяки ентузіазму М. Ф. Біляшівського. Велику колекцію народного мистецтва (понад 30 тисяч експонатів) зібрав для музею Д. М. Щербаківський, який працював у ньому з 1910 р.

Довгий час фінансове становище музею було скрутним, його збірки поповнювалися лише з дарунків колекціонерів. 1904 року музей перейменовано на «Художньо-промисловий і науковий». Проте ні нова назва, ні відвідання його царем, ні підпорядкування відомству Міністерства торгівлі й промисловості не поліпшили становища музею — не було коштів на поповнення колекцій, на проведення розвідок та експедицій, навіть на утримання штату співробітників. Кращі свої зали музей змушений був здавати різним наймачам, а експонати тримати в сховищах.

На той час музей уже мав великі фонди. Його археологічні колекції склалися з 17 тисяч предметів. Тут були рідкісні пам'ятки епохи палеоліту (зокрема, з Кирилівської стоянки в Києві), неоліту й енеоліту (з с. Трипілля), доби бронзи, скіфські речі, знайдені під час розкопок курганів, античні — з Ольвії, Херсонеса, Боспора, давньоруські — з Києва, Білгорода, Родня й інших міст. У музеї зберігалися цінні історичні документи, грамоти, універсали, печатки цехів, зброя, бойові прапори, значні нумізматичні колекції (золоті, срібні й мідні

монети, починаючи з античних і кінчаючи візантійськими). Багатими й різноманітними були етнографічні збірки — понад 50 тисяч речей, зібраних у Київській, Полтавській, Чернігівській губерніях (килими, рушники, вишивки, народний одяг, хатне начиння тощо). У великому художньо-промисловому відділі експонувалися вироби з срібла, бронзи, кришталю й фарфору російських та іноземних фабрик, твори визначних українських і російських художників — Т. Г. Шевченка, Г. І. Нарбута, М. О. Врубеля та ін. У музеї були також єгипетські старожитності (мумії, саркофаги, скульптури).

На початку ХХ ст. музей мав такі відділи: археологічний, антропологічний, історичний, нумізматичний, етнографічний, художньо-промисловий, художній. У його залах влаштовували археологічні, художні, етнографічні виставки (наприклад, кустарних виробів у 1906 р., тканин і вишивок у 1911—1912 рр., творів Т. Г. Шевченка, М. О. Врубеля та ін.). Музей був значним науковим осередком — тут працювали видатні вчені, читалися лекції студентам, проводилися засідання і конференції.

Одночасно з Київським діяв Чернігівський музей, який виник наприкінці ХІХ ст. на базі особистого музею відомого колекціонера В. В. Тарновського і міського музею Архівної комісії. У 1896 р. В. В. Тарновський запропонував передати в дар Чернігівському земству свою колекцію. Незважаючи на те, що це була найбільша як на той час колекція історичних і мистецьких пам'яток України, земство довго вагалось і лише в 1899 р., після смерті В. В. Тарновського, прийняло його дар. 1902 року в невеликому будинку на околиці міста було відкрито музей В. В. Тарновського. В ньому зберігалися цінні пам'ятки доби Київської Русі (зокрема, з давньоруського міста Родня, поблизу Канева) — золоті й срібні прикраси, інструменти ремісників, побутові речі. Були й різноманітні етнографічні матеріали. Окремий відділ музею займала дуже цінна шевченківська колекція В. В. Тарновського, що налічувала 758 експонатів. Серед них — 18 оригіналів листів Т. Г. Шевченка різним особам, близько 30 автографів його творів (зокрема, заборонених цензурою), понад 20 особистих документів поета, його особисті речі (мольберт, муштабель, палітра, малярське й гравіювальне приладдя, стілець, баклажка, сорочка та ін.), посмертна маска й перстень з його волоссям, близько 400 мистецьких творів Шевченка (малюнки, картини, акварелі, гравюри), 200 зразків іконографії Шевченка, зібрання публікацій його творів та видань про нього.

Збірки музею Архівної комісії склалися з ікон ХVІІ—ХІХ ст., картин, гравюр, золотарських виробів (хрести, келихи тощо). Була також велика нумізматична колекція — понад 5 тисяч російських і західноєвропейських монет. Після ХІV Археологічного з'їзду, що відбувся в Чернігові, до Музею Архівної комісії надійшли матеріали археологічних розкопок, проведених у місті.

У 1909 р. в зв'язку із святкуванням 1000-ліття Чернігова обидва музеї міста було об'єднано в один, історичний. Він мав два відділи. В першому експонувалися пам'ятки кам'яного віку з Чернігівщини, античні пам'ятки з Херсонеса і Керчі, скіфська зброя і посуд з Полтавщини, слов'янські пам'ятки з розкопок Чорної могили й курганів на Болдиних горах у Чернігові. В другому відділі були портрети історичних осіб, різноманітна зброя, вироби цехових майстрів, жетони,

медалі, монети, речі церковного вжитку, а також великі етнографічні колекції — деталі жител, зразки меблів, вбрання тощо.

Наприкінці XIX ст. засновано Херсонський історико-археологічний музей. Його створив на основі зібраних під час розкопок на півдні України матеріалів (переважно античних і скіфсько-сарматських пам'яток) відомий археолог В. І. Гошкевич. У фондах музею налічувалося близько 24 тисяч речей, зокрема більш як 5 тисяч давніх монет і медалей.

Закладення 1892 року збірок Херсонського археологічного музею (поблизу Севастополя) завдячує діяльності іншого відомого археолога — К. К. Косцюшка-Валюжинича, який протягом багатьох років провадив розкопки античного Херсонеса. Незважаючи на те що зібрано було цінні пам'ятки, музей не мав спеціального приміщення й існував під назвою «Склад місцевих старожитностей».

Розвиткові музейної справи на Україні великою мірою сприяла діяльність передових учених, ентузіастів, наукових і мистецьких товариств. Так, за клопотанням міського наукового товариства було відкрито Історичний музей у Катеринославі, в якому зберігалися археологічні матеріали з розкопок на Катеринославщині, проведених В. О. Городцовим та іншими археологами. Пізніше його колекцію було об'єднано з великою колекцією О. М. Поля (античні пам'ятки Північного Причорномор'я, нумізматики, етнографічні збірки, гравюри, давні рукописи тощо — близько 5 тисяч предметів). Надзвичайно велика заслуга в організації цього музею й поповненні його збірок належить видатному вченому-історикові Д. І. Яворницькому, який, буди професором Московського університету, переїхав з Москви до Катеринослава й присвятив музеєві все своє життя. В музеї зберігалися знахідки з Райковецького городища XI—XII ст. і історичні документи, рукописні книги XV ст., першодруки Івана Федорова, ковані гармати XV ст., мідний посуд, зброя і одяг XVII—XVIII ст., твори українського декоративно-ужиткового мистецтва тощо. Унікальною була зібрана Д. І. Яворницьким колекція пам'яток з історії запорізького козацтва (75 тисяч одиниць). Експозиція музею поділялася на дев'ять відділів: доісторичний, скіфський, грецький, тюркський, запорізький, церковний, етнографічний, природничий, археологічний. Катеринославський музей невдовзі став одним з найбільших на Україні.

Наприкінці XIX — на початку XX ст. відкривається ряд художніх і природничих музеїв. Першою спробою створення художнього музею на Україні було заснування Музею красних мистецтв при Харківському університеті ще в 1835 р. на основі колекції Ф. П. Аделунга (більш як 1200 малюнків і гравюр XVI—XVIII ст. італійських, німецьких, фламандських, англійських, французьких художників). Пізніше музей одержував копії визначних творів живопису з Академії мистецтв. Велику колекцію італійського малярства XVI—XVII ст. подарував музеєві І. Є. Бецький — випускник університету. Згодом прогресивні культурні діячі клопоталися про створення міського художнього музею, але губернська влада не сприяла цьому. Музей було відкрито лише в 1896 р. Основою його збірок стали колекція університету та твори, передані петербурзькою Академією мистецтв. Серед них — полотна О. І. Корзухіна, К. О. Трутовського,

В. Д. Орловського, С. І. Васильківського та ін. Збагатили музей і картини художників Товариства пересувних художніх виставок.

1880 року відкрилася Феодосійська картинна галерея, створена І. К. Айвазовським. Основу її збірки становили 49 полотен славетного мариніста. Серед них — славнозвісна картина «Серед хвиль», твори, написані в Італії та Криму.

1898 року комісія одеського Товариства красних мистецтв, до якої входили, зокрема, художник К. К. Костанді і скульптор Б. В. Едуардс, заснувала міську Картинну галерею. Основою її експозиції були картини Одеської малювальної школи, полотна І. К. Айвазовського, О. П. Боголюбова, О. М. Бе-нуа та інших художників, передані петербурзькою Академією мистецтв. Експонувалися також твори відомих одеських художників К. К. Костанді, Г. О. Ладиженського, періодично влаштовувалися художні виставки.

Дещо пізніше (в 1906—1914 рр.) створено Катеринославський художній музей. Картини й скульптури визначних російських, українських і західноєвропейських майстрів передали музеєві Науково-художнє товариство Катеринослава, петербурзька Академія мистецтв, Товариство ім. А. І. Куїнджі. В музеї експонувалися роботи І. Ю. Рєпіна, В. О. Серова, В. Д. Поленова (подарунок московського колекціонера С. В. Морозова), картини художників С. А. Виноградова, В. М. Бакшеєва, А. М. Васнецова та інших, а також мистецькі твори XVIII — XIX ст., передані з Катеринославського історичного музею, зібрані Д. І. Яворницьким. Значний внесок у поповнення експозиції музею зробили й місцеві митці.

Особливе місце серед тогочасних художніх музеїв належало панорамі «Оборона Севастополя», відкритій 1905 року під час відзначення 50-річчя цієї події. Автор панорами — відомий художник-баталіст Ф. О. Рубо реалістично відтворив у ній величну епопею, героєм якої, за висловом Л. М. Толстого, був російський народ. На величезному живописному полотні (довжина 115 м, висота 14 м) і передньому предметному плані увічнено один із 349 днів героїчної оборони Севастополі — 6 червня 1855 р., коли захисники міста відбили запеклий штурм англо-французькими військами Малахового кургану й укріплень Корабельної сторони.

Наприкінці XIX — на початку XX ст. на Україні, як і в Росії, виникають музеї при земствах, губернських архівних комісіях, наукових товариствах і окремих установах. Для прикладу можна назвати Музей Полтавського губернського земства, відкритий 1891 року з ініціативи відомого вченогоприродознавця В. В. Докучаєва, який передав музеєві свою велику природничу колекцію (4 тисячі зразків різних ґрунтів, 500 зразків гірських порід, 800 рослин). Пізніше до музею надійшли археологічні колекції — пам'ятки неоліту, бронзового віку, епохи Київської Русі, а також великі етнографічні збірки — українські килими, плахти, рушники, вишивки, посуд, різьба на дереві тощо.

Музей мав такі відділи: геологічний і палеонтологічний, ґрунтів, зоологічний, ботанічний, археологічний, нумізматичний, практичний (корисні копалини, сільське господарство, промисли) й етнографічний. У фондах музею зберігалося понад 20 тисяч предметів.

1900 року створено Етнографічний музей Харківського історико-філологічного товариства, 1902 року — Музей Товариства дослідників Волині в Житомирі (1910 року перейменовано на Волинський центральний музей). Діяли також Музей Таврійської архівної комісії, Музей Подільського історико-археологічного товариства, Старосховище Волинського археологічного товариства, Археологічний музей при Вищих жіночих курсах у Києві та інші.

Завдяки ініціативі окремих ентузіастів було створено кілька музеїв у повітових містах і навіть селах. Так, 1911 року відкрито Остерський, 1913—Острозький, 1915 — Вовчанський, 1917 — Хорольський краєзнавчі музеї. М. Ф. Біляшівський створив 1896 року музей у с. Городку на Волині. В с. Круглику під Лубнами існував музей з історичним, етнографічним, археологічним відділами та архівом.

На західноукраїнських землях великим музейним центром було місто Львів. 1874 року тут засновано Музей художньої промисловості, а 1895 — Музей етнографії. Обидва вони відіграли значну роль у збиранні, збереженні й популяризації кращих зразків народного та декоративно-ужиткового мистецтва. Першими організаторами збирання матеріалів для етнографічного музею були І. Я. Франко, В. М. Гнатюк та ін., які збагатили його цінними колекціями народного одягу та народних художніх виробів. Музеєм дуже цікавилися видатні вчені, художники, письменники (зокрема, Леся Українка, К. В. Квітка, О. Г. Сластюн та ін.). Завдяки їхній підтримці музей поповнився збірками килимів, плахт, рушників, дерев'яного й скляного посуду з Наддніпрянщини. За радянського часу обидва музеї було об'єднано у Музей етнографії та художнього промислу АН УРСР. У 1887 р. закладено Музей Ставропійського інституту у Львові, 1863 року створено музей на Буковині — в Чернівцях.

На початку ХХ ст. кількість музеїв у Галичині зростає. 1904 року у Львові відкрито Археологічний музей «Народного дому», при Науковому товаристві ім. Шевченка створено Музей старожитностей, 1912 року закладено Тернопільський краєзнавчий музей.

Одним із фундаторів музейної справи в Західній Україні був визначний мистецтвознавець і філолог І. С. Свенрпчним, економічним і культурним розвитком країни і завдячував насамперед самовідданій праці й безмежній енергії визначних учених і прогресивних діячів культури, які взяли активну участь у комплектуванні фондів музеїв і організації їхньої роботи. Царське самодержавство не виділяло потрібних коштів на утримання музеїв, проведення в них науково-дослідної роботи. Та, незважаючи на брак відповідних умов, створення музеїв тривало, вони розвивалися і поповнювалися. Хоч їхні збірки ще не відзначалися повнотою, а експозиції не мали певної системи і не відображали всебічно історію людського суспільства, зокрема не показували історії трудящих мас, музеї, однак, стають місцями зосередження цінних історичних, культурних пам'яток, природничих матеріалів, об'єднують навколо себе визначних учених і діячів культури, які внесли великий вклад у розвиток вітчизняної музейної справи.

Щодо теорії музейної справи, то вона у дореволюційний період була ще в зародковому стані. Лише в деяких провідних музеях закладалися основи

схоронної, облікової і наукової роботи (Ермітаж, історичні музеї у Москві і Києві), і тільки у найбільших з них практикувалося проведення екскурсій. У більшості музеїв освітня робота ще не провадилася.

Всеросійська колегія націоналізувала пам'ятки, що зберігалися в палацах, передусім у Петрограді та Москві. Так, у 1919—1921 рр. із Зимового палацу було передано музеям 22 тисячі мистецьких виробів з фарфору, фаянсу, міді й 75 тисяч інших предметів (одяг, меблі тощо). В Ермітаж, Оружейну палату, в інші музеї надійшло до 30 тисяч музейних одиниць із золота, срібла, а також коштовності, вилучені під час націоналізації палаців Юсупових, Строганових, Шувалових, Шереметьєвих та інших.

У перші роки Радянської влади на Україні було видано ряд постанов про передання всіх історичних і мистецьких цінностей у відання Народного комісаріату освіти, про охорону пам'яток, заборону вивозити їх за кордон. У 1919 р. при Народному комісаріаті освіти республіки створено Всеукраїнський комітет охорони пам'яток мистецтва і старовини (ВУКОПМИС). Він мав широкі повноваження: відав музеями, архівами, книжковою палатою, провадив археологічні та інші наукові експедиції, розробляв плани реєстрації цінних пам'яток та популяризації їх. Комітет підтримував зв'язки з різними культурно-освітніми закладами в країні і за кордоном, затверджував видання наукових і науково-популярних книг, випуск листівок. Свою роботу він провадив через губернські відділи (губкопмиси), які мали секції: музейного фонду, музейно-виставкову, архітектурну, облікову, художньо-кустарну й етнографічну. Комітет розгорнув широку діяльність: було зібрано й передано музеям багато цінностей, проведено облік їх, обстежено історикоархітектурні пам'ятки, вжито заходів для охорони їх, відкрито виставки пам'яток старовини і мистецтва, які раніше зберігалися в палацах, приватних колекціях, що належали представникам панівних класів.

Велика увага приділялась охороні археологічних пам'яток. При ВУКОПМИСі було створено археологічну секцію, а потім Археологічний комітет, в якому працювали відомі вчені М. Ф. Біляшівський, М. О. Макаренко, Ф. І. Шміт та ін. Археологічний комітет провів значну роботу щодо вивчення й охорони старожитніх пам'яток. Він мав також широкі між-народні зв'язки. Публікації Археологічного комітету надсилалися до 26 країн світу.

Значного поширення на Україні набуло краєзнавство, охопивши до середини 20-х років 32 округи (всього було понад 200 краєзнавчих організацій). Краєзнавці збирали історичні пам'ятки, складали археологічні карти, виявляли місцеві ресурси, вносячи тим великий вклад у розвиток народного господарства. Зібрані ними колекції стали основою для створення багатьох музеїв. Лише у 1918—1919 рр. на Україні виникли Уманський, Черкаський, Вінницький, Нікопольський, Путивльський та інші краєзнавчі музеї. Питання організації роботи краєзнавців, поліпшення її форм і методів обговорювалися на краєзнавчих конференціях: I Всеросійській у 1921 р., II Всеросійській у 1924 р., Всеукраїнській у 1925 р.

Краєзнавчі музеї провадили широку роботу по збиранню матеріалів і створенню експозицій. Так, Вінницький музей зібрав археологічні пам'ятки Вінниччини, різноманітні матеріали про визначних людей, які жили або бували

тут (В. А. Тропінін, П. І. Чайковський та ін). Сосницький музей здійснив археологічні розвідки на Чернігівщині, зібрав цінні етнографічні й природничі колекції. Роменський музей організував археологічне й геологічне обстеження верхнього Надсулля. Луганський музей зібрав знаряддя праці селян, інструменти гірників, а також пам'ятки історії революційного руху на Луганщині.

Крім краєзнавчих на Україні створюються й інші музеї, зокрема художні. 1919 року на базі збірок Б. І. і В. М. Ханенків, В. А. Щавинського в Києві було відкрито Музей мистецтв при Українській Академії наук. Музей мав цінні колекції західноєвропейського живопису, російської ікони, збірки кераміки й художнього скла, тканин, стародавньої скульптури з Єгипту, Греції і Риму, японської гравюри тощо.

1922 року було відкрито Київську картинну галерею. Основу її збірок становили мистецькі твори з приватних колекцій Б. І. і В. М. Ханенків, М. А. і Ф. А. Терещенків, О. Г. Гансена, П. І. Харитоненка та ін. Пізніш фонди галереї поповнювалися картинами з музеїв Москви і Ленінграда. В галереї експонувалися твори російського живопису й графіки XVIII — початку XX ст. Крім того, була велика колекція художніх виробів з фарфору і скла російських і закордонних заводів. Постійна експозиція мала три відділи: малярства, графіки й художньої промисловості.

1920 року засновано Одеський державний художній музей. Містився він в особняку XIX ст. (архітектор Л. Оттон). У чудових залах (червоному, зеленому, синьому) було представлено мистецтво Італії, Голландії, Іспанії, Франції та інших країн XIV—XX ст. У фондах музею зберігалось більш як 5 тисяч творів. Серед них картини Караваджо, Д.А. Каналетто, П. Брейгеля, Ф. Гальса. Музей мав ще цікавий відділ — «Стара Одеса», у якому були представлені проекти перших будівель, гравюри й літографії старих будинків, проекти мостів, краєвиди.

Тоді ж на базі міської картинної галереї та зібраних губернським відділом Комітету охорони пам'яток колекцій творів відомих російських художників, зокрема нового часу (цінна колекція малюнків К.А. Сомова та ін.), в Одесі у палаці XIX ст. (архітектор Т. де Томон) було створено Народний художній музей. Фонди його весь час поповнювалися, і згодом було розгорнуто експозицію від давньоруського іконопису до радянського живопису, графіки, скульптури і народного декоративного мистецтва.

1919 року відкрито Картинну галерею в Полтаві. Експонувалися тут картини уродженця Полтави М. О. Ярошенка, які він подарував своєму рідному місту, твори інших художників-полтавчан (наприклад, Г. Г. Мясоедова). В галерею надійшло також ряд приватних збірок, зокрема велика колекція меценатки К. М. Скаржинської.

Визначними організаторами музейної справи в цей час на Україні були М. Ф. Біляшівський, Ф. І. Шміт, Д. М. Щербаківський, М. О. Макаре-ко, Ф. Л. Ернст, С. А. Таранушенко, Д. І. Яворницький.

Отже, в той час на Україні, було зібрано значні колекції й відкрито дуже багато різноманітних музеїв. Порівняно з дореволюційним періодом музейна мережа зросла в цілому в 4 рази — із 190 музеїв до 700 (на початку 30-х років), в тому числі, по Україні в 3 рази — з 36 до 100 (наприкінці 20-х років).

Надзвичайно зросли музейні фонди, поповнені з націоналізованих приватних збірок, збагатилися й урізноманітнилися виставки та експозиції, в які було включено нові види експонатів — реліквії Великої Жовтневої соціалістичної революції, громадянської війни, історико-революційні пам'ятки, знаряддя праці ремісників і селян тощо. В старих музеях почалася реекспозиція, закладалися основи нових тематичних виставок і експозицій, які будувалися на основі нових — історико-побутового, тематичного та інших принципів. Активно розроблялися теоретичні проблеми музеєзнавства й історії музейної справи. Закладалися підвалини теорії й методики експозиційної та екскурсійної роботи. Для дослідження різних теоретичних питань екскурсійної справи створено було Центральний музейно-екскурсійний інститут.

У довоєнний період відбувався дальший розвиток музейної справи — розширювалася мережа музеїв, уся їхня діяльність перебудовувалася на марксистсько-ленінській основі. Музеї відігравали дедалі активнішу роль у соціалістичному будівництві. Широко розгорталася робота з теорії побудови експозицій, техніки музейної справи, консервації та реставрації експонатів, організації різних форм науково-освітньої діяльності музеїв.

Виникають музеї нового профілю, зокрема історико-революційні. По всій країні почалося широке збирання історико-революційних пам'яток. Майже в кожному великому місті було відкрито музей революції. На Україні історико-революційні музеї створено в Харкові, Києві, Дніпропетровську, Запоріжжі, Одесі, Миколаєві та в інших містах. У Київському музеї революції експозиція складалася з двох відділів: «Велика Жовтнева революція» і «Громадянська війна». Крім того, діяла виставка «Соціалістичне будівництво на Україні». У фондах музею зберігалось більш як 25 тисяч експонатів.

Першими історико-культурними заповідниками були оголошені ста-родавнє місто Ольвія на Миколаївщині (1924 р.) і Києво-Печерська лавра (1926 р.).

На території Києво-Печерської лаври було створено Музейне містечко, у складі якого були: Музей металопластики (золотарські вироби XVI—XX ст. українських і російських майстрів — 36 золотих, 1847 срібних, 2268 інших речей, 59 з діамантами й коштовними самоцвітами; різьба на кипарисі, слоновій і моржовій кості; вироби з цини, фініфть); Музей станкового малярства (колекція ікон і портретів роботи українських і російських художників); Музей тканин та шитва (1200 зразків італійського, російського, грузинського, українського шитва XVI—XVIII ст.); Музей українського письма й друку (діяла виставка зразків письма й друку з усього світу, починаючи з письма на листках дерев, корі, на пергаменті; колекція грецьких, латинських, старослов'янських ілюмінованих рукописів; зразки стародруків; повна збірка дерев'яних і мідних гравійованих дощок XVII—XIX ст. Лаврської друкарні); Нумізматичний музей (60 тисяч монет — давньогрецьких, римських, візантійських, східних, західноєвропейських, польських, російських); Музей порівняльної історії культур; Збірка української старовини П.П. Потоцького; Український театральний музей.

У фондах Музейного містечка зберігалось більш як 67 тисяч предметів. Потреби музеїв обслуговували реставраційні, столярні, слюсарні майстерні, палітурня. Тут містилися також книгозбірня, архів, фототека. Києво-Печерський заповідник був великим музейним осередком на Україні. Він провадив широку науково-освітню роботу, підтримував зв'язки з багатьма науково-дослідними установами як нашої країни, так і за рубежем. У 1928—1929 рр. заповідники створено і в інших архітектурних пам'ятках — у фор-теці XIV—XVII ст. в Кам'янці-Подільському, в Кирилівській церкві XII ст. в Києві, у стародавніх храмах Чернігова, Новгород-Сіверського.

Одночасно з відкриттям нових музеїв і створенням заповідників у період довоєнного соціалістичного будівництва на Україні широко розгортається діяльність уже існуючих музеїв. Велику роботу провадили, зокрема, історичні музеї. Так, Всеукраїнський історичний музей ім. Т. Г. Шевченка (колишній Київський історичний музей) зібрав цінні пам'ятки палеоліту, неоліту, доби бронзи, античної епохи, Київської Русі, велику колекцію українських килимів (понад 700), твори українських художників та графіків. Музейні збірки налічували близько 112 тисяч предметів. Музей мав сталу експозицію і періодично - влаштовував виставки: українського портрета XVII—XX ст. (1925 р.), пам'яті Г. Нарбута, Т. Г. Шевченка (1927 р.) та інші.

Значно зросли збірки Дніпропетровського крайового історико-археологічного музею (колишній Катеринославський музей). У зв'язку з початком спорудження Дніпрельстану він провів великі археологічні розкопки на території будівництва. Знайдено було багато стародавніх пам'яток. Музей мав уже 49 тисяч експонатів.

Одеський історико-археологічний музей у цей час провів розкопки в Ольвії, на Одещині. Зокрема, в курганах на території села Усатове поблизу Одеси виявлено цінні пам'ятки, що належать до пізнього етапу трипільської культури. Водночас удосконалювалися експозиції музею, поліпшувалась його науково-освітня робота, розширювалися зв'язки з іншими музейними осередками та науково-дослідними установами.

У 20-ті роки на Україні засновано перші літературно-меморіальні музеї. Серед них — Музей-заповідник на могилі Т. Г. Шевченка в Каневі (1926 р.), Музей-заповідник М. В. Гоголя в селі Великих Сорочинцях (1928 р.), Музей В. Г. Короленка в Полтаві (1928 р.). Одночасно із створенням музеїв на Україні в 20—30-ті роки влаштовувалися численні виставки, присвячені показу досягнень народного господарства, науки і культури. Такі виставки демонструвалися, зокрема, в Харкові, Києві, Одесі та в інших містах.

Під час тимчасової окупації України гітлерівці знищили багато всесвітньовідомих пам'яток, зруйнували 151 музей. Вони висадили в повітря стародавній Успенський собор Києво-Печерської лаври, Борисоглібську й П'ятницьку церкви в Чернігові. Спалено було Київський, Харківський, Дніпропетровський, Чернігівський та інші великі музеї України. З Державного історичного музею УРСР окупанти вивезли світового значення археологічні колекції з Кирилівської, Мизинської, Пушкарівської та інших стоянок первісної доби, з відділу Скіфії — зброю, кераміку, з відділу Київської Русі — такі унікальні експонати, як запре-стольний хрест X ст. з Десятинної церкви, весь

відділ зброї — 400 цінних експонатів, багато документів і пам'яток з відділу історії України XV—XIX ст. (грамоти, акти, монети, тканини) та ін. Пограбовано було Успенський собор Києво-Печерської лаври, звідки гітлерівці вивезли срібну царську браму, ризи з ікон, три срібні гробниці, понад 2 тисячі зразків парчі з дарчими написами царів і гетьманів та ін. В будинку-музеї на могилі Т. Г. Шевченка фашисти влаштували стайні, а пам'ятник великому Кобзарю використовували як мішень, вправляючись у стрільбі. Вони доценту зруйнували музей М. В. Гоголя у Великих Сорочинцях, Музей В. Г. Короленка в Полтаві. Великої шкоди завдано було Полтавській му, Житомирському, Новгород-Сіверському й Глухівському краєзнавчим музеям.

Першочерговим завданням музеїв після відбудови було збирання матеріалів нових експозицій. Історичні й краєзнавчі музеї почали активно збирати матеріали про Велику Вітчизняну війну: документи, зброю, речі, що їх використовували партизани, побутові предмети тощо. На основі цих матеріалів у багатьох музеях було влаштовано виставки, які розповідали про героїзм радянських людей, про великі битви Радянської Армії з ворогом, про діяльність підпільних партійних і комсомольських організацій на окупованій території, про партизанську війну із загарбниками. Такі виставки демонструвалися, наприклад, у Державному історичному музеї в Москві, на Україні — в Київському та Харківському історичних, а також краєзнавчих музеях.

У повоєнні роки створено також нові історичні, краєзнавчі, художні, літературно-меморіальні музеї. Так, до 300-річчя воз'єднання України з Росією в 1954 р. відкрито Переяслав-Хмельницький історичний музей. Серед літературно-меморіальних — Музей Ю. А. Федьковича у Чернівцях (1945 р.), Музей І. П. Котляревського в Полтаві (1952 р.), музеї Т. Г. Шевченка (1949 р.), Лесі Українки (1962 р.), М. Т. Рильського (1966 р.) в Києві та ін. Серед художніх музеїв — Закарпатська картинна галерея (тепер — Художній музей) в Ужгороді (1948 р.), Державний музей українського народного декоративного мистецтва УРСР у Києві (1954 р.), Донецький художній музей (1960 р.) та інші.

У повоєнний період великого поширення набули народні музеї, які створювалися та працювали на громадських засадах. Профілі їх — найрізноманітніші. Це музеї історії міст, сіл, заводів і фабрик, колгоспів, шкільні, меморіальні, літературні музеї, музеї народної творчості тощо. На Україні розвиток цих музеїв набрав надзвичайно широкого розмаху.

З повоєнним періодом пов'язаний новий етап розвитку радянського музеєзнавства, який характеризується активною розробкою питань історії теорії музейної справи. В цей час сформульовано основні принципи, визначено найважливіші поняття і термінологію цієї наукової дисципліни. У 50—40-х рр. видано перші посібники з основ музеєзнавства, з'явилися перші ґрунтовні праці з історії музеїв, науково-методичні розробки, присвячені різним видам музейної роботи — експозиційній, охоронній, науково-освітній тощо.

Велике значення для розвитку музейної справи в цей період мав Перший музейний з'їзд (1930 р., Москва). З одного боку, на з'їзді обговорювалися конструктивні питання побудови екскурсій, організації різних виявів музейної роботи. З іншого боку — з'їзд вирізнявся зростанням ідеологічного пресингу на

музейних працівників, боротьби з "буржуазними" проявами у музейній діяльності, публічного таврування сотень визначних працівників музейної сфери України та поширенням сталінських репресій.

У роки Другої світової війни (1939—1945 рр.) фашистами було зруйновано і розграбовано десятки музеїв України. Особливо потерпіли історичні і художні музеї. У повоєнні роки відбудовано зруйновані музеї, частково повернуто вивезені колекції, зібрано нові експонати, створено нові експозиції. Станом на 1950 р. в Україні працювало 137 музеїв [23].

Варто зазначити, що у ці роки створено також нові історичні, краєзнавчі, художні, літературно-меморіальні музеї. Серед літературно-меморіальних: Музей Ю. А. Федьковича у Чернівцях (1945 р.), Музей І. П. Котляревського в Полтаві (1952 р.), музеї Т. Г. Шевченка (1962 р.), М. Т. Рильського (1966 р.), музей І. Я. Франка в Нагуєвичах (1946 р.), Музей-садиба Лесі Українки в Колодяжному на Волині (1949 р.). Серед художніх музеїв — Закарпатська картинна галерея в Ужгороді (1948 р.), Державний музей Українського декоративного мистецтва у Києві (1954 р.), Донецький художній музей (1960 р.) та ін.

У 1970—1990-ті роки великого поширення набули народні музеї, які створювалися з ініціативи Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, окремих наукових установ чи науковців, ентузіастів-аматорів і працювали на громадських засадах.

На початок 1986 р. в Україні налічувалося 7924 громадські музеї, 396 з них здобули почесне звання "народний". З 470 райцентрів 387 мали краєзнавчі громадські музеї. У громадських музеях України — близько 2200 тис. оригінальних експонатів...".

Створення нових музеїв — як державних, так і народних — триває в умовах існування незалежної Української держави. Вперше в історії українського музейництва правдиво висвітлено національно-визвольні змагання українського народу за свою державність в 1914—1945 рр., державотворчу діяльність ЗУНР, видання товариств "Просвіта", "Рідна школа", "НТШ", відомості про Організацію Українських Націоналістів, події 1939—1941 рр. на західноукраїнських землях, про діяльність Української Пов-станської Армії, голодомор в Україні 1933 р., геноцид під час сталінських репресій тощо.

ТЕМА: КЛАСИФІКАЦІЯ МУЗЕЇВ УКРАЇНИ

Мета: ознайомити студентів із типами музеїв; вивчити класифікацію профілів музеїв; охарактеризувати основні профілі музеїв в Україні; розвивати мислення студентів; виховувати інтерес до предмета, розуміння важливості його вивчення, патріотичне виховання.

Література:

1. Закон України "Про музеї і музейну справу" від 29.06.1995р. №249/95.

1. Мезенцева Г.Г. Музеєзнавство / За ред. С.М.Чайковського. – К.: Вища школа, 1990, с.69-83.
2. Петранівський В.Л., Рутинський М.Й. Туристичне краєзнавство: Навч. посіб. / За ред. проф. Ф.Д. Заставного. – К.: Знання, 2006, с.151-160.
3. Рутинський М.Й., Стецюк О.В. Музеєзнавство: Навч. посіб. – К.: Знання, 2008, с.96-109.
4. Шляхтина Л.М. Основы музейного дела: теория и практика. Учеб. пособие. – М.: Высш. шк., 2005.

ПЛАН

1. Типи музеїв, їх характеристика.
2. Профілі музеїв.
3. Характеристика музеїв різних профілів.

Мережа музеїв в Україні будується на основі усталеної в українському музеєзнавстві їх наукової класифікації та типології.

Класифікація музеїв - це поділ музеїв на групи за однією визначальною чи декількома ознаками. Необхідність класифікації зумовлена розмаїтістю форм музейних установ.

Узагальнення критеріїв класифікації музеїв нашої країни відбулося у 1920-ті роки, коли формувалася державна музейна мережа. Ця класифікація враховувала профілі, а також статус і відомчу підпорядкованість установ.

До кінця радянського періоду музейної діяльності практикувався розподіл музеїв за "типами, видами і профілями". Також до 1990-х років застосовувався адміністративно-управлінський принцип розподілу музеїв на чотири категорії. Категорія визначалася за формальними ознаками чисельності фондів і відвідування та впливала на фінансування музею, у т. ч. на заробітну плату його співробітників.

Сучасна наукова типологія класифікації українських музеїв остаточно склалася наприкінці ХХ - на початку ХХІ ст., вона приведена у відповідність до чинних міжнародних типологій музеїв світу.

Тип музею визначається його суспільним призначенням, метою діяльності тощо. Сьогодні співіснують і використовуються на практиці різноманітні критерії типології музеїв. Серед них, зокрема: за профілем, за родом діяльності, формою власності, масштабом діяльності, статусом (рангом, категорією).

Відповідно до цієї класифікації, всі українські музеї розрізняються за типами і профілями.

Існують **три типи музеїв** (за категоріями відвідувачів):

1) науково-освітні масові, або публічні. Ці музеї призначені для широкого кола громадян та гостей України, їх у нашій країні більшість. Це, наприклад, Дніпропетровський історичний музей, Державний історичний музей України в Києві, Львівська галерея мистецтв тощо;

2) науково-дослідні, або академічні - призначені для спеціалістів. Створюються вони при академіях, науково-дослідних інститутах, мають вузькоспеціалізований характер. Це своєрідні наукові лабораторії (наприклад, Центральний науково-природознавчий музей НАН України, Львівський природознавчий музей НАН України);

3) навчальні - призначені для учнів і студентів. Створюються при школах, середніх спеціальних і вищих навчальних закладах з освітньою метою (наприклад, Мінералогічний і Геологічний музеї Львівського університету імені І. Франка, Музей археології при Інституті українознавства імені І. Крип'якевича НАН України).

Університетські музеї - це одні з найстаріших університетів світу. Ще на початку XIX ст. в університетах почали

формуватися кабінети рідкісних мінералів, палеонтологічних знахідок тощо, збірки приладів і моделей, необхідні для ведення освітнього процесу, його наочності. Перші університетські музеї являли собою комплексні збірки природної та суспільної історії, технічних досягнень людини. Уже 1805 р. Харківський університет відкрив Музей природничої історії, а з 1830-х років - Музей образотворчих мистецтв. З другої половини XIX ст. диференціація наукового знання привела до виділення профільних університетських музеїв природничого (зоологічні, ботанічні, мінералогічні) і гуманітарного (нумізматичні, образотворчого мистецтва і старожитностей) напрямів. З розвитком нових наукових дисциплін з'являлися відповідні університетські музеї: палеонтологічні, етнографічні; наприкінці XIX ст. - антропологічні, географічні, фізичні, краєзнавчі тощо.

Університетські музеї України створювалися відповідно до університетських статутів, а також з ініціативи приватних осіб, меценатів, учених в результаті виставкової діяльності. До того ж ці музеї підвищують ефективність навчального процесу, а також виконують низку інших функцій, у т. ч. й історико-меморіальну. В окремих навчальних закладах створено музеї історії університетів, а також меморіальні музеї видатних учених.

Шкільні музеї створюються в школах і позашкільних установах з навчально-виховною, пізнавальною й освітньою метою.

За профілем поділяються на: історичні, природничо-наукові, меморіальні, літературні, краєзнавчі тощо.

За юридичною приналежністю (власністю) музеї країни поділяються на такі типи: державні, муніципальні, відомчі (у т. ч. університетські), громадські (у т. ч. шкільні), корпоративні, церковні, приватні (у т. ч. приватних ВНЗ).

Державні музеї - це чільна група музеїв держави, що підпорядковані Кабінету Міністрів України і здійснюють свою діяльність у руслі загальнодержавної концепції розвитку музейної мережі. Ці музеї мають пряме бюджетне фінансування. У їхніх фондах зосереджені найцінніші скарби та колекції країни.

Муніципальні музеї - це основна на сьогодні форма недержавного музею, що виконує властиві йому функції щодо збирання, збереження і презентації колекцій.

Муніципальні музеї перебувають в управлінні місцевої адміністрації і фінансуються з місцевих бюджетів.

Відомчі музеї - це музеї різного профілю, що підпорядковуються окремим міністерствам і відомствам. Вони створюються з метою репрезентації історії розвитку певної галузі: транспорту, охорони здоров'я, силових відомств (оборони, внутрішніх справ), НАН тощо.

Громадські музеї - поширений тип закладів, що перебуває під опікою громадських організацій (профспілок, партій тощо).

Корпоративні (виробничі) музеї - це структурні підрозділи недержавних установ і підприємств. Музеї історії корпорацій, які з'явилися напередодні їхніх перших ювілеїв, стають в умовах глобалізації невід'ємною частиною іміджу компаній транснаціонального рівня.

Церковні музеї - до більшовицької окупації Української республіки становили найчисленнішу групу музеїв нашої країни (у західних областях України церковні музеї існували до 1944 р.).

Церковні музеї України виникли як група музеїв історичного профілю з метою збирання і збереження пам'яток церковної старовини.

Перший академічний церковний музей України з'явився 1872р. при Київській духовній академії. Він складався з відділів рукописів, стародруків і гравюр, архітектури, іконопису, скульптури, нумізматики, богослужбового начиння. Крім того, у музеї академії зберігалися історичні реліквії Церкви. Духовенство, освітяни й меценати займалися активним поповненням його колекцій. Паралельно велася масштабна робота із систематизації, інтерпретації та наукового дослідження пам'яток; результати досліджень окремих експонатів і колекцій періодично публікувалися в працях Київської духовної академії.

Загалом у 1880 - 1918 рр. церковні чи церковно-археологічні музеї існували при всіх духовних академіях, церковно-археологічних комітетах, товариствах, братствах нашої країни. Поява церковних музеїв була пов'язана з уведенням курсу церковної археології в програму духовних академій, наочність викладання якого забезпечувалася демонстрацією предметів, а також - з усвідомленням суспільством потреби в збереженні пам'яток церковної старовини. Церковні музеї створювалися на базі колекцій сховищ старожитностей, що включали збірки церковного начиння, одягу, книг і ставили своєю метою освіту духівництва і світської публіки.

Після більшовицької окупації УНР церковні музеї було розграбовано і ліквідовано, коштовні колекції церковних музеїв і храмів України частково були назавжди втрачені, частково надійшли в найбільші державні музеї СРСР.

Сучасні церковні музеї створюються при єпархіях, монастирях, церквах, недільних духовних школах, релігійних об'єднаннях, що є їх власниками і засновниками. На початку нашого століття простежується тенденція до збільшення кількості цих музеїв.

Приватні музеї - це установи, що належать приватним особам, створені їхніми зусиллями і підтримуються на їхні кошти. У значній більшості країн світу це найдавніша і найрозповсюдженіша форма музейних установ.

Існує класифікація музеїв за адміністративно-територіальною приналежністю і значущістю для суспільства. За цим критерієм прийнято вирізняти такі музеї: національні, загальнодержавні, республіканські (АР Крим), обласні, районні, міські, селищні та сільські.

Генетична класифікація музеїв враховує профіль музею. Профіль музеїв визначається основним змістом його фондів і зв'язком з тією чи іншою галуззю науки, мистецтва або виробництва. Профіль музею визначає склад колекцій, тематику експозицій, зміст наукових досліджень і впливає на всі напрями музейної діяльності. Усі музеї поділяються на профільні групи, всередині яких можна виокремлювати вужчу спеціалізацію - аж до музеїв одного об'єкта. Зазначимо, що перелік їх не може вважатися вичерпним, оскільки принципові нові музеї виникають в наш час майже щорічно. Поряд із цим наголосимо, що в практиці української музейної справи досі чинною залишається дещо застаріла, спрощена класифікація музеїв.

На початку ХХІ ст. в Україні виділяють музеї таких профільних типів: історичні, краєзнавчі, художньо-мистецькі, меморіальні, літературні, природничо-наукові, галузеві. Музеї кожного з цих профільних типів можуть мати ще вужчу спеціалізацію, поділятися на види і підвиди. Наприклад, до музеїв художнього профілю належать музеї образотворчого мистецтва, народної творчості тощо; до музеїв природничо-наукового профільного типу - геологічні, палеонтологічні, ботанічні, зоологічні та ін.; до історичного профільного типу - загально-історичні, військово-історичні, археологічні, етнографічні, історико-архітектурні та історико-культурні (музеї або заповідники).

У Законі України "Про музеї та музейну справу" від 29 червня 1995 р. № 249/95-ВР, ст. 5 подається така класифікація музеїв за видами:

"За своїм профілем музеї поділяються на такі види: історичні, археологічні, краєзнавчі, природничі, літературні, мистецькі, етнографічні, технічні, галузеві тощо. На основі ансамблю, комплексів пам'яток та окремих пам'яток природи, історії, культур та територій, що становлять особливу історичну, наукову і культурну цінність, можуть створюватись історико-культурні заповідники, музеї-заповідники, музеї просто неба, меморіальні музеї-садиби.

Музеї можуть бути: загальнодержавні - засновниками яких є центральні органи виконавчої державної влади; республіканські (Автономної Республіки Крим) - засновниками яких є органи державної виконавчої влади АР Крим; місцеві - засновниками яких є відповідні місцеві органи державної виконавчої влади або органи місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації, громадяни.

Державному музею, який має музейне зібрання пам'яток загальнодержавного значення, набув міжнародного визнання і є провідним культурно-освітнім та науково-дослідним закладом у відповідних профільних групах музейної мережі України, у встановленому законодавством України порядку може бути надано статус Національного музею України".

У Законі України "Про музеї та музейну справу" від 29 червня 1995 р. № 249/95-ВР, ст. 5 подається така класифікація музеїв за видами:

"За своїм профілем музеї поділяються на такі види: історичні, археологічні, краєзнавчі, природничі, літературні, мистецькі, етнографічні, технічні, галузеві тощо.

На основі ансамблю, комплексів пам'яток та окремих пам'яток природи, історії, культур та територій, що становлять особливу історичну, наукову і культурну цінність, можуть створюватись історико-культурні заповідники, музеї-заповідники, музеї просто неба, меморіальні музеї-садиби.

Музеї можуть бути: загальнодержавні — засновниками яких є центральні органи виконавчої державної влади; республіканські (Автономної Республіки Крим) - засновниками яких є органи державної виконавчої влади АР Крим; місцеві - засновниками яких є відповідні місцеві органи державної виконавчої влади або органи місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації, громадяни. Державному музею, який має музейне зібрання пам'яток загальнодержавного значення, набув міжнародного визнання і є провідним культурно-освітнім та науково-дослідним закладом у відповідних профільних групах музейної мережі України, у встановленому законодавством України порядку може бути надано статус Національного музею України".

Розглянемо коротко основні профілі музеїв.

I. Музеї історичного профілю. До цієї групи належать музеї, які збирають, зберігають, вивчають і популяризують пам'ятки матеріальної та духовної культури українського народу. Зберігаючи величезні цінності, музеї історичного профілю ведуть широку науково-дослідну та освітньо-виховну роботу. Загалом це найпоширеніша в Україні група музеїв. Перші історичні (археологічні) музеї нашої країни постали на початку XIX ст. в Одесі, Миколаєві, Феодосії, Керчі.

Музеї історичного профілю за основними завданнями експозиційної діяльності й складом колекцій пам'яток прийнято поділяти на такі види: загально-історичні, археологічні, воєнно-історичні, історико-архітектурні, історико-культурні та етнографічні. Сюди ж маємо всі підстави віднести музеї природничо-наукової історії та музеї історії науки і культури. Кожен з названих видів музеїв історичного профілю має свою специфіку, що виявляється у характері експозицій і складі фондових колекцій.

Загально-історичні музеї створюють з метою висвітлення історії людства і нашої країни зокрема й формують експозиції згідно з найвагомішими етапами й періодами світової та вітчизняної історії. Традиційно в таких музеях є зали первіснообщинної історії, культур доби міді, бронзи й раннього заліза, епохи становлення слов'янської культури й антської державності, періоди Київської Русі, Речі Посполитої й Держави Війська Запорізького, тощо. В Україні до загально-історичних належать Державний історичний музей України в Києві, а також Харківський, Дніпро-петровський, Львівський, Чернігівський історичні музеї тощо.

Для історичних музеїв характерні довготермінові експозиції, а також різні форми виставкової роботи. Більшість історичних музеїв України розташовані в будинках, що є пам'ятками історії і культури, чимало мають філії як у межах окремого міста, так і цілої області.

Із здобуттям Україною незалежності ведеться активна робота з організації принципово нових музеїв історії окремих міст, селищ та історичних сіл (наприклад, музей історії міста Болехова чи музей історії міста Коломиї (Івано-Франківська область), що посіли окрему нішу між загально-історичними та краєзнавчими музеями.

Меморіальні музеї є окремим видом музеїв історичного профілю. Меморіальні музеї присвячені пам'яті видатних політичних, державних і військових діячів, учених, письменників, композиторів, художників та ін. Вони створюються на базі пам'ятних комплексів, які охороняються державою: садиб, будинків, квартир, пов'язаних з життям і діяльністю видатних осіб. Особисті речі, будинки, внутрішнє оздоблення приміщень, деталі обстановки мають властивість, розповідаючи про людей, які серед них жили, передавати колорит минулого. Тому нащадки прагнуть зберегти незмінними будинок, кабінет, рукописи, книги, предмети домашнього побуту визначної особистості. Експозиції меморіальних музеїв побудовані таким чином, щоб знайомити відвідувачів із життям і діяльністю видатної особистості, її внеском у національну та світову історію, культуру, науку. Це музеї видатних діячів України - академіка Д. Яворницького (Дніпропетровськ), педагога В. Сухомлинського (Павлиш Кіровоградської області), художників В. І. Касіяна (Снятин Івано-Франківської області) і Ф. Ф. Манайла (Ужгород), архітектора В. Г. Заболотного (Переяслав-Хмельницький), письменника І. Я. Франка (Нагуєвичі Львівської області) та ін.

Перший меморіальний музей в Україні створено в 1928 р. - будинок-музей Т. Г. Шевченка в Києві.

Єдиним в Україні музеєм-мавзолеєм є меморіал-поховання у складі музею-садиби М. І. Пирогова. У ньому похований славетний український хірург, який вперше застосував наркоз, засновник воєнно-польової хірургії, учасник героїчної оборони Севастополя академік М. Пирогов (1810—1881 рр.). Мавзолей, у якому забальзамоване тіло перебуває у підземному приміщенні церкви-усипальниці. Між іншим, спосіб, яким був забальзамований М. Пирогов, досі залишається невідомим.

Воєнно-історичні музеї - окремий вид музеїв історичного профілю. Колекції цих музеїв відображають військову історію країни, розвиток військової техніки й мистецтва війни, історію окремих родів військ і видів озброєнь. В експозиціях воєнно-історичних музеїв представлені колекції холодної та вогнепальної зброї, військової техніки і приладів, форм обмундирування, прапорів, медалей, фото- і кінодокументів, карт, комплекси особистих речей і документів військових. Воєнно-історичні музеї ведуть широку науково-просвітню діяльність, спрямовану на формування почуття патріотизму, пробудження інтересу до героїчної історії нашої країни. Багато воєнно-історичних музеїв починалися як сховища зброї, предметів військового призначення, арсенали. Таким, зокрема, є Львівський музей старовинної зброї "Арсенал" в історичній фортифікаційній споруді міського арсеналу. Оригінальними за мистецько-експозиційним наповненням є відділи-музеї міста-героя Севастополя, присвячені найдраматичнішим періодам його героїчної оборони (панорама "Оборона Севастополя 1854 - 1855 рр." та діорама

"Штурм Сапун-гори 7 травня 1944 р."). Окремі експозиції з військової історії розгорнуті також у складі краєзнавчих музеїв країни.

Археологічні музеї - це самостійний вид музеїв історичного профілю, які збирають, зберігають, вивчають і експонують предмети, що мають історичну цінність. Їхні збірки комплектуються з пам'яток матеріальної культури від найдавніших часів до середньовіччя, виявлені під час археологічних досліджень. Об'єктами музеєфікації можуть стати також нерухомі археологічні пам'ятки: древні городища (напр., Херсонес, Тіра, Пантікапей), поховання, різні оборонні, культові, цивільні споруди. Згідно із завданнями збереження і презентації, археологічні музеї можуть існувати у вигляді колекційних музеїв, музеїв-заповідників, музеїв-пам'яток, музеїв просто неба. Атракційність археологічних музеїв багато в чому залежить від рівня реставраційних і консерваційних робіт, що визначають зовнішній вигляд пам'ятки і форми її використання з туристичною, просвітницькою і науковою метою.

Перші археологічні розкопки охопили територію Криму (античні міста та царські скіфські кургани). Найцінніші знахідки з них вивозилися в столицю Російської імперії, більшість із скарбів кримської землі так і залишилася у складі фондів московських і петербурзьких музеїв. Проте значна частина менш цінних археологічних пам'яток залишалася в Україні, тож постало питання про їх організоване збереження й музеєфікацію. На початку 1800-х років був створений археологічний музей у Миколаєві, 1811 р. - у Феодосії, 1825 р. - в Одесі, 1826 р. - у Керчі.

У 1970-ті роки було створено унікальні археологічні музеї-заповідники: Херсонеський, Керченський, Судацький у Криму, "Ольвія" у Миколаївській обл. та ін. По суті, тільки завдячуючи діяльності (а нерідко й самопожертві) радянських археологів у 1960 - 1970-х роках у сфері музеєфікації археологічних комплексів були виявлені і врятовані унікальні пам'ятки археології.

На початку XXI ст. найбільші історико-археологічні музеї України з унікально багатими експозиціями функціонують в Одесі (Археологічний музей НАН України, 150 тис. експонатів), Севастополі (Херсонеський національний історико-археологічний заповідник), Керчі (Державний історико-культурний заповідник) та Дніпропетровську.

Етнографічні музеї - це значно поширений в Україні вид музеїв історичного профілю, що збирають, зберігають, вивчають та експонують етнографічні колекції, які знайомлять сучасників із процесами етногенезу, побутом і культурою різних етнічних спільнот та історичних періодів.

Більшість сучасних етнографічних музеїв нашої країни репрезентують відвідувачам тематичні експозиції традиційної культури українського народу (ужитково-побутові й мистецькі предмети XVIII - початку XX ст.) та її локальних варіантів, зібраних з усіх етнографічних земель України (Лемківщина, Бойківщина, Гуцульщина, Буковина, низинне Закарпаття, Західне і Східне Поділля, Волинь і Центрально-Східне Полісся, Середня Наддніпрянина, Слобожанщина, Донеччина, Надчорномор'я).

Експозиційно найбагатші й найколеритніші етнографічні музеї колекційного типу географічно тяжіють до західних областей держави. Серед них не можна не

згадати, зокрема, Коломийський музей народного мистецтва Гуцульщини та Покуття ім. Й. Кобринського і Косівський музей народного мистецтва та побуту Гуцульщини на Івано-Франківщині, Музей етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАНУ у Львові, Національний музей у Львові, Історико-етнографічний музей "Бойківщина" у Самборі Львівської області, музеї "Сріберна Земля" у с. Грушовому Тячівського району та "Лемківська садиба" у с. Зарічеві Перечинського району на Закарпатті. Отож, констатуємо зародження й географічне поширення нової тенденції: у гірських районах Українських Карпат виникає нова перспективна форма етнографічного музею - сільські етномузеї ансамблево-анімаційного типу, що зберігають та демонструють туристам традиційні форми матеріальної культури гірських мешканців безпосередньо в середовищі побутування гуцулів, бойків та лемків.

Один з найхарактерніших прикладів організації таких "живих музеїв" - самодіяльний музей Довбуша в с. Космачі.

Львівський музей народної архітектури та побуту "Шевченківський гай" створено в 1971 р. Сьогодні в експозиції цього музею на площі 150 га можна оглянути 124 архітектурні об'єкти. Експозиція діє за етнографічним принципом. Зазначимо, що на території Західної України наприкінці XIX - на початку XX ст. вирізнялось вісім історико-етнографічних областей: Бойківщина, Гуцульщина, Лемківщина, Поділля, Полісся, Волинь, Рівнинне Закарпаття та Покуття, котрі в музеї представлені окремими секторами. Створюються також експозиційні сектори "Буковина", "Львівщина". В музеї організуються мікросела з 15 - 20 архітектурних об'єктів.

Музей "Шевченківський гай", крім свого основного завдання - збереження пам'яток архітектури, предметів побуту і зразків народного мистецтва, їх дослідження і пропаганди, є чудовим місцем відпочинку, використовується для зйомок художніх і музичних фільмів тощо. На території музею організуються виступи самодіяльності, фольклорно-етнографічних ансамблів. Популярним серед відвідувачів музею є щорічне фольклорно-етнографічне свято "З народної криниці".

Музеї історії релігії - це поширений вид музеїв історичного профілю, колекції яких документують генезис і розвиток релігії (світових релігій) як складного соціокультурного феномену. Масове поширення й тенденційну заідеологізованість ці музеї набули в комуністичну добу з її ідеологією наукового атеїзму. У сучасних умовах частина з цих музеїв просто припинила своє існування, а частина зберегла унікальні фонди й зазнала докорінної трансформації тематично-експозиційного наповнення й суспільних функцій. (Класичний приклад тематичної трансформації - сучасний Музей переслідуваної церкви м. Бережани Тернопільської області).

Краєзнавчі музеї. Музеї цього профілю збирають, зберігають, вивчають і експонують матеріали, що розповідають про природу, економіку, історію і культуру певного краю (області, району, міста, села). В них зібрані геологічні, ботанічні, зоологічні, палеонтологічні, археологічні, етнографічні та інші колекції, знаряддя праці, вироби місцевих промислів різних історичних періодів, твори мистецтва, літератури, народної творчості тощо.

Характерною особливістю краєзнавчих музеїв є те, що вони, по-перше, експонують матеріальні пам'ятки і свідoctва, зібрані на порівняно невеликій території, і репрезентують її краєзнавчу спадщину, по-друге, такі музеї можуть мати доволі широку експозиційну палітру, тобто за змістом експонованих предметів можуть поєднувати особливості музеїв історичного, меморіального, природничо-наукового, етнографічного й художньо-літературного профілів. Через це їх часто також називають музеями комплексного профілю.

Попередниками сучасних краєзнавчих музеїв були місцеві музеї, які виникли в Україні наприкінці ХІХ - на початку ХХ ст.: Миколаївський (1898 р.), Волинський (в Житомирі, 1902 р.) та ін.

Перший міський музей старожитностей заснований 1825 р. в Одесі. Більшу частину його експонатів становили визначні твори мистецтва, які подарували музею міські колекціонери.

Нині практично в коленій області функціонують обласні краєзнавчі музеї. Багато пам'яток матеріальної і духовної культури свого краю зібрано у краєзнавчих музеях Тернопілля, Кіровограда, Івано-Франківська.

Краєзнавчі музеї - це найчисленніша група серед музеїв нашої країни. До провідних музеїв цього профілю належать: Полтавський краєзнавчий музей, Закарпатський краєзнавчий музей, розташований у стародавньому замку м. Ужгорода; Білгород-Дністровський краєзнавчий музей, Кримський краєзнавчий музей у м. Сімферополі; Чернівецький, Житомирський та Одеський краєзнавчі музеї. Крім того, понад 7 тис. музейних закладів краєзнавчого типу працюють на громадських засадах.

Музеї художнього профілю. У міжнародній практиці музейної справи склався такий розподіл: музеї класичного мистецтва та музеї сучасного мистецтва (авангардистського, постмодерністського тощо). (Образно, другу групу музеїв можна назвати "музеями постійно плинних мистецьких виставок".) Прірва між цими типами музеїв на рівні суспільних стереотипів дедалі поглиблюється, оскільки, за твердженнями мистецтвознавців, поглиблюється філософська буття-відтворююча прірва між самим традиційним та постмодерним мистецтвом.

Найвідоміші художні музеї: Нью-йоркський музей "Метрополітен", французькі Центр сучасного мистецтва імені Ж. Помпиду в Парижі та Музей сучасного мистецтва в м. Бордо, а особливо - глобальна мережа музеїв сучасного мистецтва Соломона Гуггенхайма (у Нью-Йорку і Лас-Вегасі (США), Венеції (Італія), Берліні (Німеччина) і Більбао (Іспанія).

Класичні музеї художнього профільного типу зберігають, вивчають і пропагують визначні твори живопису, графіки, скульптури, ужиткового мистецтва, а також народної творчості усіх культурно-мистецьких епох (у т. ч. й сучасної), ведуть велику дослідницьку і науково-освітню роботу. Експозиції цих музеїв побудовані таким чином, щоб висвітлювати еволюцію розвитку того чи іншого виду мистецтва в історичній та осередковій (за мистецькими школами) послідовності. Першим художнім музеєм на території України став Музей художньої промисловості, відкритий 1873 р. у Львові. Пізніше, у 1886 р. було засновано Міський художній музей у Харкові, у 1889 р. - Міський музей красних мистецтв в Одесі.

Провідне місце серед сучасних художніх музеїв України займають: Національний музей українського образотворчого мистецтва України в Києві, Львівська галерея мистецтв, Національний музей українського народного декоративного мистецтва України в Києві, Харківський художній музей, Одеський художній музей. Художні музеї є також у Дніпропетровську, Севастополі, Алушці, Бердянську та в інших містах.

Художні музеї нашої країни не лише зберігають і популяризують твори образотворчого мистецтва, а й організують суспільно резонансні виставки, підготовлені спільно з іншими музеями чи влаштовані у порядку культурного обміну між; країнами.

Музеї літературного профілю. Цей профільний тип музеїв об'єднує суто літературні, театральні, музичні та кіно-музеї. Прообразами літературних музеїв можна вважати славнозвісні Вавилонську, Ніневійську й Александрійську бібліотеки стародавнього світу, сховища прадавніх і церковних рукописів у середньовічних соборах і монастирях, а також збірки приватних, державних і церковних бібліотек XVI - XIX ст.

За об'єктною націленістю діяльності ця група музеїв поділяється на три типи:

1) загальні музеї, експозиції яких документують історію і сучасні процеси у літературі, театральному, музичному й кіномистецтві (Музей книги та друкарства України у Києві, Музей мистецтва давньої української книги у Львові);

2) так звані мономузеї, присвячені творчості окремо взятих письменників, поетів, композиторів, сценаристів, режисерів, акторів, співаків та музикантів;

3) музеї популярних літературних героїв (Лесі Українки в Колодяжному Ковельського району Волинської області, Ольги Кобилянської та Юрія Федьковича у Чернівцях, Івана Франка та Михайла Грушевського у Львові та в Криворівні Верховинського району Івано-Франківської області, Василя Стефаника у Русові Снятинського району Івано-Франківської області, Івана Нечуя-Левицького у Стеблові Київської області, Олександра Гріна у Феодосії, меморіальні музеї українського філософа Григорія Сковороди та єврейського письменника Шолом-Алейхема у складі Національного історико-етнографічного заповідника "Переяслав" Переяслава-Хмельницького та багато інших).

Музичні музеї - розповсюджений у світі й Україні вид музеїв, що займаються збиранням, збереженням, вивченням, експонуванням і публікацією пам'яток музичної культури. Перші такі музеї почали виникати в Європі ще наприкінці XVI ст. на основі приватних збірок придворних музикантів та театрів. Сучасні українські музичні музеї здебільшого функціонують при театрах, консерваторіях, музичних училищах і школах. В їхніх експозиціях представлені не лише колекції музичних інструментів, а й особисті архіви і рукописи композиторів, декорації і костюми до музичних спектаклів, фонотеки, музична іконографія тощо.

У світі історично склалися дві великі **групи музичних музеїв**:

- **колекційні** - експонують колекції музичних інструментів різних часів, культур і творчих шкіл. Такими, для прикладу, є Музей історії європейських інструментів у Тронхеймі, Музей А. Страдіварі в Кремоні, Центральний музей музичної культури імені М. І. Глинки у Москві;

- **меморіальні** - представляють спадщину визначних музичних діячів світу. Наприклад, до них належать музеї В. А. Моцарта в Зальцбурзі, І. С. Баха в Ейзенах, Л. Бетховена в Бонні, Н. А. Римського-Корсакова у Санкт-Петербурзі, Ф. І. Шаляпіна в Кисловодську та ін.

В Україні палітра музичних музеїв доволі широка. Комплексний характер мають Національний музей театрального, музичного та кіномистецтва України у Києві, Львівський будинок органної та камерної музики, Музей при Київському театрі опери і балету імені Т. Шевченка та ін. Меморіальний характер мають такі визначні музичні музеї: М. В. Лисенка та В. С. Косенка у Києві, С. Людкевича та С. Крушельницької у Львові, П. І. Чайковського у Кам'янці Черкаської області, М. Д. Леонтовича у Тульчині Вінницької області та ін. Варто виокремити новітню тенденцію відкриття у гірських районах Карпатського регіону України приватних сільських музеїв народних гуцульських інструментів (напр., у смт Верховині Івано-Франківської області).

Архітектурні музеї. Музеї цього профільного типу зберігають та популяризують творіння людських рук, пов'язані з історією і практикою архітектури.

У світі історично склалися дві великі групи архітектурних музеїв:

- **камеральні** - експонують у спеціальних музейних приміщеннях зразки архітектурного інженерно-проектного генію людської думки (ескізи, креслення, макети, рукописні і графічні роботи, обмірні креслення, фото-графії тощо). Камеральні архітектурні музеї світу ведуть свій відлік від музею англійського архітектора Дж. Соуна, відкритого у 1833 р., та Королівської британської архітектурної бібліотеки при Королівському інституті британських архітекторів (відкрита у 1834 р.);

- **меморіальні просто неба** - це музеї-заповідники, музеї-замки, музеї-палаци, музеї-садиби, що представляють спадщину визначних взірців світової архітектури й містобудування.

Завдяки діяльності ЮНЕСКО актуальними для сучасного суспільства стали міста-музеї (Венеція, Рим, Мілан, Париж, Відень, Зальцбург, Прага, Краків тощо), що зберегли історичну забудову та мають можливість репрезентувати світові унікальну культурно-історичну спадщину. Національними еталонами таких міст-музеїв є Львів та Кам'янець-Подільський.

Музеї природничого профілю. До цього типу належать музеї, які збирають, зберігають, вивчають та експонують різноманітні природничі матеріали й розповідають про найновіші досягнення природничих наук. Такі музеї тісно пов'язані з академічними, науково-дослідними інститутами і вищими навчальними закладами, діяльність їх має як наукову, так і навчальну мету.

Одним з найбільших природничо-історичних музеїв України є *Центральний науково-природознавчий музей НАН України*, відкритий 1973 р. у Києві. Він складається з кількох музеїв: Геологічного, Ботанічного, Палеонтологічного, Зоологічного і Археологічного. Фонди музею величезні - кілька мільйонів експонатів. Музей проводить велику дослідницьку роботу, організовує багато наукових експедицій. До того ж дуже популярний серед відвідувачів.

Львівський природознавчий музей - один з найдавніших. Експонати для музею збирав з 1832 р. відомий орнітолог В. Дзедушицький. Відкрито музей для відвідування з 1860 р. Фонди нараховують понад 500 тис. одиниць. Основні напрями наукової діяльності - вивчення видової різноманітності й екології окремих груп флори і фауни західних областей України; пропаганда природничих знань. У музеї зберігаються об'єкти природи світового значення, зокрема колекції метеоритів, бурштину, тропічних жуків, метеликів. Серед палеонтологічних експонатів - повний скелет і фрагменти органів мамонта, волохатий носоріг, колекції періодів силуру, девону, юри, крейди тощо. Зберігаються близько 250 примірників голотипів, за якими вперше описано нові виявлені види тварин і рослин. Гербарій музею налічує до 100 тис. аркушів з квітковими рослинами. Музей опублікував 20 випусків "Наукових записок", періодично видає "Каталог музейних фондів" тощо.

Своєрідним природничим музеєм є *Севастопольський акваріум Інституту біології південних морів*, відкритий 1897 р. У будь-яку пору року тут можна побачити 40 видів чорноморських тварин й екзотичну тропічну фауну: акул, скатів, крабів, губок, молюсків.

Екомuzeї. Це інноваційний тип так званих мішаних соціально-середовищних музеїв, націлених на досягнення сталого (збалансованого) розвитку місцевих громад у традиційному середовищі їх проживання та активного залучення їх у суспільну діяльність зі збереження усіх видів своєї спадщини. Головною особливістю концепції екомuzeїв є діяльність зі збереження та презентації не окремих експонатів, а середовища як природного, так і антропогенного (етнокультурні ландшафти з системою живих поселень).

Фундатор концепції екомuzeїв Ж.-А. Рів'єр наголошував: "У музеї тепер нова місія: відображати сферу проживання людини та її діяльність... як цілісний творчий процес розвитку"; екомuzeй "присвячений людині й природі, в ньому індивід репрезентований у звичному середовищі. Тваринний і рослинний світ також показаний тут в природному стані й разом з тим таким, яким його сприймає традиційне чи індустріальне суспільство... Це дзеркало, в якому люди можуть побачити й пізнати себе, а також набути знань про місцевість, де вони мешкають... Приїжджі також отримують можливість заглянути в це дзеркало"

В Україні цей тип музеїв ще не отримав свого визнання, хоча типологічно близькі до екомuzeю форми збереження етно-ландшафтної спадщини в нашій країні існують завдяки організації регіональних ландшафтних парків. (До цієї категорії, на наш погляд, тяжіють і національні природні парки України - Карпатський, Шацький, "Подільські Товтри", "Гуцульщина" та ін.)

Науково-технічні музеї. Це доволі різноаспектна група музеїв технократичної профільної групи, що збирають, зберігають, вивчають, експонують та популяризують творіння людських рук, пов'язані з історією і практикою розвитку техніки та технологій, а також - із життям і творчим генієм визначних експериментаторів, винахідників і вчених.

Науково-технічні музеї за обсягом охоплення галузей науки і техніки поділяються на такі підтипи:

а) *багатпрофільні* - музеї, що документують історію науки і техніки в цілому;

б) *галузеві* - музеї, присвячені окремим галузям науки, техніки і технології промислового виробництва.

У світі й в Україні кількісно переважають *музеї галузевих профілів*: вузькогалузеві та виробничі музеї при окремих підприємствах, установах та організаціях (техніко-технологічні, сільськогосподарські, медичні, фармацевтичні, транспортні, засобів зв'язку, військової техніки, авіації і космонавтики та ін.). Робота в них має свою специфіку і потребує спеціальної підготовки.

У світі за характером експозиційної діяльності історично склалися три великі групи науково-технічних музеїв:

- *камеральні колекційні* - експонують у спеціальних музейних приміщеннях моделі та реальні зразки інженерно-технічних досягнень (машини, механізми, устаткування, прилади, зброю, технологічні лінії тощо);

- *просто неба* - це музеї-експозиційні майданчики, музеї-заводи (фабрики, майстерні), що представляють спадщину визначних візирів галузевої техніки та устаткування (напр., технопарки американських міст Сієтла і Х'юстона, Волинський регіональний музей українського війська і військової техніки в Луцьку тощо). Сюди ж належать численні європейські та північно-американські *підземні музеї* гірничорудного промислу (напр. Соляний музей Велічка у Польщі);

- *меморіальні* - знайомлять з життям і творчим генієм визначних учених і винахідників. їхні експозиції містять історико-біографічні матеріали та зразки інженерно-проектних досягнень (ескізи, креслення, макети, рукописні і графічні роботи, обмірні креслення, моделі та ін.).

Одним з найвідоміших науково-технічних музеїв України є Державний музей космонавтики ім. С. П. Корольова (Житомир, вул. Дмитрівська, 5). Це найбільший український музей космонавтики, що поєднує риси камерального колекційного та меморіального науково-технічних музеїв. Він складається з двох частин: меморіального будинку-музею С. П. Корольова та павільйону космічної техніки "Космос". У фондах музею розміщено понад 7 тис. експонатів, з них 1,5 тис. просто унікальні (не мають аналогів).

При науково-виробничому об'єднанні "Ефірмасло" в Сімферополі відкрито *Музей пахоців*, експозиція якого знайомить з рослинами-ефіроносами, які культивуються в Криму і дають цінні пахучі речовини для парфумерної промисловості.

У 1975 р. у Львівському зооветеринарному інституті відкрито *Музей підков*. В його експозиції зібрано понад 300 експонатів з багатьох країн світу. Крім повсякденних, тут можна побачити підкови для коней, що транспортують ліс крутими гірськими схилами, безшумні підкови з повстяними підкладками для коней, яких впрягали в міські карети.

Є в Україні і *Музей бджільництва* у м. Гадячі, що на Полтавщині, в Українській дослідній станції бджільництва ІМ- П. І. Прокоповича. Експозиція цього музею відображає розвиток пасічництва і торгівлі медом з давньоруських

часів до ХХ ст. Розповідає музей і про П. І. Прокоповича - винахідника рамкового вулика.

Дедалі більша кількість музеїв сучасного світу еволюціонує у категорію "Комплексні музеї".

Комплексні музеї - це музеї, що поєднують ознаки двох і більше профілів (історико-літературні, археологічно-мистецькі), а іноді і профільних типів. До групи комплексних музеїв варто віднести більшість краєзнавчих музеїв України, музеїв заповідників.

Музеї-заповідники. Це група музеїв комплексного типу просто неба, що володіють особливою цінністю й отримали статус заповідників згідно з постановами урядових органів країни. Музеї-заповідники за профілями поділяються на археологічні, історико-культурні, історико-архітектурні, історико-меморіальні. Вони створюються шляхом музеєфікації винятково цінних територій, ансамблів, комплексів і окремих пам'яток історії, культури чи природи.

Найбільші з них: Національний заповідник "Софія Київська", відкритий в 1934 р. в центрі Києва; національний історико-культурний заповідник на о. Хортиця (Запорізька область), Національний історико-етнографічний заповідник "Переяслав" у Переяславі-Хмельницькому, Кам'янець-Подільський історичний музей-заповідник, чернігівський архітектурно-історичний заповідник, Історико-археологічний музей-заповідник "Верхній Салтів" у с. Верхньому Салтові Вовчанського району Харківської області та ін.

Великим і цікавим заповідником України є Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник. На площі 28 га розміщено понад 80 стародавніх споруд, які мають історичну і художню цінність. Серед них такі визначні пам'ятки, як Успенський собор ХІ ст., церкви - Троїцька Надбрамна і Спаса на Берестові, дзвіниці на дальніх і ближніх печерах ХVІІІ ст., кріпосні мури і вежі ХVІІІ ст., печери, підземні церкви тощо. У заповіднику зібрано унікальні колекції образотворчого та декоративно-ужиткового мистецтва, малярства, гравюри, зразків українського золотарства, гаптування коштовних тканин тощо. До того ж на території заповідника розміщено чотири музеї загальнодержавного значення: Музей історичних коштовностей України, Державний музей українського народного декоративного мистецтва України, Державний музей театрального, музичного та кіномистецтва України, Державний музей книги та друкарства України.

Віртуальні музеї. Це музеї, що існують у глобальній інформаційно-комунікаційній мережі Інтернет завдяки об'єднанню інформаційних і творчих ресурсів для створення принципово нових віртуальних продуктів: віртуальних виставок, Музеї-заповідники за профілями поділяються на археологічні, історико-культурні, історико-архітектурні, історико-меморіальні. Вони створюються шляхом музеєфікації винятково цінних територій, ансамблів, комплексів і окремих пам'яток історії, культури чи природи.

Музеї-садиби - це найпоширеніший вид ансамблевих музеїв України. Вони створюються шляхом музеєфікації архітектурного, інтер'єрного, ландшафтного і господарського комплексу садиб. Їх можна віднести до групи комплексних музеїв, адже музейне середовище охоплює і предметно-меморіальну палітру рухомих

експонатів садиби, і її інтер'єри, екстер'єри та нерухомі експонати, і навколишній ландшафт з його біотичними складовими.

Усередині садиби відтворюється обстановка житлового будинку і створюються історико-біографічні експозиції, що знайомлять відвідувачів із життям та творчістю видатної особистості, яка тут колись жила. Прагнення представити садибу в її цілості ставить перед музейними працівниками завдання: відновити сад, подвір'я, надвірні прибудови, малі архітектурні форми та ін. Нерідко до складу території музею-садиби включаються прилеглі природні ландшафти, історично пов'язані із цією садибою.

Характерними прикладами цього виду музеїв в Україні є музеї-садиби Маркіяна Шапкевича у Підлиссі Львівської області, Михайла Грушевського у Криворівні Івано-Франківської області, Ольги Кобилянської у Димці Чернівецької області, садиба Лизогубів (XVII - XIX ст.) у Седневі Чернігівської області та ін.

Будинки-музеї - це поширений вид ансамблево-меморіальних музеїв, споріднених із музеями-садибами. Основна відмінність цих видів полягає в тому, що садиба охоплює прилеглу територію (освоєну, окультурену природну) і зазвичай облаштована відповідно до сільських територій. Натомість, будинок-музей тяжіє до міського ландшафту й переважно обмежується архітектурним ансамблем споруди. Окремим підвидом є подібні будинки-музеї, тобто музеї споруд, у стінах яких відбувалися визначні історичні події, "творилася історія". Серед характерних музеїв цього виду згадаємо, для прикладу, літературні будинки-музеї М. Волошина в смт Коктебелі, Лесі Українки та О. Чехова в Ялті, Музей-оселю родини Івана Франка у Калуші та оригінальний за своєю суттю Будинок-музей кінофільму "Тіні забутих предків" у смт Верховина Івано-Франківської області. У західному музеезнавстві розрізняють меморіальні будинки-музеї і будинки-музеї, що репрезентують типові побут і мистецтво визначеної епохи. В Україні будинки-музеї другого підвиду відносять до музеїв історико-побутового про-філю.

Музеї-квартири - це вид меморіальних музеїв, що створюються шляхом музеєфікації окремих квартир, у яких жили видатні діячі культури, освіти, науки кінця XIX - XX ст., і присвячені їхньому життю й діяльності. Як й у будинках-музеях, у музеях-квартирах зберігається автентична обстановка з максимальним залученням справжніх меморіальних експонатів і дуже обережним включенням типологічних предметів, а ансамблева експозиція доповнюється тематичною, присвяченою життєвому і творчому шляху визначної особи. Характерним взірцем такого виду музеїв є квартира-музей О. Гончара у Києві.

Музеї-монастирі - це поширений вид ансамблевих музеїв України, створених шляхом музеєфікації архітектурних ансамблів монастирів. За профілями їх відносять до історико-архітектурних чи художніх музеїв. У музеї-монастирі головними об'єктами збереження й експонування є матеріальна і духовна спадщина монастиря, а також представлена у збірках музею і зв'язана з діяльністю цього монастирем палітра рухомих і нерухомих пам'яток історико-культурної спадщини.

України відносять ансамблі Києво-Печерської лаври, Почаївської лаври, Свято-гірської лаври, Троїце-Іллінського монастиря, Унівського монастиря, Манявського скиту та ін.

Музеї храми - це зникаючий в Україні вид ансамблевих музеїв, які дісталися нам у спадок від комуністичної доби з її гонінням Церкви й цинічного атеїстичного "викривання" релігії як "опіуму для народу". Цей вид музеїв почав з'являтися в нашій країні після її окупації більшовицькою Росією в умовах поширення масового фізичного нищення комуністами церков. Для того щоб врятувати від руйнації найвидатніші храми, освічені діячі того часу робили все можливе, відстоюючи тезу про організацію у храмах музеїв історії та "наукового" атеїзму. До 1970-х років включно музеєфікація храмів була єдиною формою в умовах соціалізму формою збереження національної культової спадщини. З 1990 р. триває зворотний процес повернення Церкві храмів - переведення із них музейних експозицій та фондів в інші приміщення. Однак поняття музей-храм не зникає і нині визнається прогресивною формою збереження національної сакральної-мистецької спадщини.

У Національним еталоном такого підвиду музею-храму є столичний Софійський собор доби Київської Русі.

Музеї кладовища - це поширений різновид ансамблевих музеїв, створених шляхом музеєфікації меморіально-ландшафтного середовища з метою відтворення, збереження та розкриття його історико-культурної цінності як пам'ятки історії. За профілем їх відносять до меморіальних музеїв. У музеї-кладовищі головними об'єктами збереження й експонування є меморіальні погребальні ансамблі як місце успіння визначних суспільних діячів минулого та як високохудожні пам'ятки мистецтва. В Україні й у багатьох інших країнах Європи та США такими музеями є єврейські кладовища XVII - початку XX ст. Серед визначних українських музеїв цього типу згадаємо Лук'янівське й Байкове кладовища в Києві та Личаківський цвинтар у Львові.

Музеї-підприємства - це вид ансамблевих музеїв, створених шляхом музеєфікації промислового підприємства з метою збереження і розкриття його історико-культурної цінності як пам'ятки історії промисловості, науки і техніки. Характерним прикладом українського музею-підприємства є перший в державі Музей пивоваріння, відкритий у жовтні 2005 р. в одній із найстаріших броварень України і Європи - "Львівській пивоварні". Для облаштування Музею пивоваріння на підприємстві спеціально реконструювали історичні приміщення пивоварні XIX - початку XX ст.

Музеї-майстерні - це спільна назва двох подібних за змістом і принципами музеєфікації підвидів ансамблевих музеїв:

- а) персоніфікованих музеїв-майстерень видатних митців (за профілем відносять до меморіальних);
- б) типологічних музеїв-майстерень людських ремесел (за профілем належать до етнографічних).

Музеї-кав'ярні (паби, трактири, корчми, винні підвали.) - це дуже поширений у країнах Європи вид ансамблів-музеїв, створених шляхом часткової музеєфікації дизайнерсько-побутового середовища та його меморіальних

елементів з метою відтворення та ряження традиційного ансамблю й самої атмосфери "старих добрих часів". Експозиція цих музеїв покликана розкрити і історико-культурну цінність того чи іншого закладу пам'ятки історії й діючої туристичної атракції. Харак і тим прикладом такого є музей-корчма "Гражда" у Трускавці.

Музеї кораблі - це вид ансамблевих музеїв, створених шляхом музеєфікації суден із визначною історією з метою збереження й популяризації їхнього значення як пам'ятки історії, науки і техніки. Як правило, у музеї перетворюють військові кораблі, що пройшли славетний бойовий шлях і є меморіальними уособленнями величі нації. За профілем ці музеї відносять до воєнно-історичних. Поряд з цим, будь-який корабель представляє для відвідувачів інтерес як інженерно-технічна пам'ятка суднобудування і тому має підстави вважатися також науково-технічним музеєм.

Найвідвідуванішим музеєм-кораблем світу вважається російський крейсер "Аврора" (філія Центрального військово-морського музею Санк-Петербурга).

ТЕМА: НАУКОВЕ КОМПЛЕКТУВАННЯ, ОБЛІК І ЗБЕРІГАННЯ МУЗЕЙНИХ ФОНДІВ

Мета: проаналізувати основні етапи фондової роботи музеїв; ознайомити студентів технологією ведення обліку, інвентаризації та каталогізації музейних фондів; вивчити види каталогів та вимоги до збереження музейних колекцій; розглянути основні вимоги до консервації та реставрації колекцій; виховувати інтерес до предмета, розуміння важливості його вивчення, патріотичне виховання.

Література:

1. Мезенцева Г.Г. Музеезнавство / За ред. С.М.Чайковського. – К.: Вища школа, 1990, с.54-61.
2. Петранівський В.Л., Рутинський М.Й. Туристичне краєзнавство: Навч.посіб. / За ред. проф.. Ф.Д. Заставного. – К.: Знання, 2006, с.131-150.
3. Рутинський М.Й., Стецюк О.В. Музеезнавство: Навч. посіб. – К.: Знання, 2008, с.86-96.
4. Шляхтина Л.М. Основы музейного дела: теория и практика. Учеб. пособие. – М.: Высш. шк., 2005 .

ПЛАН

- 1.Музейний фонд.
- 2.Наукове визначення пам'яток та їх категорії.
- 3.Первинний облік, інвентаризація та каталогізація.
- 4.Збереження музейних фондів.

Наукове комплектування фондів — важлива ділянка музейної справи. Діяльність будь-якого музею, як відомо, розпочинається збиранням колекцій.

Зібрані матеріали вивчають, використовують в експозиціях, дослідній та освітній роботі. Без цього багато визначних пам'яток не збереглося б і залишилось невідомими для людства . Збирання матеріалів необхідне для поповнення музейних фондів, доповнення експозицій, створення виставок, наукової та освітньої діяльності. Без систематичного комплектування фондів неможливий розвиток жодного музею.

Комплектування музейних фондів— це планомірне, систематичне, наукове поповнення їх пам'ятками історії та культури відповідно до профілю і завдань зберігання, експозиційної, наукової і освітньої роботи.

Виділяють такі етапи комплектування фондів: 1) підготовча робота; 2) наукове планування; 3) збирання матеріалів; 4) визначення предметів музейного значення.

Підготовча робота розпочинається з перевірки стану музейних фондів і визначення потреби в тих або інших матеріалах. Далі провадиться велика бібліографічна і науково-дослідна робота. Встановлюються контакти з відповідними установами й організаціями, книжковими колекторами, букіністичними і антикварними магазинами з метою одержання потрібних матеріалів. Форми підготовчої роботи різноманітні — залежно від профілю музею та характеру його колекцій.

Наукове планування збирацької роботи передбачає складання тематики комплектування музею на наступний рік для кожного відділу. Планують подаліше збагачення експозиції — створення і поглиблення розділів, розширення наукової та освітньо-виховної роботи (організацію виставок, лекцій тощо). Плани відділів координують, а потім складають єдиний план комплектування фондів, який затверджує вчена рада музею як документ для виконання. Відповідно до цього музей планує відрядження працівників, експедиції та інші форми комплектування.

Збирання матеріалів здійснюють у різні способи — обстеженням історичних місць, організацією розвідок, розкопок стародавніх поселень і могильників, експедицій у села і райони, відряджень на підприємства і в установи. Місцем збирання матеріалів є стоянки первісних людей, скіфські та інші кургани, старі фортеці, руїни стародавніх міст, поля визначних битв тощо. Обстеження їх, збирання знахідок, фото-фіксація, обміри — все це дає цікаві матеріали як для експозиційної, так і наукової роботи музеїв. Збирають матеріали також в архівах (центральных, обласних, відомчих і особистих), де зберігаються цінні документи, в статистичних установах, де можна одержати цифрові дані з різних питань економіки і культури, на заводах і фабриках, які можуть представити свої вироби, інструменти, а також матеріали про передовиків виробництва, переможців соціалістичного змагання, у колгоспах і радгоспах — про розвиток різних галузей сільського господарства та про героїв високих урожаїв.

Визначення предметів музейного значення — найскладніший етап комплектування фондів, тому на ньому слід спинитися окремо.

Для визначення предметів музейного значення треба знати, що саме відносять до пам'яток. Назву «пам'ятка» вперше ввели у науковий вжиток гуманісти середньовіччя для позначення історико-художніх предметів давнини. Енциклопедичний словник Брокгауза і Єфрона визначає пам'ятку як будь-який знак, починаючи від простого кургану і каменя до сучасного твору мистецтва, який увічніює пам'ять про якусь подію. Пізніше це поняття було розширене: поряд з художніми так стали називати предмети історичного, етнографічного і наукового значення. На II Міжнародному конгресі з охорони пам'яток архітектури (1964 р.) до поняття «пам'ятка» введено комплекси — міські й сільські, пов'язані з певною культурою, видатним явищем або історичною подією

Предмети музейного значення поділяють на такі категорії: 1) речові, 2) писемні, 3) нумізматичні, 4) художні, 5) природничо-історичні, 6) науково-технічні, 7) меморіальні. До кожної категорії належать різноманітні види оригінальних пам'яток.

Речовими пам'ятками є: знаряддя праці, інструменти, зброя, одяг, прикраси, предмети побуту різних класів і часів. Їх поділяють, в свою чергу, на історичні, археологічні, етнографічні, історико-культурні тощо. Речові пам'ятки дуже важливі: вони надають експозиції наукової достовірності, наочності. Експозиції з речовими пам'ятками добре запам'ятовуються, їх широко використовують в музеях історичного та краєзнавчого профілів.

До категорії *писемних пам'яток* належать рукописи, документи, першодруки книг, журналів, газет, листівок, прокламацій, афіш тощо. Ці пам'ятки також широко використовують у багатьох музеях як такі, що надають експозиції документального, переконливого характеру.

Нумізматичні колекції — це збірки монет, медалей, жетонів, різних значків. Їх визначають за історичними періодами, місцем виготовлення та іншими специфічними ознаками. Ці пам'ятки становлять інтерес переважно для історичних та краєзнавчих музеїв.

Категорія *художніх пам'яток* різноманітна: це оригінальні твори живопису, графіки, скульптури, ужиткового мистецтва, різноманітні види народної творчості — різьба на дереві, кості, камені, художні вишивки. Вони цінні тим, що допомагають розкрити зміст експозиції, лають яскраве образне уявлення про різні події, про талант нашого народу. Художні пам'ятки широко використовуються в музеях усіх профілів. *Природничо-історичні пам'ятки* — це зразки мінералів, ґрунтів, колекції рослин, чучела звірів, мокрі й сухі зоологічні препарати. Такі колекції збирають для краєзнавчих, природничо-історичних музеїв, а також відповідних кабінетів у спеціальних наукових і навчальних закладах.

До *науково-технічних предметів* музейного значення належать зразки технічних об'єктів (інструментів, машин, деталей устаткування тощо), а також документація про винаходи. Такі матеріали використовують у спеціальних технічних, загально-історичних і краєзнавчих музеях (у відділах радянської доби).

До категорії *меморіальних пам'яток* відносять найрізноманітніші і найчисленніші предмети. Їх комплектують за принципом зв'язку з тією або іншою видатною особою і використовують у меморіальних, історичних, художніх, краєзнавчих та інших музеях.

Такі основні категорії пам'яток. За ініціативою музейних працівників можуть бути зібрані й інші цінні та цікаві предмети. При науковому доборі насамперед звертають увагу на *типові* вироби, які характеризують добу, а також *унікальні* та *рідкісні* пам'ятки. Загальною вимогою при збиранні пам'яток є їхня достовірність, задовільний стан збереженості, виразний зовнішній вигляд — фактори, які роблять їх придатними для використання в експозиційній, науковій та освітньо-виховній роботі музею.

Комплектування музейних фондів здійснює колектив наукових співробітників музеїв із залученням різних фахівців, широкої громадськості, зокрема учнів. Це сприяє збагаченню і створенню великого музейного фонду країни.

Нині облік і зберігання музейних фондів в нашій країні здійснюються відповідно до «Положення про музейний фонд СРСР», затвердженого Міністерством культури СРСР (наказ № 173 від 29 червня 1965 р.). У 1968 р. видано «Інструкцію про облік та зберігання музейних цінностей музеїв системи

Міністерства культури СРСР» (крім художніх), якою визначено порядок комплектування, обліку, зберігання й наукового опису пам'яток матеріальної і духовної культури та природничої історії; у 1971 р. — «Інструкцію про облік і зберігання музейних цінностей у художніх музеях і художніх відділах музеїв системи Міністерства культури СРСР», а в 1975 р. «Інструкцію про порядок обліку і зберігання музейних цінностей з дорогоцінних металів і коштовних каменів, що знаходяться у державних музеях та інших культурно-освітніх установах СРСР». Всі ці інструкції допомагають в організації фондової роботи музеїв. Вище вже йшлося про велике значення прийнятого у 1976 р. Закону СРСР «Про охорону і використання пам'яток історії та культури», в якому визначено зміст поняття «пам'ятки», показано їх роль, значення і види, встановлено порядок державного обліку пам'яток та умови їх зберігання і використання. Цим законом забезпечено також охорону пам'яток (незалежно від того, в чийому віданні вони перебувають), в тому числі всіх музейних фондів, у складі яких — численні колекції пам'яток історії та культури.

Облік музейних колекцій — це визначення предметів, що надійшли до музею, і точна фіксація відомостей про них. Він необхідний для збереження предметів, визначення їхньої цінності, забезпечення можливості користуватися ними в подальшому. Складається облік з таких етапів: **1) первинний облік, 2) інвентаризація, 3) каталогізація, 4) створення науково-довідкового апарату.** Керує цією роботою головний хранитель музею або завідувачий фондами.

Первинний облік передбачає складання актів прийняття пам'яток і запис їх у Книзі надходжень. Всі пам'ятки музейного значення надходять до музею відповідно до Акта прийняття. Потім їх записують у Книгу надходжень, де фіксують короткі відомості про пам'ятку: час і спосіб надходження, назву і опис предмета, матеріал і техніку його виготовлення, ступінь неушкодженості, вартість та до якого відділу він надходить. У музеях, крім того, є ще книги тимчасових надходжень, куди записують предмети, передані музею на певний період.

Інвентаризація — це наукове визначення і описання пам'ятки у відповідних інвентарних книгах. Як правило, інвентарні книги складають за відділами музею. У великих музеях, де зберігаються численні і різноманітні колекції, є ще інвентарні книги за категоріями пам'яток (природничо-історичних, археологічних, пам'яток писемності, нумізматики, творами мистецтва тощо). Така система найбільш зручна і щодо користування колекціями, і щодо зберігання їх. Інвентарна книга містить докладніші й ширші відомості, ніж Книга надходжень, зокрема в ній зазначено про походження й історію пам'ятки, матеріал і техніку виготовлення її, розмір, збереженість, спосіб надходження і шифри.

Інвентаризацію провадять за предметами (кожному з них надають порядковий номер) або за колекцією (номер надають колекції, додаючи колекційний опис). Запис в Інвентарній книзі розпочинають з предметного слова. При інвентаризації документів, а також художніх пам'яток зазначають насамперед автора, далі — назву та опис твору. Однією з важливих форм обліку є *каталогізація*. Це — складання списків, або каталогів, найцінніших музейних предметів. У каталогах зазначають назву твору, автора, сюжет, матеріал, розмір, рік створення. Каталоги виходять друком і дають уявлення про музейні фонди

країни. Надалі передбачається створення і публікація каталогів усіх музеїв незалежно від їхнього профілю.

Науково-довідковий апарат потрібний в музеях для систематизації колекцій, підготовки пам'яток до експонування, для використання їх в науковій і освітній роботі. Для наукової роботи з колекціями самих лише даних інвентаризаційного обліку недосить, тому передбачено створення системи різноманітних *картотек*. Різні види картотек—досягнення радянського му-зеєзнавства, нині вони широко застосовуються на практиці. Картотеки сучасних музеїв різноманітні. Найпоширеніші серед них такі: 1) топографічна, 2) інвентарна, 3) систематична, 4) тематична, 5) предметна, 6) хронологічна, 7) іменна, 8) географічна та деякі інші.

Топографічну картотеку складають у музеях усіх профілів. На кожний предмет музейного фонду заводять картку, де зазначають назву пам'ятки, її місцезнаходження (в експозиції чи у фондах), будь-яке переміщення. Для зручності користування картки розташовують в алфавітному порядку. Різновидом топографічних картотек є описи предметів, що знаходяться в кожній одиниці музейних меблів.

Інвентарна картотека містить досить повні відомості про кожен предмет, за-писаний в Інвентарній книзі. У картці, крім опису предмета, вміщують його фотографію або рисунок. Форми інвентарних карток у музеях різних профілів різні — залежно від характеру пам'яток. У деяких музеях складають ще *науково-інвентарні* картки, у яких вміщують результати досліджень.

Систематична картотека передбачає опис музейних предметів і їх систематизацію за певним принципом для зручності наукової роботи з ними. Наприклад, картки, складені на археологічні матеріали, систематизують за історичними епохами, археологічними культурами, місцями розкопок та іншими ознаками.

Тематичну картотеку складають на музейні пам'ятки за певними темами. Мета її — поглиблення та наукова розробка експозиційних тем. У таких картках містяться відомості про музейні експонати з різних джерел, причому ці відомості у подальшому доповнюються.

Предметну картотеку складають на найбільш цінні і цікаві історичні, етнографічні, археологічні, художні, технічні та інші експонати.

Хронологічна картотека передбачає систематизацію предметів за датами подій. Картки складають на різні історичні та інші пам'ятки, які потім систематизують за соціально-економічними формаціями та відповідними темами в хронологічному порядку. Такі картотеки використовують в історичних, краєзнавчих та інших музеях.

Іменну картотеку складають на видатних діячів науки, культури, мистецтва, полководців, героїв та інших ушлюблених або визначних людей. Така картотека дуже важлива для історичних, краєзнавчих, меморіальних та інших музеїв. Дані її систематизовані у довідкових картках.

Географічна картотека дає уявлення про музейні колекції у зв'язку з географічною номенклатурою і допомагає скласти характеристику тих або інших

географічних районів. Вона важлива для музеїв природничо-історичного, історичного та краєзнавчого профілів.

Крім того, музеї (здебільшого історичні та краєзнавчі), які наглядають нерухомі великі пам'ятки (поселення, кургани, храми, історичні будівлі тощо), складають на них відповідні *паспорти* — на пам'ятки археології, історії, архітектури.

Музеї були і є основними скарбницями різноманітних пам'яток історії і культури нашого та інших народів світу. Тому охоронній роботі в них приділяється велика увага.

Музейні фонди — це колекції, що знаходяться в сховищах, експозиціях або на виставках музею. Збірки цих різноманітних предметів потребують певних умов і системи зберігання: забезпечення потрібного режиму в фондах, створення відповідних умов для збереження різних категорій пам'яток від псування або розкрадання, нагляду за станом музейних колекцій, консервації їх та реставрації.

Охоронна робота розпочинається відразу ж після надходження пам'ятки до музею і облікування її. Відповідно до розробленої нині системи зберігання всі колекції музею поділяють на дві групи: 1) основний музейний фонд і 2) фонд науково-допоміжних матеріалів.

Основний музейний фонд становлять оригінальні пам'ятки історії, природи, матеріальної і духовної культури людства. Це — найбільш важливі і цінні колекції будь-якого музею незалежно від його профілю. Зберігання їх надають першорядного значення. Матеріали основного фонду насамперед систематизують в історико-хронологічному порядку з дотриманням гео-графічних зон. Наприклад, історичні музеї мають в основних фондах відділи: палеоліту, неоліту, бронзи, залізного віку на території України, на Уралі, в Сибіру тощо. У межах історичних, хронологічних і географічних груп пам'ятки зберігають ще за матеріалами: скло, кераміка, метал та ін., враховуючи при цьому їхні фізичні властивості, неоднакові вимоги щодо зберігання. Іноді в музеях використовують ще тематичну систему зберігання, відповідно до якої пам'ятки розміщують у фондах за тематикою, пов'язаною з профілем музею, його структурою або експозицією.

Наступний етап системи зберігання передбачає розподіл колекцій основного фонду за категоріями пам'яток. Так, у відділі Київської Русі можуть бути виділені такі категорії пам'яток: знаряддя праці, зброя, предмети побуту, прикраси, монети тощо.

Фонд науково-допоміжних матеріалів зберігають окремо від основного, організуючи його за тією самою системою — в історико-хронологічному порядку з дотриманням географічних зон. Так само враховують специфіку зберігання різних матеріалів, їх особливості (наприклад, вид пам'ятки, її розміри тощо). Окремо зберігають у музеях коштовності, фотоматеріали, рукописи, книги, створюючи для них відповідні умови та особливий порядок.

Для зберігання колекцій від псування і руйнувань у приміщеннях музею створюють певний *режим зберігання*. Першою умовою його є забезпечення музейних колекцій просторими, світлими, теплими і сухими приміщеннями, де є опалення, електричне освітлення, водопровід, вентиляційна система, спеціальні

меблі. Фондові приміщення мають водночас бути науковими лабораторіями, які забезпечували б не лише добру збереженість пам'яток, а й належні умови для роботи з ними.

Важливим фактором у режимі зберігання колекції є забезпечення *рівномірної температури і певної вологості* в музейних приміщеннях, адже коливання призводять до розширення і стискання матеріалів, а отже — до руйнування речей. Висока температура особливо небажана для паперових документів, виробів із дерева, воску, парафіну, тканин, для одягу, килимів тощо. Низька температура згубна для олов'яних виробів, скульптури та ін. Нормальною для музейних приміщень є температура повітря в межах від +12 до +18°C, а відносна вологість — від 55 до 70% при добових коливаннях не більших за 5%. Температуру і вологість у музейних приміщеннях вимірюють термометрами, гігрометрами, гігрографами або психрометрами, які розміщують, як правило, біля входу у зали. Двічі на добу показання цих приладів заносять до спеціального Журналу реєстрації умов зберігання. При надмірній сухості повітря у приміщенні його звожують, розставляючи відкриті посудини з водою, при підвищеній вологості посилюють опалення і провітрювання.

Важливим фактором режиму зберігання є *світло* (природне і штучне). Світло потрібне для огляду експонатів, але воно згубно впливає на більшість пам'яток. Особливо шкідливі прямі сонячні промені та яскраві освітлювальні прилади. Вони руйнують насамперед матеріали органічного походження — природні колекції, тканини, дерево, папір, шкіру тощо. З метою створення нормального світлового режиму зберігання в експозиційних залах і фондових приміщеннях вікна забілюють крейдою, обладнують їх шторами, використовують матові абажури на освітлювальних приладах, вживають інших заходів для захисту поверхонь пам'яток від прямих променів сонця та яс-кравого штучного освітлення.

Важливим фактором зберігання є *повітряний режим* в музеях. Забруднене газами і пилом повітря руйнує пам'ятки. Тому всі приміщення систематично очищають за допомогою різних вентиляційних установок. Колекції тканин, одягу, килимів, хутра, крім того, двічі на рік виносять із приміщень і провітрюють.

Режим зберігання музейних колекцій передбачає також *боротьбу з шкідниками рослинного і тваринного походження*. До 70 видів їх загрожує фондам музеїв. Це бактерії, гриби, мохи, комахи, жучки тощо, які точать дерево, вовну, хутра, папір, картини, різні предмети побуту, музейні меблі. Для боротьби з ними приміщення систематично провітрюють, а пам'ятки періодично обробляють відповідними хімікатами в дезинфекційних камерах.

Обережне поводження з колекціями та оберігання їх від механічних впливів і руйнування — також неодмінна умова збереження музейних фондів.

Як зазначалося вище, очолює охоронну роботу в музеї головний хранитель фондів. У нього зберігається вся документація про матеріали, які надійшли до музею, — акти, Книга надходжень. Інвентарна книга, колекційні описи, інвентарні картки і паспорти. Він дбає про стан музейних колекцій в експозиції і в фондах, реєструє температурний режим і режим вологи, помічені порушення, веде Журнал умов зберігання і Журнал переміщення колекцій.

ТЕМА: ЕКСПОЗИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ МУЗЕЇВ

Мета: проаналізувати основні етапи створення експозицій; ознайомити з найпоширенішими експозиційними прийомами; вивчити способи монтажу експозицій; розвивати мислення студентів; виховувати інтерес до предмета, розуміння важливості його вивчення, патріотичне виховання.

Література:

1. Закон України “Про музеї і музейну справу” від 29.06.1995р. №249/95.
1. Мезенцева Г.Г. Музеєзнавство / За ред. С.М.Чайковського. – К.: Вища школа, 1990, с.69-83.
2. Петранівський В.Л., Рутинський М.Й. Туристичне краєзнавство: Навч.посіб. / За ред. проф.. Ф.Д. Заставного. – К.: Знання, 2006, .
3. Рутинський М.Й., Стецюк О.В. Музеєзнавство: Навч. посіб. – К.: Знання, 2008, с.96-109.
4. Шляхтина Л.М. Основы музейного дела: теория и практика. Учеб. пособие. – М.: Высш. шк., 2005, .

ПЛАН

1. Поняття експозиційної діяльності.
2. Технологічні етапи організації музейної експозиції.
3. Складання планів експозиції, добір і виготовлення експонатів.
4. Підготовка пояснювальних текстів.

Монтаж експозиції

Музейні збірки накопичуються й систематизуються не лише з метою вивчення та централізованого зберігання. Найважливіші функції сучасних музеїв: пізнавально-інформаційна, популяризаційна, навчально-просвітницька. Всі ці функції реалізуються завдяки експозиційній діяльності музеїв.

Експозиційна діяльність — це ознайомлення відвідувачів з найцікавішими експонатами музею, розміщеними у певному логічному порядку, побудованому за хронологічним (еволюційним), географічним, етнокультурним чи предметно-тематичним критеріями. Це основна складова музейної комунікації і підвалина для реалізації культурно-освітньої діяльності музею.

Термін "експозиція" (від лат. — виклад, опис) нині вживається щодо предметів, котрі виставлені на огляд за вітринами (музеїв, книжкових крамниць тощо). Першими прото-музейними експозиціями у світовій історії необхідно вважати виставки військових трофеїв, вивішені для всезагального огляду в залах палаців і замків, виставки пишних приношень жертводавців у прадавніх храмах (цей звичай зберігся й у низці сучасних християнських храмів), колекції скульптури та живопису у віллах римських патриціїв і палацах імператорів тощо.

У добу зародження класичних музеїв (початок ХІХ ст.) їхні експозиції створювалися довільно. Метою було вразити пишнотою чи екзотикою та розважити відвідувача. Згодом, із поступовим накопиченням музейних фондів та налагодженням їхнього предметного наукового вивчення, для експонування

музейними працівниками стали відбиратися лише найвартісніші пам'ятки, уніфікувалися й принципи їхнього розміщення у виставкових залах музеїв. Таким чином, аморфні набори музейних скарбів для публічної демонстрації у другій половині XIX століття поступилися місцем побудованим за чіткими науковими канонами тематичним експозиціям пам'яток, між якими відвідувачі могли б простежити певний логічний (еволюційний) зв'язок (рис. 2.2).

Канони та методики організації експозиційної діяльності музеїв залишалися незмінними впродовж XX ст. Сучасність вносить у практику музейної справи низку інноваційних технологій, метою яких є посилення емоційного й пізнавального ефекту від відвідування музею, поширення новітніх засобів експозиційної анімації.

Принципи організації експозиційної діяльності музею. Усі сучасні експозиції будуються за комплексно-тематичним принципом з урахуванням хронологічного (еволюційного) та предметно-типологічного критеріїв. Тобто експозиція окремого Виставкового залу репрезентує певну історичну епоху та

надає відвідувачам типологічне подібну групу пам'яток, експозиція всього музею — послідовну сукупність історичних епох та предметно-типологічних рядів пам'яток (рис. 2.3). Для прикладу, в історичному музеї пам'ятки матеріальної культури розподілені між залами -"епохами" та залами - "культурами"; в художньому музеї — за мистецькими епохами та географічними школами й напрямками мистецтва; в етнографічному музеї — за етногеографічними регіонами та типологічними групами предметів (писанки, кераміка, традиційне вбрання тощо).

У меморіальних, музеях-палацах, музеях-садибах, музеях-заповідниках дотримуються принципу побудови цілісних ансамблевих експозицій. Він передбачає збереження чи відтворення автентичної (реальної) обстановки життя й діяльності конкретної людини чи етносоціальної групи. При експонуванні природно-наукових предметів побудована за ансамблевим принципом експозиція називається "ландшафтна експозиція".

Організація експозиції — це процес добору та логічної наукової композиції експонатів, що складається з кількох технологічних етапів (рис. 1.).

Перший етап формування музейної експозиції має науково-технологічні етапи організації експозиції музею Розробка наукової концепції Складання тематично-експозиційних планів Підбір експонатів Складання пояснювальних текстів Монтаж експозиції концептуальний характер. Дирекція та відповідальні експерти музею на цьому етапі генерують ідеї щодо вигляду та змісту майбутньої експозиції, особливостей її компонування і розміщення. Ідеї формуються в цілісну концепцію, і вже у руслі цієї концепції триває науковий пошук та здійснюються додаткові експертні дослідження, аналізується власний музейний фонд та ведуться переговори із спорідненими музейними інституціями.

Проектування експозиції відбувається за трьома напрямками: науковим, художнім та технічним.

У науковій концепції експозиції формулюється тема і провідна ідея експозиції, мета і методи досягнення її; вимоги до архітектурно-художнього вирішення й експозиційного устаткування; визначається місце задуманої експозиції в системі експозицій музею. Після схвалення наукової концепції чи одночасно з нею розробляється художня концепція.

В архітектурно-художній концепції експозиції кристалізується провідна художня ідея, палітра художніх образів, в яких повинна втілитися наукова концепція; визначається модель просторової побудови експозиції, задаються тонально-кольорні й дизайнерські рішення. Обов'язковим є аналіз приміщення майбутньої експозиції, особливо якщо це пам'ятка архітектури.

Технічне оформлення експозиції передбачає розробку проектів сучасного експозиційного устаткування та технічних засобів (підсвітка, світлоілюмінація, звукові ефекти тощо). Сучасний рівень розвитку технічних засобів є важливим чинником сприйняття експозиції, дає змогу впливати на емоційну сферу відвідувачів.

Наступний етап діяльності музейних працівників — це розробка тематично-експозиційних планів, найскладніший та найтриваліший у часі етап формування експозиції.

У практиці української музейної справи історично склалися уніфіковані вимоги щодо побудови тематично-експозиційних планів. Такий план оформляється як таблиця й повинен мати такі обов'язкові розділи:

1. Зміст експозиції (подається вступне обґрунтування та перелік назв розділів, тем і підтем спроектованої експозиції).

2. Перелік експонатів (входять назви експонатів й інвентарні відомості про них).

3. Місцезнаходження експонатів в експозиції (подається "прив'язка" індивідуальних шифрів експонатів до загальної нумерації експозиційних залів і стендів).

4. Примітки (додаткові відомості та пояснення). Загалом тематико-експозиційний план містить вичерпний опис майбутньої експозиції із зазначенням її мети, завдань, послідовним переліком тем, підтем, комплексів і груп пам'яток, каталожним переліком затверджених експонатів.

Етап підбору експонатів важливий у плані дотримання принципів атракційності й репрезентативності предметів, що обираються з фондосховища

для експонування. Якщо предмети (скажімо, монети) є в кількох екземплярах, для експозиції обирається той з них, який зберігся краще чи яскравіший і привабливіший на вигляд.

Доволі відповідальним етапом підготовки музейної експозиції є складання пояснювальних текстів. Адже для пересічного відвідувача більшість експонатів, позбавлених відповідних супровідних пояснень, — "німі", а отже, привертатимуть до себе набагато менше уваги.

При складанні текстового супроводу експозиції важливо здивувати читача, зацікавити його маловідомими фактами, пробудити в ньому інтерес першовідкривача (рис. 2.5).

Пояснювальні тексти експозиції прийнято поділяти на дві складові:

— *провідні тексти*, або *експлікації* (від лат. — "пояснюю"). Ці тексти містять основні характеристики та

пояснення палітри пам'яток, представлених у тому чи іншому залі музею, їхня мета — ввести відвідувача у відповідну епоху, роз'яснити її особливості, пояснити, що об'єднує зібрані в одному залі експонати. Тексти-експлікації зазвичай обсягом не перевищують одного аркуша друкованого тексту, вони вкладаються у рамки і вивішуються на початку кожного експозиційного залу чи тематичної групи пам'яток;

— *етикетаж* — це короткі підписи під кожним експонатом та над кожним стендом. Виділяють етакетаж анотаційний (підписи до експонатів із зазначенням їх назви, часу створення чи появи, автора, матеріалу, походження тощо), номенклатурний (заголовки стендів, назви розділів і тем) та орієнтувальний (покажчики порядку огляду експонатів, таблиці й маршрути залів).

Завершальним етапом формування експозиції є її монтаж. Іноді на цьому етапі необхідно робити оперативні, зміни у попередні плани та ескізи, бо лише під час безпосереднього розміщення у виставкових залах нової експозиції та компонування її окремих стендів і тематичних розділів є змога зауважити певні огріхи проектування й вносити відповідні корективи.

Монтажне (технічне) проектування експозиції полягає в розробці групою музейних працівників (науковцями, дизайнерами, інженерами, мистецтвознавцями) комплексу документації, необхідної для виготовлення і збирання експозиційного устаткування, науково-допоміжних матеріалів, освітлювальної апаратури і технічних засобів.

Монтажний проект включає цілу низку документів: світлотехнічний проект; креслення, за яким виготовляються окремі деталі устаткування; складальні креслення, за якими здійснюється монтаж устаткування; монтажні «аркуші — креслення ділянок експозиційної поверхні з точною вказівкою розташування експозиційних матеріалів; шаблони — монтажні аркуші, виконані в масштабі 1:1; документи з облаштування систем опалення, вентиляції, охоронної і пожежної сигналізації; ескізи макетів, діорам, монументально-декоративних елементів оформлення й інших допоміжних матеріалів.

На основі монтажних аркушів та шаблонів виготовляється необхідне устаткування, кріплення, планшети для анотацій тощо і здійснюється монтаж експозиції. Для уточнення і корекції можливих помилок перед остаточним монтажем багато музеїв проводять розкладку — "прикидочне" розміщення експонатів відповідно до монтажних аркушів, у процесі якої перевіряється візуальна сумісність експонатів і загальне враження від експозиції, уточнюється тематико-екс-позиційний план.

Насправді монтаж експозиції — процес доволі складний і дискусійний, адже важливо так взаєморозташувати групи пам'яток, щоб підкреслити головні акценти експозиції, передбачити, в яких саме залах очікуватимуться максимальні скупчення зацікавлених екскурсантів, а в яких плинність екскурсійного потоку буде стандартною. Не менш важливо дотриматися принципів гармонійності при монтажі експозиційних стендів та залів, враховувати їх масштабні співвідношення, фактурні особливості й кольорову гаму (рис. 2.6). І, безумовно, у процесі монтажу експозиції враховується міра уразливості експонатів до дії прямого сонячного світла, фотоспалахів, найменших температурних коливань у періоди скупчень туристів. Для захисту таких уразливих предметів (скажімо, папірусних згорток чи манускриптів) ви-користовують спеціальні технічні засоби захисту, а в окремих випадках узагалі замінюють оригінал пам'ятки на її точну копію.

Побудова експозицій сучасних музеїв ведеться за двома основними проектними схемами:

- *лінійна схема* — передбачає послідовне позовжнє представлення горизонтальними рядами пам'яток і стендів у залах, що переходять одна в одну;
- *комплексна схема* — передбачає повне відтворення первісного середовища, де експозиційну цінність становить буквально все, що оточує відвідувача. За такою проектною схемою відтворюються інтер'єри гроб-ниць-мавзолеїв, прадавніх храмів, жител, меморіальних кабінетів, природного ландшафту тощо).

Для оптимального компонування експозиційних матеріалів у тематичних чи ансамблевих комплексах науковий співробітник разом з художником вибирає експозиційні прийоми, тобто способи групування експозиційних матеріалів.

Існують такі найпоширеніші експозиційні прийоми:

- виділення експозиційних центрів і чільних експонатів, що мають максимальне сутнісне й образне навантаження;
- розрядка шляхом створення ділянок порожнього простору навколо найважливіших експонатів з метою акцентування на них уваги;
- виявлення логічних, образно-естетичних та сприйняттєво-візуальних зв'язків між предметами;
- зіставлення або протиставлення (прийом контрастного показу);
- "масований" показ однотипних предметів, сконцентрованих на невеликій площі;
- розташування експонатів, котрі вимагають розгляду з близької відстані, у межах найзручнішого для огляду експозиційного поясу — вздовж смуги

вертикальної поверхні експозиційного приміщення на рівні від 70—80 см (нижня межа) до 200—220 см (верхня межа) від підлоги;

— застосування дзеркал, луп, обертових подіумів та інших технічних засобів.

Уміння побудувати цікаву експозицію, органічно "вписану" у простір виставкової зали, — це складне поєднання науки й естетично-мистецьких канонів. Адже від того, яким буде дизайн майбутньої експозиції, нерідко залежить її популярність серед екскурсантів. Проте в основі побудови музейних експозицій визначальним залишається принцип наукової репрезентативності.

В добу інформаційного "буму" актуальною проблемою експозиційної діяльності сучасних музеїв є прагнення утримати "планку" суспільної зацікавленості, актуальності й популярності установи серед відвідувачів. У таких реаліях

трансформується сама ідея експозиції як чогось непорушного й сталого в часі.

Західні музеї вирішують цю проблему шляхом постійного *оновлення* експозиції (не плутати із частковою чи повною зміною теми й предметної суті експозиції та з тимчасовими виставками). Художники та дизайнери цих музеїв перебувають у неспинному творчому пошуку ідей видозміни тла, сюжетно-образної символіки, засобів емоційного відображення й анімації музейних експозицій, доповнення їх новими предметами з відповідною трансформацією логіки побудови всієї композиції та маршрутно-акцентного проведення її екскурсійного огляду.

Скептики щодо цього прикладу лише похитають головою: мовляв, а що можна порадити класичному обласному історичному чи археологічному музеєві — теж ліпити силіконові копії історичних персонажів чи пересувати місцями експонати в залах? їм варто поставити зустрічне запитання — а що ж тут такого? Чому б не урізноманітнити експозицію українських музеїв історичного і краєзнавчого профілів тими ж таки силіконовими копіями — науковими реконструкціями зовнішнього вигляду, вбрання й автентичного озброєння чи прикрас чоловіків і жінок культури Трипілья, Ямної спільноти, Чорноліської, кіммерійської, скіфської, провінційно-грецької й римської, сарматської, готської, гунської, антської, ранньослов'янської, хазарської, печенізької, половецької, давньоруської, литовсько-руської, козацької й новоісторичних етнокультурних епох історії України? Чому б не створювати з ними ансамблеві експозиції (як це є в окремих українських історичних та етнографічних музеях), чому б не репрезентувати суспільству, поряд із документами, відтворені образи видатних політичних і культурних діячів України XIX—XX ст.

Ще одна інновація, яку варто активно переймати українським музеям, — запровадження правила проведення у музеї суспільно резонансних презентацій не рідше одного-двох разів на квартал. Для проведення попередньо "розпіарених" презентацій (створення суспільного ажіотажу й бажання відвідати цю акцію) музею не потрібно вигадувати казна-що.

ТЕМА: КОМЕРЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ МУЗЕЇВ

Мета: проаналізувати основні види комерційної діяльності музеїв; ознайомити з найпоширенішими експозиційними прийомами; вивчити поділ музеїв за комерційністю; ознайомити студентів із фандрайзинговою діяльністю; виховувати інтерес до предмета, розуміння важливості його вивчення, патріотичне виховання.

Література:

1. Мезенцева Г.Г. Музеєзнавство / За ред. С.М.Чайковського. – К.: Вища школа, 1990, с. 99-100.
2. Петранівський В.Л., Рутинський М.Й. Туристичне краєзнавство: Навч. посіб. / За ред. проф. Ф.Д. Заставного. – К.: Знання, 2006, с. 460-469.
3. Рутинський М.Й., Стецюк О.В. Музеєзнавство: Навч. посіб. – К.: Знання, 2008, с. 110-126.

ПЛАН

1. Поділ музеїв за критерієм комерційності.
2. Основні види комерційної діяльності музеїв.
3. Фандрайзингова діяльність.

У класичний період розвитку музеїв їхні теоретики і практики перебували під впливом догми: музейна справа — це не індустрія розваг, і тут немає місця комерції. Адже музей — це некомерційна установа, його місія — зберегти старожитності і рідкісні пам'ятки, що дісталися нинішньому поколінню від попередніх, та передати їх наступним поколінням. Музей організує вивчення культурної спадщини і репрезентує її людям. Використання музейних фондів для бізнесу й отримання фінансового прибутку не є засадничою метою музею.

Однак з другої половини ХХ ст. бізнес почав стрімко входити в музейну сферу, адже зріс інтерес людей до подорожей і динамічного розвитку набрав туризм.

Умови вільної ринкової економіки вимагають від музеїв приносити прибуток принаймні на рівні самокупності й самофінансування. Отже, тому одним з найважливіших видів основної діяльності музеїв є комерційна діяльність.

За критерієм комерційності музеї світу поділяються на низку категорій:

державні, муніципальні, селищні музеї — установи, що мають пряме централізоване бюджетне фінансування і завдяки цьому менш залежні від коливань обсягів відвідувачів;

музеї на промислових підприємствах чи в комерційних організаціях — аналогічно їх діяльність дотується з фондів відповідних організацій і тому мало залежить від коливань потоків екскурсантів;

приватні музеї — утримуються власниками, часто незалежно від того, приносять вони прибуток чи збитки, (наприклад, для багатьох європейських аристократів утримувати дорогі музейні колекції у своїх родових замках —

справа престижу й родового гонору);

музеї при громадських організаціях та музеї зі статусом самофінансування — ця група музеїв веде активну промоційно-маркетингову та комерційну діяльність, оскільки існування цих музеїв повністю залежить від отриманих ними прибутків.

Для більшості українських музеїв комерційна діяльність зводиться до надання екскурсійних послуг та вимушеної здачі окремих приміщень в оренду. Саме поняття комерційної діяльності музеїв ще не отримало широкого визнання серед керівництва національної музейної мережі. Часто брак досвіду чи бажання залишає чимало визначних українських музеїв без чималих, альтернативних прибутків, які, образно кажучи, просто "лежать під ногами".

Натомість, в економічно розвинених країнах перелік видів комерційної діяльності музеїв надзвичайно широкий. Музейні мережі цих країн тісно інтегровані в індустрію дозвілля й туроперейтингу, чимало з них утримують власні дочірні комерційні компанії (екскурсійні бюро, готелі і ресторани, ексклюзивні реставраційні майстерні, магазини коштовностей чи антикваріату, сувенірні крамниці, поліграфічні фірми, власні видавництва тощо). Найсутєвіші види комерційної діяльності, якими може займатися будь-який український музей, представлені на рис. 7.1.

Рис. 7.1.

1. Встановлення комерційної ціни за відвідування та надання екскурсійних послуг.
2. Надання консультаційних послуг та проведення експертизи і сертифікації пам'яток із приватних збірок.
3. Виїзні експозиції у найбільших адміністративно-культурних центрах світу.
4. Здача частини експозиційних залів в оренду для розташування тимчасових мистецьких галерей чи тематичних експозицій інших музеїв.
5. Здача окремих приміщень в оренду зацікавленим підприємницьким структурам.
6. Комерційна співпраця з поліграфічно-сувенірними фірмами.
7. Організація аукціонів, презентацій.
8. Організація світломузичних і костюмованих анімаційних шоу, вечорів камерної музики, публічних лекцій тощо.
9. Інші не заборонені законом види комерції.

Рис. 7.1. Основні види комерційної діяльності музеїв

Ціноутворення — це процес визначення споживчої вартості музейних послуг, складовими яких є ціна вхідного квитка, ціна за проведення екскурсій (індивідуальних, групових) та ціна за додаткові послуги, запропоновані музеєм (фото- і відеозйомка, електронний гід тощо).

Згідно з класичними канонами маркетингу, ціна на будь-які послуги формується із урахуванням собівартості послуги та прибуткової націнки.

В українських музеях практикується тарифне диференційоване ціноутворення. Вартість вхідного квитка в музеї нашої країни диференційована

залежно від віку відвідувачів, їхнього соціального статусу (пільговики, пенсіонери) та кількості людей у групі. Зокрема, для дітей, студентів та пенсіонерів вартість квитка в більшості музеїв є до 50 % нижча, ніж для усіх інших категорій відвідувачів. Нижчою є також вартість для стандартних туристичних груп чисельністю від 20 осіб.

Серед додаткових чинників, що можуть впливати на формування вартості музейних послуг, наведемо:

1. сезонність;
2. оплачуване попереднє замовлення;
3. кількість замовлень від постійних партнерів музею;
4. абонентський (або клубний) квиток на користування комплексом музейних послуг, який дає право на отримання відвідувачем певних пільг чи знижок.

У музеях України державного підпорядкування доходи від реалізації вхідних квитків накопичуються на спецрахунок, їх музей має право самостійно використовувати для покриття незапланованих бюджетним кошторисом видатків.

Експертизна (оцінювальна) діяльність. У музеях працюють люди виняткових професій, непересічного таланту й досвіду. Це високооплачувані експерти, які можуть на підставі легально встановленого преїскуранта чи договірних відносин проводити комплексну експертизу стародавніх художніх цінностей і давати авторитетний експертний музейний висновок щодо їх мистецької та грошової вартості.

Не менш поширеною формою експертних платних послуг музею є підготовка його працівниками певної інформації на основі відповідних запитів телеканалів, науково-дослідних установ чи приватних дослідників (науковців, письменників).

Плата збирається і за допуск цих сторонніх осіб до користування музейними фондами, архівами та книгозбірнями.

Послуги оренди. У всьому світі широко практикується здача окремих другорядних (у т. ч. підсобних) музейних приміщень в оренду тим організаціям, які дотичні до популяризації музейного закладу. Зокрема, ними є сувенірні крамниці, букіністичні та антикварні крамниці, артмай-сгерні, туристичні інформаційні центри, офіси рекламних та поліграфічних фірм, екскурсійних бюро та туристичних агентств. Ці організації своєю діяльністю додатково приваблюють у музей більшу кількість відвідувачів та сприяють поліпшенню й удосконаленню екскурсійно-музейного продукту.

Взаємодоповнюваність — це засадничий принцип прибутковості організацій, котрі працюють у сфері дозвілля. Економічна ефективність такого співіснування спирається на ефект компліментарності (додатковості). Основу пропонованого туристу сервісного продукту становлять так звані комплімент-товари, тобто взаємодоповнюючі товари і послуги, що провокують комплексне споживання наборів товарів і послуг у визначених пропорціях.

Туристові, який опинився у музеї, зручно тут же, на місці, отримати консультативно-інформаційну допомогу, скористатися послугами професійного екскурсовода, який володіє рідною мовою клієнта, придбати на пам'ять сувеніри та поліграфічну продукцію, що розповідає про цей музей і містить світлини його експозиційних залів та раритетних експонатів. Із цих дрібних додаткових зручностей складається нагальне споживчо-туристичне враження про музей, його туристичний імідж.

Альтернативою оренді є діяльність керівництва музею її організації підпорядкованих даній установі структур, які б іаймалися:

роздрібною торгівлею сувенірами, літературою й іншою поліграфічною продукцією, творами мистецтва, товарами релігійно-культового призначення тощо;

наданням екскурсійних послуг не лише всередині музею, а й загалом у межах цілого міста та його околиць;

наданням послуг художньої фотографії відвідувачів на фоні раритетних музейних пам'яток, коштовностей, атракційних ансамблевих експозицій;

проведенням додаткових позаекспозиційних екскурсій закритими для пересічних відвідувачів фондovими приміщеннями музею.

Салонні послуги. Музей може успішно проводити діяльність як публічний лекторій, салон мистецьких вечорів, місце проведення дорогих аукціонів. Названі заходи дають змогу акумулювати значні додаткові фінансові надходження. А отже, ефективніше вирішувати проблеми поповнення власних музейних фондів, проведення ремонтних та реставраційних робіт, експлуатацію сучасних технічних систем безпеки та підтримування стабільного мікроклімату, підвищувати заробітну плату своїм працівникам та дбати про їх повне соціальне забезпечення.

У сучасному суспільстві роль музею як організатора резонансних аукціонів на речі, що належали визначним особистостям (політикам, зіркам шоу-бізнесу, модельєрам тощо), ексклюзивні колекції, предмети народного мистецтва та антикваріат, що не заборонені до продажу, зростає із кожним роком. Імідж відомого широкому загалу музею підкріплює вартісність виставлених на аукціон лотів і, відповідно, привертає увагу солідних колекціонерів та заможних VIP-осіб (чи їхніх уповноважених представників).

Мистецькі музеї світу успішно конкурують із класичними закладами розваг (готелями-ресторанами, нічними клубами) щодо можливостей організації творчих вечорів визначних митців (поетів, письменників, скульпторів, художників, архітекторів і артдизайнерів) та нестандартного проведення ювілейних святкувань-вечірок серед прикрашених колекцією фотобіографічних матеріалів та кращих мистецьких творів ювіляра.

Електронна комерція. "Розкрутка" популярного серед віртуальних відвідувачів веб-сайту музею, який здатен приносити прибутки за рахунок:

продажів через Інтернет книг та мистецьких альбомів;

продажів віртуального музейного продукту — платного скачування відеороликів, електронних каталогів тематичних експозицій та виставок, оцифрованих фото музейних шедеврів високої роздільної здатності тощо;

Виставково-ділова (форумна) діяльність. Цю діяльність зазвичай прийнято відносити до маркетингово-інформаційних заходів музею. Однак більшість комерційних альянсів, угод та контрактів музеїв в наші дні укладають саме у процесі своєї участі в бізнес-салонах, тож комерційний аспект тут очевидний.

Міжнародні музейні салони і форуми відбуваються періодично й з кожним роком збирають дедалі численніші аудиторії установ-учасників. (Таким, для прикладу, є Паризький музейний салон, що кожних два роки проходить на Марсовому полі.)

Реалізація комерційних проектів із бізнес-структурами. Це повсякденна комерційна діяльність за участю музею, що надає (рідше — продає) іншій стороні — підприємницькій структурі — ексклюзивне право на використання зображень музейних предметів і колекцій (наприклад, замовлення на випуск великої партії сувенірів різноманітного асортименту), та третьої сторони — інвестора (банку), що надає капітал на реалізацію цього проекту.

Співпраця зі спонсорами. У всьому світі привабливим джерелом поповнення музейних бюджетів є використання спонсорських коштів та участь у міжнародних грантах.

З позиції партнерського менеджменту спонсорство — це:

- . система легальних партнерських відносин, що зводиться до укладання взаємовигідних комерційних угод між бізнесом і закладами культури;
- . надання бізнес-сектором грошей, товарів чи послуг певній організації культури і мистецтва з метою просування своєї торгової марки чи конкретного продукту (послуги) на ринку.

Спонсорство — лише складова глобальних рекламних кампаній, які проводять транснаціональні корпорації. Поряд з Public Relations і корпоративними заходами спонсорство сьогодні є ключовим інструментом у створенні іміджу і репутації компанії.

Мотиви, що спонукають комерційні структури вкладати кошти в культурні проекти, — це діловий розрахунок на отримання компенсацій, результатом яких буде підвищення ступеня популярності, поширення визначеного іміджу, підтримка контактів із клієнтурою та інші непрямі вигоди.

Для звертання до спонсорів музей повинен сформувавши пакет пропозицій, що відбиває реальні інтереси і непрямі вигоди спонсора в обмін на фінансову підтримку культурного проекту.

Організація системи постійного партнерства музею з юридичними і приватними особами отримала назву "членство".

Членство — це постійна участь, патронат і фінансова підтримка діяльності некомерційних організацій фізичними і юридичними особами через сплачування ними членських внесків та інші форми участі.

Традиційними формами системи членства для музейної установи є Клуб друзів (європейська традиція) та Піклувальна рада (американська традиція). Піклувальна рада — це звичайна рада директорів організацій-донорів музею, з її лав формується керівництво музею. Клуб друзів — альтруїстич-ніша структура, яка безпосередньо не втручається у діяльність і внутрішній менеджмент музею.

Друзі музею — це доволі замкнуті й формалізовані структури. Кожен клуб чи Піклувальна рада мають чітко розроблену схему членства, що обмежує кількість членів за фінансовим цензом і забезпечує престижність такого членства.

Альтернативним до пошуку спонсорів шляхом залучення фінансів для реалізації нових музейних проектів є фандрайзинг.

Фандрайзинг (від англ. fund — кошти; raise — добувати) — це комплекс заходів із залучення фінансів для реалізації некомерційних музейних проектів. У культурному менеджменті фандрайзинг розглядається як система партнерства комерційного і некомерційного секторів економіки.

Авторитетний імідж музею, інтерес до нього з боку різних соціальних груп дає цим установам можливість "конвертувати" соціальну значущість у фінансові ресурси, отримані від інших економічних суб'єктів. Чим вище популярність музею, соціальна значущість його місії, суспільна привабливість музейних програм і проектів, тим більше можливостей такий музей має, щоб залучати гроші із зовнішніх джерел. Образно кажучи, доступ музею до чужих грошей відкривається через завоювання ним суспільного інтересу та визнання.

Звичайною практикою XXI ст. стає здобування музеєм коштів через подання власних проектів на розгляд міжнародних грантодавчих фондів і асоціацій, спеціальних урядових програм, регіональних конкурсів тощо. Поряд з цим законодавство розвинених країн усебічно сприяє участі комерційних структур у некомерційних музейних проектах. Для таких структур законодавством передбачена низка податкових пільг.

Фандрайзинг реалізується за технологіями проектного менеджменту, форма фінансування на конкретний проект найоптимальніше відповідає сучасним стратегіям фандрай-зинга й інтересам організацій-донорів.

Сьогодні у світі склалася могутня фінансова інфраструктура фандрайзинга її місія сформульована в руслі забезпечення комплексу послуг, що стимулюють і підтримують життєдіяльність організацій культури; консолідації світових ресурсів і витраті їх відповідно до потреб світового культурного співтовариства; підтримки інновацій у сфері розвитку культурних технологій і забезпечення доступу до світових культурних ресурсів усіх зацікавлених учасників культурного процесу на базі розвитку сучасних інформаційних і комунікаційних технологій.

Розвиток системи фандрайзинга неможливий без відповідного державного сприяння й стимулювання цієї діяльності. Роль держави у становленні системи фандрайзинга проявляється в двох аспектах:

□. у створенні сприятливого правового й податкового середовища для фінансування культури, що забезпечує очевидні вигоди для організацій-донорів і стимулює перерозподіл ресурсів у некомерційний сектор;

□. у формуванні системи позабюджетних джерел фінансування культурних проектів.

Фінансові можливості прибуткових компаній і заможних людей продемонструвати свої інтереси і суспільну турботу, нагадати про свою значимість і вплив, а також бажання муніципальних і державних органів влади фінансувати проекти.

У рамках формування системи позабюджетних джерел фінансування розвиваються спеціальні урядові, регіональні і муніципальні програми, конкурси на отримання грантів обладміністрацій тощо.

У сучасному світі одним з найавторитетніших джерел фінансування музейних проєктів є мережа міжнародних благодійних фондів, що надають гранти — безоплатну фінансову підтримку для реалізації того чи іншого суспільно значущого проєкту зі збереження культурної спадщини й отримання до неї глобального доступу громадськості.

Керівництво музеїв України досі ще вкрай мало послуговується можливостями міжнародної фандрайзингової допомоги. І справа тут криється не в небажанні донорів співпрацювати з українськими музеями, а в елементарному невмінні та незнанні керівництва більшості наших музеїв про саме існування цих фондів та про технологію налагодження співпраці з ними.

Пересічно музейні працівники нашої держави не володіють інформацією про благодійні культурні фонди і не знають, де і як її шукати. Поміж тим ця інформація міститься в глобальній інформаційній мережі Інтернет. Кожен фонд має власну веб-сторінку, де вивішений повний комплект необхідних документів (аплікаційних форм), рекомендацій та умов подання заявки на отримання гранта, наявна довідкова інформація про фонд та можливості і способи співробітництва з ним.

Найавторитетніші фонди, що поширюють свою діяльність на Україну, вважають своїм обов'язком реєструватися в Міністерстві закордонних справ та Міністерстві культури і туризму й, відповідно, залишати в них загальнодоступну інформацію неконфіденційного змісту про форми і способи налагодження співпраці між ними та зацікавленими місцевими установами культури. У представництвах, консульствах і посольствах іноземних держав в Україні також є повний добір інформації про фонди і різних донорів, їхні пріоритети, програми і гранти.

Є й інші, менш суттєві в плані фінансових надходжень, послуги, які українські музеї мають право надавати в рамках чинного законодавства. Серед них, скажімо, чимало про-нінційних українських музеїв нині виручають послуги ксерокопіювання, послуги платної автостоянки на території музею тощо.

ТЕМА: ХАРАКТЕРИСТИКА МУЗЕЙНОЇ МЕРЕЖІ УКРАЇНИ

Мета: розкрити територіальну структуру музеїв України; проаналізувати музейну мережу усіх регіонів та областей; ознайомити студентів із експозиціями найвідоміших музеїв України; розвивати мислення студентів; виховувати інтерес до предмета, розуміння важливості його вивчення, патріотичне виховання.

Література:

1. Мезенцева Г.Г. Музеєзнавство / За ред. С.М.Чайковського. – К.: Вища школа, 1990.
2. Музеї України: Довідник / Міністерство культури і мистецтв України. К.: За друга, 1999.
3. Панкова Є.В. Туристичне краєзнавство: Навч. посіб. – К., 2003.
4. Петранівський В.Л., Рутинський М.Й. Туристичне краєзнавство: Навч.посіб. / За ред. проф.. Ф.Д. Заставного. – К.: Знання, 2006, С.469-518.
5. Рутинський М.Й., Стецюк О.В. Музеєзнавство: Навч. посіб. – К.: Знання, 2008, С.178-286.

ПЛАН

1. Музейна мережа Карпатського регіону й Полісся.
2. Визначні музеї Поділля й Середнього Подніпров'я.
3. Музейна мережа півдня та сходу України.

Україна — країна музеїв. Національній історико-культурній спадщині нашої держави можуть позаздрити чимало країн світу, і навіть серед країн Європи Україна включена у першу десятку за кількістю й багатством музейних збірок. За даними Міністерства культури та туризму, на урядовому обліку сьогодні перебуває понад 500 державних музейних установ. А якщо сюди долучити усі муніципальні, селищні й сільські, громадські, приватні, пришкольні та інші музейні заклади, їх загальна кількість зросте майже до 8 тис. установ.

Географічна мережа музеїв України доволі розгалужена. Практично кожен районний центр має свій краєзнавчий музей. А визначні музейні колекції зосереджені в музеях столиці й найбільших регіональних центрах держави. Виділяються й окремі ареали найбільшого згущення музеїв націо-нального значення — це Середнє Подніпров'я, Карпатський туристичний регіон, АР Крим.

Українське Полісся — це край, у музеях якого експонуються справжні скарби традиційної української етнокультури й народного мистецтва. Він охоплює північну Волинську, Рівненську, Житомирську, Київську й Чернігівську області.

Західне Полісся, або **Волинь**, — терен, який вчені називають колискою слов'янства й українського народу, а« збереглися старожитні вірування, обряди й традиції, який маємо всі підстави називати етнокультурним заповідником просто неба.

Серед низки музеїв області виокремимо Луцький історико-культурний заповідник, Волинський краєзнавчий, Музей Волинської ікони, Волинський художній, Колодяжненський літературно-меморіальний музей Лесі Українки (с. Колодяжне Ковельського р-ну, Володимир-Волинський краєзнавчий, Волинський регіональний музей українського війська і військової техніки, Ковельський історичний, Маневицький краєзнавчий, Любомльський краєзнавчий, Горохівський історичний, Кортеліський історичний та ін. Замок Любарта — осердя Луцького історико-культурного заповідника — краща фортифікаційна споруда краю, що постала на крутому вигині-луці річки Случ для захисту літописного граду Лучеська, перша документальна згадка про який у "Повісті временах літ" датована 1085 р.

Сучасна **Рівненська область** теж є складовою частиною історичного волинського краю. Кращими музеями терену є Національний історико-меморіальний заповідник "Поле Берестецької битви" біля с. Пляшева Радивилівського району, Державний історико-культурний заповідник у м. Острозі, Державний історико-культурний заповідник у м. Дубно, Березневський краєзнавчий, Костопольський краєзнавчий, Млинівський краєзнавчий, Сарненський історико-етнографічний, Корецький історичний, Радивилівський історичний, Літературно-меморіальний музей М.Островського (с. Вілія) тощо.

Меморіально-музейна "перлина" Рівненщини — Меморіальний комплекс "Козацькі могили" біля с. Пляшева, у червні 1651 р. відбулася славнозвісна Берестецька битва козацьких полків Богдана Хмельницького з польською армією.

Житомирщина — це географічне осердя Полісся, споконвічний терен оселення древлян-поліщуків із самобутньою старожитньою етнокультурою. Серед музеїв краю виокремимо: Житомирські краєзнавчий і художній музеї, Музей космонавтики ім. С. Корольова, Музей природи, Житомирський державний літературний, Музей коштовного і декоративного каміння у смт Володарську-Волинському, Коростенський краєзнавчий, Новоград-Волинський літературно-меморіальний музей Лесі Українки, Романівський літературно-меморіальний музей М. Рильського, Верхівнянський літературно-меморіальний музей Оноре де Бальзака, Житомирський літературно-меморіальний музей В. Короленка, Кмитівський музей образотворчого мистецтва імені Й. Буханчука.

Чернігівщина — край літописних сіверян — займає почесне місце серед поліських областей за багатством музейної туристичної спадщини. Цей край у всі часи був потужним осередком українського культурогенезу. Тож нині

понад 50 пам'яток і ансамблів Сіверщини включено у національну мережу туристичних маршрутів, що знайомлять з давньо-руською, козацькою й мистецькою спадщиною України.

Серед державних музеїв та історичних заповідників Чернігівської області найвідоміші: Національний архітектурно-історичний заповідник "Чернігів стародавній", Чернігівський обласний історичний музей імені В. Тарнавського, Чернігівський військово-історичний музей, Чернігівський музей народного декоративного мистецтва, Чернігівський обласний художній музей, Літературно-меморіальний музей М. Коцюбинського, Новгород-Сіверський історико-культурний музей-заповідник "Слово о полку Ігоревім" Батуринський державний історико-культурний заповідник "Гетьманська столиця" (Бахмацький район, СМТ Батурин) Державний історико-культурний заповідник "Качанівка" (Ічнянський район, с. Качанівка), Вертіївський історико-меморіальний музей М. Кирпоноса (Ніжинський р-н), Ніжинський краєзнавчий музей, музей "Поштова станція", Ніжинський художній музей, і пй краєзнавчий музей, Сосницький літературно-меморіальний музей О. Довженка, Літературно-меморіальний музей-заповідник М.Коцюбинського, Художньо-меморіальний музей "Садиба народного художника України О. Саєнка" (м. Борзна), Новгород-Сіверський краєзнавчий музей, Ічнянський краєзнавчий музей, Меморіальний музей Д. М. Ревуцького (Ічнянський район), Менський краєзнавчий музей (м. Мена), Бахмацький історичний музей, Корюківський історичний музей, Коропський регіональний історико-архітектурний музей, та ін.

Музей "Поштова станція" відкрито у приміщенні найстарішої і єдиної в Україні поштової станції XVII ст.

Київщина — винятковий історико-етнокультурний терен формування українського етносу української державності. Цей край явив світові дивовижі пам'ятки Трипільської культури найдавнішими у Європі протомістами IV—III тис. дон. е.

Цю багату історико-етнокультурну спадщину краю репрезентують численні історико-краєзнавчі музеї області: Білоцерківський, Бережанський, Богуславський, Бориспільський, Броварський, Боярський, Кагарлицький, Фастівський, Яготинський, музеї-садиби

К. Стеценка у с. Веприку, музей-заповідник "Битва за Київ у 1943р." у

с. Нові Петрівці, Музей героїв Букринського плацдарму в с. Балико-Щучинці.

А справжньою туристичною славою Київщина завдячує *Національному історико-етнографічному заповіднику "Переяслав"* Найбільший скансен України — *Національний мул народної архітектури та побуту у Пироговому*

Карпатський туристичний регіон охоплює адміністративні області заходу України, в межах яких простягаються масиви Українських Карпат. До складу регіону входять Львівська, Івано-Франківська, Чернівецька і Закарпатська області.

На території **Львівської області** представлена низка музеїв, серед яких особливо треба виділити Державний історико-архітектурний заповідник у

Жовкві, Державний історико-культурний заповідник "Тустань" в Уричі Сколівського району, Державний історико-культурний заповідник "Нагуєвичі" в Нагуєвичих Дрогобицького району, Музей-заповідник "Одеський Замок" у смт Олеську Буського району, Музей "Золочівський замок", Музей "Підгорецький замок" у Підгірцях Бродівського району, Бродівський історико-краєзнавчий, Перемишлянський краєзнавчий, Істори-ко-краєзнавчий музей м.Винники, Історико-етнографічний музей "Бойківщина" у м. Самборі, Червоноградський філіал Львівського музею історії релігії, Музей "Сокальщина" у Червонограді, Сокальський музей "Людина, Земля, Всесвіт", Стрийський краєзнавчий музей "Верховина", Музей "Дрогобиччина" у Дрогобичі, Музей оборонної архітектури "П'ятничанська Вежа" у П'ятничанах Жидачівського району, Музей історії давньоруського міста Звенигорода у Звенигороді Пустомитівського району, Художній музей Михайла Біласа у Трускавці, Музей-садиба Маркіяна Шашкевича у Підлиссі Золочівського району, Музей Устияновичів у Вовкові Пустомитівського району,

Надзвичайно багатий музеями *івано-франківський край*. Даний терен репрезентують: Національний заповідник "Давній Галич", Івано-Франківський краєзнавчий музей, Івано-Франківський обласний художній музей, Коломийський музей народного мистецтва, Гуцульщини і Покуття імені Й. Кобринського, Косівський музей народного мистецтва і побуту Гуцульщини, Музей "Писанка" у Ко-номії, Карпатський крайовий музей визвольних змагань у Яремчі, Музей визвольних змагань Прикарпатського краю в Івано-Франківську, Краєзнавчий музей "Бойківщина" у м. Долині, Музей "Гуцульщина" у с.Яблуниці Верховинського району, Приватний музей верховинського побуту та музичних інструментів у смт Верховині, Історико-етнографічний музей "Берегиня" у Бурштині, Музей історії Надвірнянщини у Надвірній, Калуський історико-краєзнавчий музей, Державний музей історії міста Болехова, Музей історії міста Коломиї, Музей історії с. Голови та Гуцульського повстання у с. Голови Верховинського району, Історико-меморіальний музей Олекси Довбуша в Івано-Франківську, Історико-меморіальний музей Степана Бандери у Старому Угринові, Музей-оселя родини Івана Франка у м. Калущі.

У *Закарпатській області* функціонують: Закарпатський краєзнавчий музей в м. Ужгород, Закарпатський музей народної архітектури та побуту (м. Ужгород), Закарпатський обласний художній музей імені Й. Бокшая (м.Ужгород), Мукачівський історичний музей "Замок Паланок", Зоологічний музей Ужгородського національного університету, Музей екології гір та історії природокористування Карпат (освітньо-музейний центр Карпатського біосферного заповідника) у м. Рахові, Свалявський історичний музей, Виноградівський історичний музей, Історико-краєзнавчий народний музей "Сріберна Земля" у с. Грушовому Тячівського район, Районний етнографічний музей "Лемківська садиба" у Зарічевому Перечинського району, Музей Берегівщини у Береговому, Хустський краєзнавчий музей, Затиснянський краєзнавчий музей, Музей історії солекопалень у смт Солотвині Тячівського району, Музей ткацтва у Великих Берегах Берегівського району, Кузня-музей "Гамора" в с. Лисичевому Іршавського району.

Меморіальний будинок-музей народного художника України А. Коцки у м. Ужгороді, Меморіальний будинок-музей Ф. Манайла в Ужгороді, Дегустаційний зал-печера для вин в Ужгороді, Будинок вина "Берегвідек" у с. Яноші Берегівського району та ін.

Серед найвідоміших музеїв "Срібної землі" назвемо: Закарпатський обласний краєзнавчий музей. Розташований на території Ужгородського замку XIII—XVIII ст.

Доволі багата музеями **Буковина** — самобутній історико-етнографічний край у південно-східній околиці Українських Карпат (Чернівецька обл.). Його багатющу історико-культурну спадщину репрезентують: Чернівецький краєзнавчий музей, Чернівецький обласний державний музей народної архітектури та побуту, Чернівецький обласний художній музей, Музей буковинської діаспори у м. Чернівці, Музей природи Вижницького національного природного парку у с. Зеленові Кіцманського району, Хотинський історичний музей, Кіцманський історичний музей, Чернівецький літературно-меморіальний музей Юрія Федьковича, Чернівецький літературно-меморіальний музей М. Емінеску, Чернівецький меморіальний музей Володимира Івасюка, Чернівецький літературно-меморіальний музей Ольги Кобилянської, Музей-садиба Ольги Кобилянської у селі Димці Глибоцького району.

Палітра музейного фонду м. Львова як міста — центру міжнародного туризму, невід'ємною складовою якого є музейно-екскурсійний сервіс.

У Львові працює 40 музеїв (враховуючи окремо розташовані філії), тому це місто можна назвати містом-музеєм.

Найбагатшим музеєм Середнього Подніпров'я є Дніпропетровський історичний музей ім. Д. Яворницького. Тут увібрана найбільша в Україні колекція кам'яних статуй (НГ) експонатів) від стел доби міді (III тис. до н. е.) до полинських кам'яних баб.

Визнаним осередком національної музейної спадщини є **запорізький край**. Серед його краєзнавчих музеїв згадаємо музеї Бердянська, Мелітополя, Приморська, Гуляйполя, Токмака, Вільнянська, Горіхова, Пологів; серед художніх — Запорізький, Бердянський та Енергодарський краєзнавчі музеї.

А найвидатнішими музеями цього козацького краю є Національний заповідник "Хортиця", історико-археологічний музей-заповідник "Кам'яна могила", Запорізький обласний краєзнавчий музей і Кам'янсько-Дніпровський історико-археологічний музей.

Справжнім лідером за експозиційним багатством музеїв Середнього Подніпров'я є невелика **Черкаська область**. Серед кращих музеїв області назвемо: Музей "Кобзаря" Т. Г. Шевченка в м. Черкасах, Черкаський обласний художній, Державний історико-культурний заповідник в Кам'янці, краєзнавчі музеї Чигирини, Умані, Чернобаївки, Драбівки, Городищена, Звени-іорода, Золотоноші, Катеринопілля, Монастирища, Смілян-ки, Каневський музей народного декоративного мистецтва, Стецівський етнографічний, історичні музеї Ватутіного, Лисянська, Жашків, Літературно-меморіальний музей Василя Симоненка у Черкасах, Стеблівський літературно-меморіальний музей Івана Нечуя-Левицького, Городищенський літературно-меморіальний музей

письменника Івана Ле, Кам'янський літературно-меморіальний музей О. Пушкіна і П. Чайковського, Меморіальний будинок-музей Л. П. Смиренка, Музей історії села Старосілля, Уманська картинна галерея тощо

А міжнародною туристичною славою Черкащина завдячує таким славнозвісним центрам туристичного притягання, як Державний історико-культурний заповідник "Батьківщина Тараса Шевченка", Шевченківський національний заповідник "Тарасова гора" в Каневі, Канівський історичний музей, Національний історико-культурний заповідник "Чигирин", Черкаський обласний краєзнавчий музей, Суботівський етнографічний музей, Тальнівський музей історії хліборобства, Державний історико-культурний заповідник "Трахтемирів", Державний історико-культурний заповідник в Корсунь Шевченкові.

Багатющою музейною спадщиною може похвалитися **Поділля** — край збіжжя, молока й меду. Серед кращих музеїв **Вінниччини** згадаємо Вінницький обласний краєзнавчий, Вінницький обласний художній, краєзнавчі музеї Могилева-Подільського, Тиврова, Бершаді, Піщанська, Тульчина, Оратівки, Ободівки, Літинський краєзнавчий музей імені Устима Кармалюка, Барський народний історико-краєзнавчий, Музей гончарного мистецтва, братів Герасименків (Гайсинський район, с. Новоселівка), Державний музей фольклориста-етнографа Г. Танцюри (м. Гайсин), Вінницький національний музей-садиба М. Пирогова, Вінницький літературно-меморіальний музей М. Коцюбинського та ін.

Хмельниччина репрезентована цілою низкою музеїв (11 державних і 211 недержавних), серед яких визнану популярність серед туристів мають: Хмельницький обласний краєзнавчий, Хмельницький літературно-художній, Музей історії міста Хмельницького, Державний історико-культурний заповідник "Самчики" в однойменному селі Старокостянтинівського району, Старокостянтинівський краєзнавчий музей, Музей історії Волочиського району, Музей історії Дунаєвцького району, Музей історії Славутського району, Кмм'янець-Подільська картина галерея, Меморіальний музей поетеси Анни Ахматової.

А справжніми туристичними "мекками" краю є Національний історико-архітектурний заповідник "Кам'янець" та Меджибізький регіональний історико-етнографічний музей-фортеця.

Кримський півострів — унікальний за полікультурною спадщиною геоетнофеномен України. В історії й культурі цього терену залишили свій слід десятки народів від таврів і скіфів до татар і росіян. Нині з цією спадщиною гості сонячного півострова мають нагоду знайомитися в багатьох музеях краю.

Музейною "столицею" Криму є місто-герой Севастополь. Його спадщина знайомить з багатотисячолітньою історією півострова від появи його перших поселенців до подій Другої світової війни.

Пам'ятник світового значення — Національний історико-археологічний

музей-заповідник "Херсонес" — розташований в історичному центрі Севастополя.

Севастопольська картинна галерея; Керченський історико-археологічний музей— один з найстаріших музеїв нашої країни. Створений у 1826 р. як Музей старожитностей, Феодосійська картинна галерея ім. І. К. Айвазовського володіє найбільшою колекцією полотен видатного художника-мариніста. Літературно-меморіальний музей А. С. Гріна, Державний музей дельтапланеризму і парашутеризму, Ялтинський історичний музей, Музей природи Ялтинського гірсько-лісового заповідника на Грушевій галявині в околиці Ялти.

Однак найбільшою популярністю серед гостей півострова користуються палаци-музеї Південного берега Криму: Лівадійський, Масандрівський й Алупкинський.

Музейною столицею Півдня України є **Одеса**. Тут функціонують археологічний музей НАН України, обласний краєзнавчий, обласний художній, західного і східного мистецтва, Муніципальний музей приватних колекцій імені О. Блещунова, державний літературний, літературно-меморіальний музей О. Пушкіна, воєнно-історичний та морського фл України, Меморіал героїчної оборони Одеси тощо, а на території області — Білгород-Дністровський краєзнавчий, Ізмаїльський краєзнавчий музей Придунав'я, Ізмаїльська художня галерея та діорама "Штурм Ізмаїла", Болградський історико-етнографічний музей, Ананьївський історико-художній, Іллічівський витончених мистецтв та ін.

Героїчне минуле *Донецької землі* здатні репрезентувати туристично атракційні козацькі музеї просто неба. Зокрема, зусиллями осередку Донського козацтва у Новоазовському районі відкрито Музей-дворище історії Приазовського козацтва. На стадії реалізації туристичний проект зі створення на базі легендарної Савур-могили, де свого часу був форпост Запорізької Січі, Музею козацького побуту просто неба, а також — проект організації історико-культурного меморіального комплексу "Козацька пристань" на місці старовинної козацької фортеці в с. Райгородку Слов'янського району поряд з НПП "Святі гори".

Дуже багатий унікальними музейними колекціями **Слобожанський край**, що включає в себе Полтавську, Сумську й Харківську області.

Найціннішу етнокультурну спадщину Слобідської України репрезентують краєзнавчі музеї Полтавщини: Полтавський обласний, Диканський, Миргородський, Кременчуцький, Лубенський, Лохвицький, а також Чорнухинський музей, Музей Григорія Сковороди, Полтавські літературно-меморіальні музеї Панаса Мирного та Івана Котляревського, державний музей-заповідник Миколи Гоголя в с. Гоголеве Шишацького району та Великосорочинський літературно-меморіальний музей Миколи Гоголя у Великих Сорочинцях Миргородського району, літературний музей родини Драгоманових у Гадячі тощо. Прославили Полтавський край Державний історико-культурний заповідник "Поле Полтавської битви", Національний музей-заповідник українського гончарства в смт Опішні й Полтавський художній музей.

"Намисто" музеїв **Сумщини** репрезентують такі осередки краєзнавства:

Сумський обласний, Глухівський, Роменський, Лебединський, Конотопський, Охтирський, Шосткинський а також обласний художній музей імені М. Онацького й музей А. Чехова у м. Суми. А туристично-музейною візиткою краю став Державний історико-культурний заповідник у м. Путивлі, оспіваному у "Слові о полку Ігоревім".

Харківщина — це край, який є визнаним родоначальником організації музейної справи в Україні. Сьогодні експозиційну спадщину Харківщини представляють краєзнавчі музеї у містах Ізюмі, Змієві, Барвінковому, Богодухові, Люботині, Червонограді, Золочеві, Первомайську, Лозовому, Валках, Балаклії, Чугуєві та Куп'янську.

Етнографічним осердям Слобожанщини стали сільські музеї-заповідники Золочівського району. А саме Етнографічний музей "Українська Слобода" у с. Писарівці, де зібрано кращі зразки народної архітектури й побуту Слобідського краю, та Літературно-меморіальний музей видатного народного мислителя Григорія Сковороди в с. Сковородинівці. А прадавню історію Харківщини висвітлює історико-археологічний музей-заповідник "Верхній Салтов" у с. Верхній Салтов, створений на місці залишків могутнього міста-фортеці.

Харків — це східноукраїнська музейна "столиця" України Тут містяться Історичний музей, Художній музей і його філія — Музей народного мистецтва Слобожанщини, Художня галерея, Літературний музей, Музей природи Харківського національного університету та ін.

ТЕМА: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МУЗЕЙНОЇ МЕРЕЖІ УКРАЇНИ

Мета: розкрити пріоритетні напрямки розбудови національної музейної мережі; розглянути основні показники та тенденції відвідуваності музеїв; проаналізувати перспективи інтеграції українських музеїв у регіональні, національні, та міжнародні музейні організації; розвивати мислення студентів; виховувати інтерес до предмета, розуміння важливості його вивчення, патріотичне виховання.

Література:

1. Мезенцева Г.Г. Музеєзнавство / За ред. С.М.Чайковського. – К.: Вища школа, 1990.
2. Основи музеєзнавства, маркетингу та рекламно-інформаційної діяльності музеїв: Навч. посіб. / П. Горішевський, М. Ковалів, В. Мельник, С. Оришко. – Івано-Франківськ: Плай, 2005.
3. Рутинський М.Й., Стецюк О.В. Музеєзнавство: Навч. посіб. – К.: Знання, 2008, С.325-365.
4. Рутинський М.Й., Стецюк О.В. Музеєзнавство: Навч. посіб. – К.: Знання, 2008, с.325-365.
5. Сотникова С.И. Музеология: Учеб. пособ. – М.: Дрофа, 2004.

6. Тельчаров А.Д. Основы музейного дела: Учеб. пособ. – М.: Омега-Л, 2005.
7. Шляхтина Л.М. Основы музейного дела. Теория и практика: Учеб. пособ. – СПб.: Высшая школа, 2005.
8. Шляхтина Л.М., Фокин С.В. Основы музейного дела: Учеб. пособ. – СПб., 2000.

ПЛАН

1. Музеї та екскурсійно-туристичний рух.
2. Основні показники та тенденції відвідуваності музеїв держави.
3. Перспективи інтеграції українських музеїв у регіональні, національні та міжнародні музейні організації.
4. Пріоритетні напрями та завдання розбудови національної музейної мережі.

Послуги дозвілля в туризмі є надзвичайно різноманітними, і їх спектр постійно ускладнюється. Великим попитом користуються культурно-просвітницькі послуги, які надаються класичними закладами, як-от: музеї, художні галереї, театри тощо.

Звернемося до даних міжнародної статистики. За останніх двадцять років у світі спостерігається стрімке зростання кількості музеїв, на початку ХХІ ст. їх налічується близько 40 тис. Більш аніж половина музейної мережі планети зосереджена в Європі, 20 % — у США, решта — розосереджена в інших країнах світу. Найбільше музеїв мають США — понад 3 тис, Італія — близько 2 тис, Фрліш Великобританія, Німеччина і Росія — понад 1 тис. Краї Азії й Африки на початку ХХІ ст. активно залучені в процес створення національних музейних мереж, на які пок П дається завдання сприяти розвитку національної самоєпід мості й охороні культурно-історичних цінностей.

Щодо співвідношення кількості музеїв у перерахунку на кількість мешканців держави, за цим критерієм планку лідерства історично утримує Європа. Станом на 1 січня 2005 р. пересічно один музей припадає на 16 тис. жителів Європейського Союзу. У розрізі його окремих країн найвищий показник мають Фінляндія та Швейцарія, де один музей припадає на 8 тис. мешканців.

Серед країн Європейського континенту Україна славиться досить великою кількістю пам'яток історико-культурної спадщини, проте кількість музеїв у нашій країні є ще недостатньою.

Станом на 1 січня 2005 року в Україні налічувалося 422 музейні установи, з них сім музеїв були тимчасово зачинені для відвідування у зв'язку із проведенням ремонтних робіт. У музеях України зберігається понад 11 млн па м'яток історії, культури та мистецтв.

Найвищі темпи розвитку національної музейної мережі відповідають періоду "сплеску" національної самоїдентичності й патріотично-культурного відродження, що тривав у нашій країні з 1985 по 1995 рр. Так, за період 1985—1990 рр. кількість музеїв України зросла ледь не в півтора раза (з 174 до 214), при

цьому варто мати на увазі, що реальна кількість новостворюваних музеїв була набагато вищою, ніж фіксувала державна статистика, бо вона враховувала закриття групи установ тоталітарно-ідеологічного спрямування й не враховувала установи державної форми власності. Поряд з цим ще з середини 1980-х років окреслилася тенденція неухильного щорічного падіння обсягів відвідуваності (табл. 9.1) національної музейної мережі (очевидно, за рахунок згортання розповсюдженої у попередню тоталітарну добу практики примусового організованого відвідування музеїв школярами, студентами, робітниками за приписами профспілок).

Таблиця 9.1. Динаміка чисельності музеїв України та кількості їх відвідувачів наприкінці XX — на початку XXI ст.* Роки	Кількість музеїв, одиниць	Кількість відвідувачів, млн осіб
1985	174	32,5
1990	214	31,8
1995	314	17,4
1997	358	14,9
1998	367	14,8
1999	369	15,0

За перші роки становлення державної незалежності й національної самосвідомості музейна мережа держави з 1990 до 1995 рр. зросла на 100 установ (з 214 до 314), а де-факто — майже вдвічі. У подальші роки темпи росту суттєво знизилися: до 64 нових музеїв за період 1995—2000 рр. та 44 музеїв за період 2000—2005 рр.

Збільшення чисельності національної музейної мережі на початку XXI ст. (2001—2005 рр.) завдячує зростанню їх кількості, головним чином в областях: Тернопільській — на 12 музеїв, Полтавській — на 7 музеїв, Кіровоградській — на 6 музеїв та Чернігівській — на 5 музеїв.

Дещо повільнішими темпами з 2000 р. (після майже 20-річного періоду зтяжнього спаду) почала зростати кількість відвідувачів українських музеїв головним чином за рахунок найбільш популярних серед туристів музеїв діяльності впродовж 2004 р. було задіяно 404 432 екскурсії (тобто 3,5 % пам'яток). Решта перебуває на збереженні у зейних сховищах і не доступна огляду широкої громадськості. Такий стан справ розцінюємо як "непрозорий", оскільки щонайменше лівова частка (більше як 90 %) музейних пам'яток України на початку XXI ст. не виконує функції суспільно) трансляції культурного надбання нашої нації і світової м. вілізації в цілому. Музеї Європи і Північної Америки успішно долають названу дилему шляхом інтеграції наявної музейної спадщини в глобальну інформаційну мережу Інтернет, тим часом музейна спадщина України досі залишається поза світовим культурно-інформаційним простором.

Музейний фонд нашої країни розподілений вкрай нерівномірно. Основні скарбниці національних музейних пам'яток розміщені в Києві та на території Львівщини. У фондосховищах столичних музеїв сьогодні зберігається 22,3 % експонатів.

Станом на 1 січня 2005 р. площа музейної території країни становила 88,88 млн м², у т. ч. площа експозиційна — 3,85 млн м², наукова — 1,43 млн м², заповідна — 75,69 млн м², рекреаційна — 5,13 млн м² та господарська — 0,43 млн м².

В Україні домінують музейні установи комунальної форми власності (88,4 % музеїв), на початку XXI ст. у державній власності залишився всього 41 музей (9,7 %), ще 8 музеїв (1,9 %) країни функціонує на правах приватної власності (з них 3 в Івано-Франківській області). Державні музеї зосереджені здебільшого в Києві (16 з 41), на решті території країни налічується по 1—2 державні музеї на регіон.

Відвідуваність музеїв країни — це основний показник їх суспільної значущості. Щороку музеї нашої країни відвідує понад 18 млн осіб, тобто, у перерахунку на кількість населення, фактично кожен третій мешканець України.

В Україні має місце явище глибоко нерівномірного географічного розподілу обсягів відвідувань музеїв за регіонами.

У 2004 р. дохід на один музей країни сягнув 111,1 тис. грн, без врахування музеїв Києва і АР Крим — всього 18,8 тис. грн.

Із цих доволі незначних музейних доходів наша держава у 2004 р. вирахувала 6,7 млн грн податку на додану вартість (їх вимушено сплатили і так нечисленні відвідувачі українських музеїв) та ще 0,6 млн грн інших податків і вирахувань з доходу. Така фіскальна політика держави є через те, що відсутній диференційований підхід до оподаткування установ культурної спадщини нації, чим завдається шкода най-масовішій когорті "бідних" музеїв країни. На наше переконання, асоціаціям музейних закладів необхідно на рівні Верховної Ради і Кабінету Міністрів України відстоювати доцільність введення диференційованого оподаткування музеїв країни залежно від їхньої комерційної успішності. Так, комерційно найуспішніші музеї АР Крим здатні "безболісно" сплачувати за існуючими ставками оподаткування, музеї Києва, Львова, Одеси, Харкова спроможні успішно вести музейну діяльність за умови зниження для них ставки ПДВ, а щодо музеїв усієї нашої країни, в ім'я їх її "виживання" й розбудови державі необхідно негайно скасувати для них ПДВ. Саме таким шляхом пішов уряд США — країни, що нині стала абсолютним лідером у гніті за кількістю музеїв та обсягами їх відвідування.

Сьогодні, на початку XXI ст. в основу розвитку музейництва покладено концепцію "social network" — мереж, мережного партнерства, мережного менеджменту. Мережні структури дають змогу розгортати глобальні проекти. За принципом управління, *мережні структури* це децентралізовані системи, що будуються на основі проектно-програмного підходу до організації діяльності і формування партнерських стосунків між учасниками. Система партнерств дозволяє масштабувати глобальні проекти таким чином, що кожен учасник діяльності виконує розмірний його можливостям "фрагмент" проекту. Координація здійснюється за рахунок спільно вироблених пріоритетів, мети, концепції чи проектної ідеології, що задає загальний напрям процесів. Мережні структури відрізняються високим ступенем стійкості, ґрунтуються на системі розподілу ризиків.

Перевага мережних організацій над ієрархічними структурами полягає в тому, що вони організовані за принципом пропорційно розподіленого ризику і не мають централізованої системи управління. В ієрархічних організаціях основою менеджменту є команда, у мережних — партнерство, координація дій. Органи

координації дій, що створюються мережними структурами, прийнято називати ресурсними титрами. (Для прикладу, Регіональний ресурсно-інформаційний центр навчальних матеріалів з туризму для усіх націкавлених організацій сфери туризму, освіти і культури відкрито у стінах Львівського національного університету імені Івана Франка, вул. Дорошенка, 41/39.)

Підкреслимо, що мережні структури не мають недоліків ринково орієнтованих корпорацій, не бояться конкуренції, не залежать від ринкової кон'юнктури.

Мережні структури змінюють характер конкуренції: вони прагнуть не до монополізації, а до нарощування партнерських зв'язків, що забезпечують стійкість системи в цілому і можливість реалізації великомасштабних проєктів. Підвищується ефективність маркетингових технологій, що спи-раються на спільно створену учасниками інфраструктуру, яка дозволяє заощаджувати витрати. Активне поширення мережних структур та їхня ефективність спираються на широке і широке використання сучасних інформаційних і комунікаційних технологій.

Сьогодні тільки в Європейському Союзі нараховується понад 150 культурних мереж, що поєднують організації, арт-менеджерів, творчих особистостей. Мережні організації є основним ресурсом міжнародних партнерських проєктів у сфері культури.

Статут Форуму Європейських мереж так визначає їхню специфіку і призначення:

Мережу можна визначити як збори особистостей та автономних організацій, що використовують усі методи й засоби комунікації між художниками, посередниками і публікою, що переборюють географічні, інте-лектуальні й соціальні межі.

Мережа може бути визначена і за її позицією солідарності, взаємообміну, що демонструє величезні можливості і широту кругозору, зовсім відмінні від тих, якими володіють ієрархічні структури і процеси.

Мережі піклуються про географічну і тематичну розмаїтість культурних партнерів, які входять у них. Вони працюють у дусі самокритики, зіставлення й об ідей.

Кожна мережа має власні методи й особливий статут для досягнення своєї мети, у якій відбивається формальній і ні формальна структури, мінімальні і гнучкі.

У рамках Форуму Європейських культурних мереж 1998р. був сформульований основний принцип їхньої діяльності мережі зобов'язані працювати разом у дусі максимальній широті поглядів і демократичної терпимості, де всі громадяни мають рівний доступ до культурних цінностей.

Таким чином, розвиток культурних мереж спрямований на консолідацію світових культурних ресурсів і забезпечення доступу до цих ресурсів усіх зацікавлених учасників.

В Україні мережна ідеологія тільки починає поширюватися. Першими вагомими кроками з поширення мережної ідеології в Україні музейними

установами вже зроблені — це створення музейних асоціацій (наприклад, Асоціації музеїв і галерей Карпатського регіону, про яку мова піде нижче).

Асоціації — це ще не цілком мережі, у деяких з них домінують ієрархічні структури, інші радше нагадують професійні клуби. Однак чимало рис дозволяють стверджувати те, що діяльність українських музейних асоціацій спирається на мережні координаційні принципи: наявність єдиного інформаційно-ресурсного центру, активна участь у спільних, у тому числі міжнародних, проектах, виставках, семінарах, конференціях, фестивалях. (Перший Усеукраїнський фестиваль "Музей третього тисячоріччя" відбувся 2005 р.) Та головне — в основі діяльності більшості асоціацій лежить принцип партнерства.

Найвпливовіші й найуспішніші світові музейні мережі. Такими мережними організаціями на сьогодні є Міжнародна рада музеїв (ІКОМ), Мережа європейських музейних організацій (NEMO), Міжнародний центр вивчення консервації та реставрації культурної спадщини (ICCRUM), Європейський музейний форум, на ідеології мережного партнерства у менеджменті розвивають свою діяльність Агентство з міжнародного розвитку США (US AID), Європейська мережа Культурних центрів (ENCC), Асоціація бізнес-спонсорства в мистецтві (ABSA), Європейська мережа Інформаційних центрів Виконавських мистецтв (ENICPA), Cultural Cooperation, Art & Society та чимало інших європейських благодійних фондів і міжнародних організацій.

Розгортання діяльності міжнародних організацій у сфері культурної спадщини й музейництва було зініційоване в середині минулого століття Організацією Об'єднаних Націй. З цією метою у складі ООН 1946 р. була заснована неурядова організація — Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки та культури (*United Nations Education Science and Culture Organization* — **UNESCO**). Діяльність ЮНЕСКО охоплює широке коло питань: ліквідацію неграмотності і боротьбу з дискримінацією в царині освіти, вивчення, збереження і популяризацію національних культур, проблеми інформації та безліч інших актуальних для міжнародного співтовариства проблем.

Того ж 1946 р. у складі ЮНЕСКО була створені Міжнародна рада музеїв (**ІКОМ**). Нині ІКОМ — це неурядова організація, формально підпорядкована ЮНЕСКО, що має консультативний статус в Економічній та Соціальній Раді Організації Об'єднаних Націй.

У 1977 р. у рамках ІКОМу створений **Міжнародний комітет з музеології**, що здійснює координацію теоретичних досліджень. Протягом 1980-х років основним завданням МКМ була уніфікація концептуально-методологічного й термінологічно-поняттєвого апарату музеології, яка покликана забезпечити взаєморозуміння між дослідниками різних країн. З 1976 по 1986 рр. тривала напружена робота над музеологічним словником, результатом якої став 20-мовний глоссаріум музеологічних термінів. З 1990-х років МКМ зосередив зусилля на популяризації у світі концепції "нової музеології", створення глобальної мережі екомuzeїв та "м'якої" музеєфікації найрепрезентативніших в етнокультурному сенсі ареалів традиційного розселення й життєдіяльності соціуму .

Найвідомішою міжурядовою організацією зі збереження світової культурної спадщини є **Міжнародний центр вивчення консервації та реставрації культурної спадщини** (ICCROM) створений 1956 р. рішенням 9-ї Генеральної конференції ЮНЕСКО, що проходила у Нью-Делі.

Головними завданнями ICCROM є розвиток консерваційної та реставраційної практики в усьому світі та підвищення розуміння суспільством необхідності збереження культурної спадщини, формування відповідної громадської думки.

Альтернативною ІКОМу міжнародною музейною організацією, що здобула на початку ХХІ ст. найавторитетніше визнання світової спільноти, є **Мережа європейських музейних організацій**.

Мережа європейських музейних організацій (NEMO) — це незалежна музейна мережа, що забезпечує репрезентацію та інформацію для музейної спільноти Європи. До NEMO входять музейні організації та установи країн Європейського Союзу та країн, які мають асоційоване членство або є кандидатами на вступ у ЄС.

У 2005 р. NEMO отримала операційний грант від ЄС за бюджетною програмою "Підтримка організацій, які популяризують європейську культуру".

Серед найавторитетніших міжнародних музейних організацій не можна оминати увагою **Європейський музейний форум** — це незалежна організація, заснована у 1977 р. видатним діячем міжнародного музейного руху Кенетом Хадсоном (1916—1999 рр.) і зареєстрована у Великій Британії як благодійний фонд.

На початку її діяльності одним з головних завдань організації було проведення конкурсу серед британських музеїв з метою виділення і поширення передового досвіду. Сьогодні ЄМФ має 32 кореспондентів у різних європейських країнах, які відстежують найцікавіші музейні явища.

З прикрістю констатуємо, що Україна не представлена і в цій престижній організації, у Комітеті Форуму немає навіть жодного кореспондента з України, який сприяв би інтеграції національної музейної системи до європейського культурного простору.

Найдієвішою (найрезультативнішою) українською організацією у сфері музейництва, заснованою на принципах ме-режного партнерства, на наш погляд, є Асоціація музеїв та галерей Карпатського регіону. її створено 19 липня 2000 р., очолює Зеновій Мазурик. Асоціація об'єднала працівників музейної та виставкової сфери з чотирьох областей Карпатського регіону — Львівської, Закарпатської, Івано-Франківської і Чернівецької.

Головною метою Асоціації є сприяння розвитку музейної справи, виставкової діяльності, поширення високих духовних ідей і гуманітарних наукових знань, популяризація культурної спадщини та мистецтва для формування і задоволення культурних потреб з метою виховання вільної особистості з критичним мисленням та єднання на гуманних ідеях суспільства. Основними цілями Асоціації проголошено: налагодження співпраці між музеями в інформаційній та рекламній сфері, представницькі функції та лобіювання інтересів її членів перед центральними та регіональними органами влади,

реалізація проектів у сфері співробітництва з міжнародними організаціями та фондами.

Перспективною для українських національної та регіональних музейних асоціацій у плані запозичення досвіду є, на наш погляд, модель об'єднання національних музеїв Франції — це представницький орган на правах комерційної структури, що виконує функції асоційованого комерційного агента національних музеїв країни. Національні музеї Франції — це некомерційні установи, за організаційно-правовим статусом дуже близькі до державних музеїв України.

Досвід діяльності Об'єднання національних музеїв Франції показує, як гармонійно можна поєднати інтереси музейних асоціацій з бізнесом: як музейний бізнес може ефективно працювати на туризмі, одночасно допомагаючи збереженню спадщини і поповненню фондів державних музеїв.

Музейні заклади мають значний вплив на виховання підростаючого покоління, розвиток повноцінної особистості, формування національно-патріотичного світогляду, пізнання історично-культурного надбання української нації. Саме тому питання популяризації музейних цінностей, включеним їх у мережу туристичних послуг є надзвичайно актуальним.

Створення у музеях розгалуженої сфери послуг для туристів та відвідувачів, відкриття сувенірних магазинів, виставкових галерей, антикварних магазинів сприяють збільшенню фінансових витрат — надходжень у місцеві бюджети.

Пріоритетним напрямом розбудови національної музейної мережі має стати **запровадження нових технологій** в експозиційній діяльності, створення експозицій, що дивують і принаджують несподіваними технічними ефектами (напр., рухома, анімована чи інтерактивна експозиція).

Важливими напрямками розвитку музеїв є **подолання проблеми відставання їх матеріально-технічного забезпечення**, оснащення належними технічними засобами охорони, використання комп'ютерної техніки й створення на її базі інформаційно-довідкових систем. У цьому напрямі музеї України значно відстають від музейних мереж розвинених країн світу.

Більшість музеїв України розташовані у тісних приміщеннях, де неможливо належним чином організувати збереження музейних фондів. Брак коштів призводить до того, що багато предметів із різних причин не можуть експонуватися: деякі з них вимагають складної й тривалої реставрації, інші мають лише наукове значення.

Надзвичайно актуальною й важливою є **проблема ефективної промоції музеїв країни та її окремих регіонів** на різноманітних туристичних виставках і салонах, включення їх у туристичні маршрути та їхня популяризація серед широких верств населення.

Пріоритетним завданням для українських музеїв є **"прорив інформаційної блокади"** та проведення суспільно резонансних акцій і PR-заходів. Нині музейну спадщину нашої країни фахово репрезентує глобальній мережі Інтернет один-єдиний сайт "Музейний простір України".

Важливим є **розвиток мережі музейних закладів у системі туристичної інфраструктури**.

Нині музейна справа в Україні регламентується Законами України "Про музеї та музейну справу", "Про охорону культурної спадщини", "Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей" та іншими законодавчими актами, Положенням про Музейний фонд України, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 20 липня 2000 р.

Нова державна стратегія розвитку музейної справи повинна передбачати передусім розширення штату музейних екскурсоводів зі знаннями державної й кількох основних іноземних мов, запровадження сучасних систем сигналізації й охорони музейних фондів, комп'ютеризацію основних технологічних циклів музейної діяльності та розробку про-моційно-інформаційних інтернет-сайтів кожного музею з метою його туристичної популяризації.

Пояснювальна записка

Навчальна дисципліна "Основи музеєзнавства" призначена для студентів вищих навчальних закладів, та є профілюючою для напряму підготовки - 0504 «Туризм» розрахована на 108 годин. Для студентів III курсу факультете туризму. Весь курс розбитий на II змістових модулі.

Основною метою навчальної дисципліни є формування у студентів необхідних теоретичних знань з основ музеєзнавства, історії появи музеїв та їх географії, класифікації видів та профілів, основних напрямів роботи музеїв; і практичних навичок по організації роботи музеїв та пріоритетних напрямків та завдань розбудови музейної мережі країни.

В основу програми покладено нормативні документи що регулюють суспільні відносини в галузі музейної справи, встановлюють правові, економічні, соціальні засади наукового комплектування, вивчення, збереження та використання пам'яток природи, матеріальної і духовної культури, діяльності музейних закладів в Україні.

Вивчення дисципліни "Основи музеєзнавства" передбачає вирішення таких завдань:

- вивчення нормативно-правових документів що регулюють суспільні відносини в галузі музейної справи, основних понять та теоретичних основ музеєзнавства;

- вивчення основних етапів історичного розвитку музеїв в Україні та світі, створення національної музейної мережі;

- засвоєння основ музейної термінології, функцій та напрямів діяльності музеїв;

- ознайомлення з різними формами і методами музейної роботи;

- вивчення шляхів удосконалення музейної діяльності та перспектив розвитку музейної мережі України.

При вивченні програмного матеріалу студенти мають змогу ознайомитися з останніми досягненнями в області музейного господарства України та світу використовуючи для цього матеріали періодичного друку та сучасні комп'ютерні інформаційні засоби (Інтернет). Під час вивчення дисципліни передбачається читання лекцій, проведення семінарських занять та індивідуальних занять.

Лекційні заняття призначені для формування у студентів необхідних теоретичних знань. Семінарські заняття для закріплення і більш глибокого вивчення окремих пунктів лекційного матеріалу.

Індивідуальні заняття та самостійна робота є поза аудиторними.

Індивідуальні заняття передбачають роботу кожного студента з індивідуального завдання, написання письмового звіту і особистий усний захист перед викладачем.

Самостійна робота призначена для самостійного ознайомлення студента з окремими темами за рекомендованим матеріалом та літературою і підготовки до виконання індивідуальних завдань з дисципліни. Для перевірки ефективності викладання дисципліни передбачено проведення поточного та модульного контролів.

Контрольна робота виконується в учнівському зошиті рукописом. Завдання вибираються відповідно до варіанту за таблицею варіантів.

Таблиця варіантів контрольної роботи

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	0
0	29	28	27	26	25	24	23	22	21	20
	57	54	51	48	45	42	39	36	33	32
	82	83	84	57	76	77	78	79	80	81
	99	98	97	96	95	94	93	92	91	90
1	19	18	17	16	15	14	13	12	11	10
	58	55	52	49	46	43	40	37	34	31
	87	86	85	74	71	67	68	66	63	61
	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100
2	9	8	7	6	5	4	3	3	2	1
	59	56	53	50	47	44	41	38	35	30
	88	89	90	73	72	70	69	65	64	60
	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
3	2	22	14	21	11	16	20	7	19	6
	42	55	56	53	33	48	48	59	38	31
	89	87	81	61	82	88	62	90	80	79
	21	22	23	24	25	26	27	28	29	20
4	24	26	1	25	3	28	29	30	12	18
	37	44	35	39	45	52	46	49	57	50
	70	69	73	68	86	84	66	67	85	78
	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99
5	15	10	9	5	27	23	4	8	17	13
	43	36	54	34	60	32	40	41	58	51
	71	72	85	83	74	75	76	63	64	65
6	10	11	25	12	13	26	14	15	27	16
	44	43	58	42	41	59	40	39	60	38
	61	62	76	75	74	73	72	71	70	67
	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90
7	17	30	19	20	29	1	2	28	3	4
	37	57	36	35	56	34	33	55	32	31
	63	64	77	78	79	80	81	82	83	68
	100	99	98	97	96	95	94	93	92	91
8	24	5	6	23	7	8	22	9	21	10
	51	52	50	49	53	48	47	54	46	45
	65	66	90	89	88	87	86	85	84	69
	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49
9	1	5	10	15	20	25	30	18	26	12
	46	51	49	41	33	56	59	42	44	35
	68	77	88	89	90	79	66	72	65	83
	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100

Питання для контрольної роботи

1. Об'єкт, предмет і метод музеєзнавства.
2. Основні поняття музеєзнавства.
3. Структура музеєзнавства та його місце в системі наук.
4. Підходи до визначення сутності музеєзнавства у світовій науці.
5. Функції музею як соціального інституту.
6. Основні складові структури музеєзнавства.
7. Основні завдання музеїв.
8. Сутність наукової методики музейної роботи.
9. Основні поняття музеєзнавства в історичному контексті.
10. Формування музейної справи в античну добу.
11. Основні передумови поширення колекціонування в епоху античності.
12. Система управління художніми цінностями в античному світі.
13. Виникнення музейної справи на середньовічному Сході.
14. Колекціонування в епоху середньовіччя.
15. Світські скарбниці і приватне колекціонування в епоху Середньовіччя.
16. Зародження музейної справи в епоху ранньогрецької цивілізації.
17. Храмове колекціонування епохи Середньовіччя.
18. Передумови формування музеїв сучасного типу.
19. Розмаїття музейних зібрань епохи Відродження.
20. Природничо-наукові кабінети XVI – XVII ст.
21. Художнє колекціонування XVI ст.
22. Виникнення музеографії.
23. Основний спосіб відбору експонатів, властивий для кунсткамери епохи Відродження.
24. Організація експозицій природничо-наукових кабінетів.
25. Музейна справа епохи Ренесансу та її гуманістичний характер.
26. Розмаїття музейних експозицій епохи Ренесансу.
27. Сутність концепції публічного музею.
28. Обставини виникнення першого російського музею.
29. Основні напрямки розвитку музейної справи в Російській імперії.
30. Експозиції Кунсткамери Петра I.
31. Основні принципи створення художньої колекції Ермітажу.
32. Формування загальнонаціональних художніх зібрань в Італії в епоху Нового часу.
33. Формування загальнонаціональних художніх зібрань в Франції в епоху Нового часу.
34. Розвиток музейної мережі в Російській імперії XVIII – XIX ст.
35. Сутність «художнього грабунку» у період правління Наполеона.
36. Музей Прадо в Іспанії.
37. Розвиток музейної справи у Франції за правління Наполеона.
38. Розвиток музейної справи в Західній Європі за правління Наполеона.
39. Перші музеї на етнічній території України (XIX – початок XX ст.).
40. Основні напрямки розвитку музейної справи в Україні в XIX ст.
41. Особливості створення меморіальних музеїв в Україні.
42. Розвиток музейної справи в Південній Америці.
43. Розвиток музейної справи в США.
44. Характерні риси розвитку музейної справи в країнах Сходу в XIX ст.
45. Основні наукові підходи до комплектування й експонування музейних зібрань.
46. Музейна справа та освітній процес.
47. Музеї національного мистецтва.
48. Музеї національної історії та культури.
49. Особливості музейного будівництва в Австралії XIX ст.
50. Розвиток музейної справи в Радянській Україні 20-30 рр. XX ст.
51. Основні напрямки розвитку музейної справи в Україні повоєнного періоду.

52. Музейне будівництво радянської доби.
53. Українські музеї в історико-ідеологічному контексті радянської доби.
54. НакOVO-пропагандистська робота в музеях України радянської доби.
55. Нові тенденції розвитку музейної справи в другій половині ХХ ст.
56. Дитячі музеї як специфічні музеї ХХ ст.
57. Характерні риси екомузею.
58. Інтегрований музей і нова «музеологія».
59. Основні соціальні функції музею: загальна характеристика.
60. Сутність музейної комунікації.
61. Класифікація історичних музеїв.
62. Класифікація художніх музеїв.
63. Особливості музеїв-ансамблів.
64. Функціональне призначення громадських музеїв.
65. Основні напрями та види наково-дослідної роботи в музеях.
66. Організація науково-дослідної роботи в музеї.
67. Провідні наукові сфери діяльності музею та специфіка їх вияву.
68. Зміст поняття «фонди музею».
69. Наукова організація музейних фондів.
70. Основні типи (джерела) музейних предметів.
71. Основні правила класифікації музейних фондів.
72. Меморіальні музейні предмети.
73. Музейна колекція. Основні види музейних колекцій.
74. Правовий захист музейних фондів в Україні.
75. Етапи вивчення музейних предметів.
76. Комплектування музейних фондів.
77. Облік музейних фондів.
78. Зберігання музейних фондів. Режими зберігання.
79. Правила пакування і транспортування музейних предметів.
80. Особливості зберігання предметів у експозиційних залах музеїв.
81. Музейні предмети: типологічна характеристика.
82. Основні вимоги до зберігання музейних предметів.
83. Основні поняття «експозиції».
84. Методи побудови музейних експозицій.
85. Експозиційні матеріали.
86. Проектування експозиції.
87. Тематична структура експозиції.
88. Основні методи експонування.
89. Основні вимоги тематико-експозиційного плану.
90. Панорама: загальна характеристика.
91. Експозиція музейної виставки: основні вимоги до побудови.
92. Основні форми культурно-освітньої діяльності музею.
93. Екскурсія як форма презентації колекції.
94. Основні принципи класифікації музейних екскурсій.
95. Послідовність побудови музейної екскурсії.
96. Основні вимоги до музейної лекції.
97. Освітня роль музейних гуртків та студій.
98. Фольклорні свята у музеях.
99. Основні ознаки музейної аудиторії.
100. Нетрадиційні форми культурно-освітньої діяльності музею.

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>